

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

**KRISTINA URBONAITĖ
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS MAGISTRANTŪROS
IŠTĚSTINĖS STUDIJS**

**VYRESNIŲ VAIKŲ TEISIŲ ĮGYVENDINIMAS GAUSIOJE
ŠEIMOJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: *Prof. dr. Brigita Kairienė*

Vilnius, 2019

TURINYS

ĮVADAS	3
SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS	6
1. ŠEIMA IR TĖVŲ VAIDMUO ĮGYVENDINANT VAIKO TEISES	7
1.1. Šeimos reikšmė vaiko asmenybei	7
1.2. Tėvų teisės ir pareigos	11
2. PAGRINDINĖS VAIKO TEISĖS-PRINCIPAI	14
2.1. Vaiko teisė būti nediskriminuojamu	14
2.2. Svarbiausia vaiko interesai	17
2.3. Vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis	21
2.4. Vaiko teisė būti išklaustam	25
3. VAIKŲ GIMIMO EILIŠKUMO REIKŠMĖ TĖVŲ SANTYKIUI SU VAIKU, TĖVŲ BEI APLINKINIŲ POŽIŪRIUI IR ELGESIUI SU VAIKU GAUSIOJE ŠEIMOJE	28
4. VYRESNIŲ VAIKŲ TEISIŲ ĮGYVENDINIMO GAUSIOJE ŠEIMOJE YPATUMŲ TYRIMAS	31
4.1 Tyrimo metodologija	31
4.2. Tyrimo duomenų analizė	36
IŠVADOS	59
REKOMENDACIJOS	62
LITERATŪROS SĄRAŠAS	63
SANTRAUKA	70
SUMMARY	71
PRIEDAI	73

IVADAS

Temos aktualumas. Šeimos kasdienybė įvairiose šalyse nuolat artėja prie to, kas šeimoje yra svarbiausia – būti vienas kitą mylinčiais tėvais, stengtis daug dėmesio skirti savo vaikams, sudaryti tinkamas sąlygas vaikams augti, vystytis, pasirūpinti jų formaliu ir šeiminiu ugdymu, integruoti į bendraamžių grupes ir kitus socialinius tinklus (Uzdila, 2012). Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (1995) 27 straipsnyje pažymima, kad tėvams atitenka didžiausia atsakomybė už savo vaikų auklėjimą, gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (2014) 38 str., rašoma jog tėvų teisė ir pareiga yra auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti.

Kaip pažymi Jonynienė (2010) šeima yra pirmoji ir svarbiausia aplinka vaikui, nes gyvenimas šeimoje leidžia žmogui patenkinti svarbiausius poreikius – priklausymo ir prieraišumo, draugystės ir meilės, saugumo ir saviraiškos. Būtent šeimoje individas vystosi fiziologiniu, psichologiniu ir socialiniu požiūriu: čia jis pažįsta savąjį „aš“ ir artimiausius žmones, atsiranda asmenybės individualumas, stiprybės ir silpnybės, susipažįsta su visuomenės moralės normomis ir dėsniais, formuoja savo asmeninį požiūrį į pasaulį. Pasak Jusienės ir Kuzminskaitės (2017) kuomet šeimoje yra daugiau vaikų atsiranda riboti tėvų ištekliai ir dėmesio pasiskirstymas keliems vaikams, tuomet skirtingo gimimo eiliškumo vaikai užima skirtingas raidos nišas šeimos ekosistemoje ir naudoja skirtas konkurencijos taktikas dėl tėvų dėmesio. Neretai vyresni vaikai šeimoje atlieka tėvų ir jaunesnių vaikų tarpininko vaidmenį, ir prisiima tėvų pareigą rūpintis bei prižiūrėti jaunesnius vaikus. Remiantis Lietuvos Respublikos Seimo šeimos kortelės įstatymo projektu (2018) gausi šeima – tai šeima, auginanti tris ir daugiau vaikų. Nagrinėjant Sulloway (2007) išryškėja, kad gausioje šeimoje skirtingi vaikai pagal gimimo seką užima skirtingas pozicijas šeimos ekosistemoje. Užimdami skirtingas pozicijas vaikai pradeda tarpusavyje konkuruoti dėl išteklių, kuriuos jiems skiria tėvai. Kiekvienas vaikas nori dominuoti, skirtis nuo kitų brolių/seserų.

Pasak Alifanovienės ir kt. (2012) tvarkingoms daugiavaikėms šeimoms sunku išlaikyti vaikus materialiai, aprūpinti juos kokybišku maistu, padoriais drabužiais, kultūriniu švietimu. Ypač dažnai, šiandieninėje visuomenėje, daugiavaikė šeima yra tapatinama su socialinę riziką patiriančia šeima. Remiantis Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliktu tyrimu (2008) dažnai daugiavaikės šeimos ir jose augantys vaikai susiduria su daugeliu sunkumų, tokiais kaip - skurdas, visuomenės diskriminacija. Didėjant vaikų skaičiui šeimoje tėvai yra priversti daugiau dirbti, mažiau laiko praleisti su vaikais, todėl vyresni

šeimos vaikai perima dalį tėvų funkcijų ir taip yra pažeidžiamos jo teisės.

Praktika rodo, kad vaiko teisių ir teisėtų interesų kartais nepaiso net patys artimiausi žmonės – tėvai. Dalis tėvų nežino kaip apginti vaiko teises, o kiti tėvai pamiršta savo, kaip tėvų, pareigas. Svarbu pabrėžti, kad tėvai sunkiai įsisąmonina, tai, kad vaikai turi savo teises ir, kad į jas būtina atsižvelgti. Bendraudami su vaikais dažnai tėvai pažeidžia jų teises (Kurelienė, 2008). Vaiko teisių apsaugos problema šiandieninėje visuomenėje yra itin aktuali ir svarbi. Būtina paminėti, kad 2018 metais Lietuvos Respublikos Seimas priėmė reikšmingus pakeitimus ir papildė Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą Nr. I-1234, kuriuo uždraudžiamas bet kokios formos smurtas prieš vaikus ir stengiamasi visais įmanomais būdais užtikrinti vaiko teisių apsaugą šeimoje.

Taigi vien tik teisinis vaiko teisių šeimoje įtvirtinimas neužtikrina jų visapusiško įgyvendinimo, todėl būtina kreipti išskirtinį dėmesį į gausias šeimas, joje augančių vaikų, o ypač vyresnių vaikų, teisių užtikrinimą. Daugumos autorių tyrimai yra sutelkti į šeimas, juose augančių visų vaikų teises, tačiau nepavyko aptikti tyrimo, kuriame būtų buvę susitelkta tik į vyresnius šeimos vaikus, būtų analizuojama ir tiriama šių vaikų situacija gausiose šeimose. Tik apklausiant pačius vyresnius vaikus galima išsiaiškinti jų požiūrį į jų teisių įgyvendinimą gausioje šeimoje. Dėl šios priežasties savo magistro baigiamajame darbe nagrinėsiu kaip yra įgyvendinamos vyresnių vaikų teisės gausioje šeimoje.

Temos iširtumas. Vaikų gimimo eiliškumą ir santykius tarp brolių seserų nagrinėjo šie užsienio mokslininkai: Sulloway (2007) tyrė gimimo eiliškumą ir intelektinius gabumus, Button ir Gealt (2010) bei Yousef ir kt. (2014) tyrinėjo brolių ir seserų elgesį, Volkom ir kt., (2017) nagrinėjo gimimo eiliškumo įtaką asmenybei, Averett (2011) bei Lehman ir kt., (2018) tyrė tėvų skiriamą dėmesį skirtingo gimimo eiliškumo vaikams, ir kt. Lietuvoje apie vaikų gimimo eiliškumą ir jo įtaką vaikams atliktų tyrimų nėra labai gausiai. Galime išskirti Jusienę ir Kuzminskaitę (2017), kurios nagrinėjo gimimo eiliškumą bei ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocijų sunkumus, Balundę ir Karkockienę-Grakauskaitę (2014), kurios tyrė vaikų asmens savybes pagal gimimo eiliškumą šeimoje. Karkockienė-Grakauskaitė (2013) tyrinėjo studentų kūrybiškumo, asmenybės bruožų ir gimimo eiliškumo sąsajas ir kt.

Lietuvoje yra atlikta nemažai tyrimų kurie analizuoja vaiko teises, vaiko teises šeimoje. Vaiko teises šeimoje nagrinėjo Kairienė (2012), Kairienė ir Žiemienė (2007). Kairienė ir Jakaitytė (2010) nagrinėjo vaiko interesų įgyvendinamą santuokos nutraukimo procesą. Kerulienė (2008) nagrinėjo tėvų požiūrį į vaiko teises ir elgesį su vaikais, o 2009 m., tyrinėjo tėvų požiūrį į vaiko teisių apsaugą Lietuvoje. Gausias šeimas tyrinėjo: Kepalaitė ir Alifanovienė (2014), jos tyrė daugiavaikių šeimos narių socialinio intereso, emocinės atmosferos ir socialinės situacijos šeimoje ypatumus. Alifanovienė, Kepalaitė ir Striškienė

(2017) nagrinėjo socioekonominę daugiavaikių šeimų situaciją ir bendruomenės pagalbos galimybes.

Mokslinė problema. Vaiko teises visuomenėje ir šeimoje pirmiausia turi užtikrinti tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai, tačiau daugeliu atvejų vaiko teises ir teisėtus interesus pažeidžia tie patys suaugusieji (Bučinskas ir Sakalauskaitė, 2016, Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus ataskaita, 2017). Neretai pabrėžiama, kad dažnai vyresni vaikai turi prisiimti išskirtines pareigas šeimoje ir rūpintis jaunesniais broliais/seserimis ar net sergančiais tėvais (Lee, 2008, Jusienė ir Kuzminskaitė, 2017). Tai leidžia daryti prielaidą, kad nemažai tėvų nesuvokia savo pareigų vaikui, vaiko teisių ir auklėdami vaikus nesivadovuoja geriausių vaiko interesų principu. Vaikų teisių užtikrinimo gausiose šeimose temai, ypač Lietuvoje, nėra skiriamas ypatingas dėmesys. Dėl to svarbu išsiaiškinti: kaip yra užtikrintos vyresnių vaikų teisės gausioje šeimoje?

Tyrimo objektas – gausioje šeimoje augančių vyresnių vaikų teisių įgyvendinimas.

Tyrimo tikslas – ištirti gausioje šeimoje augančių vyresnių vaikų teisių įgyvendinimą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti tėvų vaidmenį bei tėvų teisių ir pareigų vykdymą šeimose.
2. Atskleisti vaiko teisių sampratą remiantis Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos principais: nediskriminavimo, svarbiausia vaiko interesai, vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis, teisė būti išklausomam.
3. Išsiaiškinti vaiko gimimo eiliškumo reikšmę tėvų santykiui su vaiku, tėvų bei aplinkinių požiūriui bei elgesiui su vaiku gausioje šeimoje.
4. Nustatyti kaip įgyvendinamos vyresnių vaikų teisės gausioje šeimoje.

Tyrimo metodai: teoriniai: mokslinės literatūros analizė, dokumentų analizė. Empiriniai: kokybinė apklausa – pusiau struktūruotas (neformalizuotas) interviu. Duomenų analizės metodas: turinio (content) analizė.

SAVOKŲ ŽODYNĖLIS

Vaikas – žmogus iki 18 metų, išskyrus atvejus, kai Lietuvos Respublikos įstatymuose nustatyta kitaip. Jeigu asmens amžius yra nežinomas ir yra priežasčių manyti, kad jis yra nepilnametis, toks asmuo laikomas vaiku iki bus nustatyta priešingai. (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 2018).

Gausi šeima - tėvai, globėjai (rūpintojai), šeimynos dalyviai (arba jų sutuoktiniai), kurie augina ir (ar) globoja (rūpina) tris ar daugiau vaikų, taip pat susituokęs asmuo, su kuriuo teismo sprendimu dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium yra likę gyventi jų trys ar daugiau vaikų, arba vienas iš tėvų ir jų trys ar daugiau vaikų, įskaitant nedirbančius ir savarankiškos veiklos nevykdančius nesusituokusius ir savo vaikų neauginančius pilnamečius vaikus iki 24 metų, kurie mokosi pagal bendrojo ugdymo programą ar pagal formaliojo profesinio mokymo programą pirmajai kvalifikacijai įgyti arba studijuoja aukštojoje mokykloje pagal nuolatinės studijų formos programą, taip pat bendrojo ugdymo mokyklas baigusius asmenis laikotarpiu nuo bendrojo ugdymo mokyklų baigimo dienos iki tų pačių metų rugsėjo 1 dienos, taip pat asmenis, teismo tvarka pripažintus šeimos nariais (Lietuvos Respublikos Seimo Šeimos kortelės įstatymo projektas, 2018).

Pastaba: tekste vartojama ir „daugiavaikė“ sąvoka siekiant nepakeisti autorių autentiškos sąvokos.

Vaiko interesai – sveika ir saugi aplinka ir sąlygos, tenkinančios vaiko individualius poreikius, kurie atitinka vaiko amžių, vystymąsi, gebėjimus ir brandą bei užtikrina tinkamą vaiko raidą ir auklėjimą (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 2018).

Psichologinis gimimo eiliškumas - tai subjektyvi žmogaus pozicija šeimoje, psichologinis vaidmuo, kurį jis atlieka šeimoje (Campbell ir kt., 1991).

1. ŠEIMA IR TĖVŲ VAIDMUO ĮGYVENDINANT VAIKO TEISES

1.1. Šeimos reikšmė vaiko asmenybei

Jungtinių Tautų Vaiko teisių apsaugos konvencijos preambulėje (1995) yra rašoma, kad vaikas visapusiškai ir harmoningai gali vystytis tik augdamas šeimoje, joje jausdamas meilę, laimę ir supratimą.

Šeima yra pirmoji ir pati natūraliausia vaiko ugdymo aplinka, kurioje vaikas įgyja žinių, kompetencijų ir įgūdžių atlikti įvairius socialinius vaidmenis visuomenėje. Taip pat šeima moko vaiką tinkamo kasdienio elgesio ir supažindina su visuomenėje priimtomis elgesio normomis bei taisyklėmis. Autorė pabrėžia, kad šeimoje vertybės vaikams yra perduodamos iš kartos į kartą, o tai užtikrina skirtingų kartų vertybių tęstinumą. Svarbiausių vertybių įskiepijimas vaikams vyksta per tiesioginį bendravimą su vaiku (Wiejak, 2014). Lietuvos edukologijos mokslų daktarė Burvytė (2012) taip pat kalba apie šeimos svarbą, šeimos narių ryšį, vaikų auklėjimą. Galima teigti, kad šeimos institucija yra pirmoji turinti poveikį vaikui nuo pat gimimo. Tik gimus vaikui atsiranda poreikis bendrauti su tėvais, kitais aplinkiniais žmonėmis, todėl pačių artimiausių šeimos narių įtaka vaikui be galo svarbi. Socialinė adaptacija intensyviausiai vyksta ankstyvaisiais žmogaus gyvenimo etapais, todėl tai kas išgyventa ankstyvosiose stadijose stipriausiai įsitvirtina asmenybėje ir tampa sunkiausiai koreguoti vėlesnėse raidos stadijose. Vaikui augant ir vystantis šeimoje yra ypač svarbus tėvų ir šeimos narių – brolių, seserų, senelių ir kitų asmenų vaidmuo, vaikų auklėjimas ir jų tarpusavio santykiai. Visi šie žmonės vaikui rodo įvairius elgesio pavyzdžius, manieras, gestus, mimikas ir pan. Artimos aplinkos veikiamas vaikas yra nejučia įtraukiamas į socialinius santykius, kurie ateityje sudarys jos asmenybės esmę.

Kalbant apie vaikų auklėjimą svarbu paminėti, kad auklėjimas yra labai svarbus, nes jis nulemia vaiko gerovę ir skirtingą bendravimą su kitais žmonėmis. Aptarkime auklėjimo stilius, kuriuos išskyrė Burvytė ir Ilgūnienė (2012) remdamiesi Baumrind (1971): 1. Autoritarinis – šiuo auklėjimo stiliumi vaikas šeimoje supranta, ką jam galima daryti, o ko ne. Yra taikomos bausmės ir paskatinimai, vaiko nusižengimai visada būna pastebėti. Taikant šį stilių vaikas žino savo teises ir pareigas šeimoje. 2. Demokratinis – šis stilius vaikui sudaro palankiausias sąlygas vystytis jo asmenybei. Vyrauja vaiko įtraukimas į šeimos reikalus, atsižvelgimas į juo nuomonę, skatinamas savarankiškumas. Vaikas žino savo pareigas, tačiau jos šeimoje nėra jam primestos. 3. Liberalusis – kai tėvai taiko šį auklėjimo stilių vaikams, tuomet vaikai pasižymi didesniu egocentrizmu, jiems sunkiau socializuotis visuomenėje. Vaikui yra suteikiama visiška laisvė, tėvai kišasi tik tada, kai vaikas stipriai pažeidžia visuomenės elgesio normas. Su juo elgiamasi švelniai, jautriai, vaikas yra mylimas, bausmės

taikomos nedidelės ir švelnios. Tėvai yra linkę nuolat teisinti vaiką. Tačiau kiekvienas auklėjimo stilius turi savų teigiamų ir neigiamų pusių, tad labai svarbu, kad tėvai juos taikytų tikslingai ir vienodai. Štai Movsesjan ir kt., (2014) atlikus tyrimą apie 5-6 metų vaikų empatiją gauti duomenys, kad tėvų, kurie taiko vienodą auklėjimo stilių vaikų empatijos lygis yra aukštesnis, nei tų vaikų, kurių tėvai taiko skirtingus auklėjimo stilius. Jeigu tėvai tarpusavyje nesutaria ir naudoja skirtingus vaikų auklėjimo stilius, tai gali reikšti, kad auklėjimas šeimoje nėra struktūruotas, vaikas gali gyventi konfliktiškoje aplinkoje arba tapti manipuliatoriumi, dėl to, kad tėvai nesutaria dėl reikalavimų jam. Tokie tėvų tarpusavio nesutarimai gali lemti žemą vaiko empatijos lygį.

Kadangi šeima yra tarsi maža bendruomenė, kurioje auga vaikas, tad ji turi labai daug funkcijų. Savo knygoje „Šeimos psichologija“ Matulienė (2012) išskyrė tokias tris pagrindines šeimos funkcijas:

1. Gimdyti ir auklėti vaikus;
2. Atlikti socializacijos funkciją, diegti savo vaikams visuomenėje priimtas socialines normas ir vaidmenis;
3. Suteikti emocinį stabilumą vaikams – rodyti savo meilę, rūpestį, konsultuoti, patarti, ugdyti dorines savybes.

Ilgūnienės (2012) teigimu šeimoje yra formuojami doros pamatai, vaiko charakteris, pasaulėžiūra. Vaikas šeimoje įgyja žinių apie visą visuomenę, gamtą, žmogų, mokosi suprasti save. Bendraudamas su tėvais, broliais, seserimis, seneliais, vaikas iš jų perima patirtį ir išmintį. Dorinis ugdymas – vienas iš svarbiausių visapusiškos asmenybės ugdymo uždavinių, o dorovinių nuostatų pagrindus vaikas gauna šeimoje. Autorė išskiria tokius pagrindinius dorinio ugdymo tikslus, kuriais siekiama, kad vaikai:

1. Suvoktų laisvės, orumo ir asmens vertės sąvokas ir jas pajustų;
2. Suprastų kam reikalingos elgesio taisyklės ir kokios jų prasmė;
3. Suprastų, kad visi žmonės turi ne tik teises, bet turi ir pareigas. Taip pat labai svarbu, kad vaikai suvoktų, jog kiekvienas asmuo yra atsakingas už savo sprendimų priėmimą.;
4. Išsiugdytų pagarbų požiūrį į šeimos tradicijas, savo tautą, kultūrą, gamtą;
5. Būtų tolerantiški ir suvoktų save kaip atsakingą visuomenės narį.

Tėvams įgyvendinus šiuos visus uždavinius vaikas taptų atsakingas, dorovingas, brandus bei gebantis priimti sprendimus ir juos pagrįsti. Visų aukščiau išvardintų dorinių ugdymų tikslų prasmę ir jų svarbą ne tik vaikams, bet ir tėvams galime pagrįsti ir Andriuškevičiūtės (2010) atliktu tyrimu, kurio metu tėvai teigė, kad jiems labai svarbu, jog

vaikas šeimoje išsiugdytų geras manieras bei asmenines savybes tokias kaip: savarankiškumas, ryžtingumas, atsakingumas ir taupumas. Taip pat autorė kalba apie tėvų ir vaikų bendrą laiką kartu, prieita išvada, kad tėvai dirbdami ilgas darbo valandas dėl kurių atsiranda nuovargis ir sutrumpėja laikas, skirtas pareigoms šeimoje atlikti, turi neigiamos įtakos ne tik šeimos gyvenimui, bet ir vaikų socializacijai. Pastebėta, kad dirbantys tėvai savaitgaliais ir atostogų metu siekia kuo daugiau laiko praleisti su vaikais, ir pabrėžiama, jog yra siekiama turiningo bendravimo.

Samašonok (2015) savo straipsnyje taip pat didelę reikšmę skiria teigiamai bei neigiamai tėvų įtakai vaikų socializacijos procese. Pasak autorės, vaiko asmenines savybes, jo elgesio ypatumus ir socialinį kryptingumą formuoja šeimos socioekonominis, kultūrinis ir intelektinis statusas, vaiko ir tėvų tarpusavio santykių kokybė bei sudarytos tinkamos sąlygos augti ir vystytis. Vaikai augdami šeimose natūraliai perima iš savo tėvų jų sistemą, kurią sudaro gyvenimo būdas, kultūra, socialinė patirtis, elgesio normos bei vertybės. Jų pagrindu vaikas kuria santykius su kitais žmonėmis ir aplinka. Gyvenant šeimoje formuojasi ne tik psichikos bruožai, bet ir socialinė vaiko elgsena. Taigi, šeima yra pagrindinė terpė, kurioje vaikas gali sėkmingai augti ir vystytis bei įgyti būtinausių socialinių įgūdžių. Autorė taip pat kalba apie jausmus, kuriuos jaučia vaikai, kai jie jaučiasi saugiai šalia tėvų ir ką jaučia vaikai, kurie nepatiria saugumo jausmo iš tėvų. Štai saugiai besijaučiantis vaikas, kuris patiria meilę, globą, rūpestį, dėmesį – jis jaučiasi prierašus, pasitiki kitais žmonėmis, yra ramus, turi gerus socialinius įgūdžius. Prieinama išvada, kad glaudūs emociniai vaiko ir tėvų tarpusavio santykiai, šeimos aplinka, kurioje auga vaikas yra vieni iš svarbiausių asmens psychosocialinės raidos ir jos sėkmingo funkcionavimo visuomenėje veiksnių. Jeigu vaikas šeimoje patiria emocinių ryšių nepastovumą arba tokių ryšių iš vis nėra, tuomet tai gali sutrikdyti vaiko raidą, susilpninamas jo saugumo jausmas. Dėl saugumo jausmo stokos vaikas tampa pasyvus, bailus, uždaras, abejingas aplinkai, nepasitikintis savimi. Tokie vaikai labai jautriai reaguoja į aplinkinių kritiką, jiems sunkiau sekasi užmegzti santykius su kitais žmonėmis ir neretai renkasi vienatvę. Šiai autorės nuomonei pritaria ir kita autorė Bandzienė (2008), jos teigimu, jeigu vaikas iš tėvų jaučia abejingumą, yra apleistas, tai paveikia vaiko sveikatos būklę. Psichologines problemas vaikui sukelia apleistumas ir nepriežiūra šeimoje. todėl neretai, iš psichologinių problemų vaikui atsiranda ir elgesio problemos – priešiškas elgesys, maištavimas, agresyvumas, dėmesio nesutelktumas. Todėl labai svarbu, kad vaikas augtų tinkamoje aplinkoje, tokioje šeimoje, kuri jo asmenybę ugdytų, o ne veiktų priešingai.

Šioms autorėms antrina ir Karkockienė-Grakauskaitė (2013) bei Dudaitė ir Dukynaitė (2017). Pasak minėtų autorių, namų aplinka turi didelę įtaką vaiko priklausymo mokyklai jausmui, jo pasiekimams. Šeimos narių, t. y. mamos, tėčio, brolio ar seserų nuostatos, statusas

bendruomenėje, jų socialinis aktyvumas gali paveikti vaiko priklausymo mokyklai jausmą, jį sumažinti arba sustiprinti. Teigiamą poveikį mokiniui turi šie namų aplinkos veiksniai: kai vaikas gyvena kartu su abiem tėvais, kartu gyvena broliai/seserys, mama/tėtis yra įgiję aukštesnį arba aukštąjį išsilavinimą, vienas iš tėvų dirba apmokamą darbą visą dieną. Neigiamą poveikį mokiniui turi šie namų aplinkos veiksniai: kai vaikas gyvena tik su vienu iš tėvų, namuose be šeimos narių gyvena dar kiti žmonės, mama/tėtis yra įgiję daktaro laipsnį arba žemesnį nei aukštesnįjį išsilavinimą, vienas iš tėvų nedirba. Neabejotina, kad šeimos ir aplinkinių žmonių teigiama pastaba ir nuomonė, pagyrimas, tik sustiprina vaiko pasitikėjimą savimi. Todėl yra labai svarbu nuolat tirti, atpažinti ir mokyti vaikus įsisamoninti įvairius asmenybės kūrybiškumo aspektus. Svarbu laiku pastebėti, įvertinti ir ugdyti vaiko asmenines savybes.

Taigi, šeima yra pagrindinė organizacija, kuri parengia vaiką gyvenimui, jai tenka didžiausia atsakomybė už vaiko socializaciją, vertybių ir dorybių ugdymą. Tik gimęs vaikas savo socialinį gyvenimą pradeda šeimoje ir tampa visuomenės nariu. Šeimoje vyraujantis emocinis klimatas, tarpusavio šeimos narių santykiai, bendravimas įtakoja vaiko asmenybės vystymąsi, jo charakterio savybių formavimąsi. Tėvų teigiamas pavyzdys, ugdomos tinkamos vertybės, dorovinės nuostatos gali parengti savarankišką asmenį, kuris sugeba priimti teisingus sprendimus ir tapti socialiai aktyviu visuomenės nariu.

1. 2. Tėvų teisės ir pareigos

Lietuvai 1995 metais ratifikavus Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją pasikeitė ir vaiko teisinis statusas, tačiau tai neužtikrino suaugusiųjų elgesio su vaikais pasikeitimo. Suaugusiųjų požiūris į vaiką yra esminis veiksnys, kuris lemia elgesį su vaiku, vaiko padėtį visuomenėje ir jo poreikių patenkinimą. Nors vaikas ir pripažintas aktyviu teisės subjektu, kuris gali naudotis savo teisėmis, tačiau vaiko teises galima įgyvendinti tik per kitų asmenų – visų pirmiausia tėvų, teises ir pareigas (Kairienė ir Žeimienė, 2007). „Tėvų teisės ir pareigos tiesiogiai siejasi su vaiko teisėmis: vaiko teisių įgyvendinimas didžia dalimi priklauso nuo tėvų teisių ir pareigų vaikui įgyvendinimo ...“ (Kairienė, 2012, p. 1447).

Shulman (2014) teigia, kad tėvų pareiga ir valdžia istoriškai yra traktuojama kaip šventas pasitikėjimas, valstybės įgaliojimų perdavimas tėvams su prielaida, kad jie bus naudojami siekiant skatinti vaikų asmenybės vystymąsi. Tikimasi, kad tėvų ir vaikų tarpusavio santykių pasitikėjimo modelis tarnaus tiek besivystančiai vaiko asmenybei, tiek pilietiniai visuomenei, kuriai jis priklauso.

„Tėvų valdžia – teisinė kategorija, apibrėžiama kaip tėvų teisės ir pareigos vaiko atžvilgiu ir kildinama iš vaiko teisių.“ (Kairienė, 2012, p. 393). Pasak šios autorės tėvų teises ir pareigas galime įvardinti kaip išvestines, nes jos kyla iš vaiko prigimtinių teisių. Pagrindinis tėvų teisių ir pareigų tikslas yra užtikrinti vaiko gerovę, todėl vaiko teisių įgyvendinimo požiūriu vaiko teisių įgyvendinimas yra tėvų veikimo ar neveikimo vertinimo pagrindas.

Tėvų teises ir pareigas apibrėžia įvairūs teisės aktai, tokie kaip: Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1995), Lietuvos Respublikos Konstitucija (2014), Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2019), Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (2018) ir kt. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje (1995) 5 str. teigia, kad valstybės pareiga yra gerbti tėvų atsakomybę, teises ir pareigas, o 18 str. pažymima, kad valstybės dalyvės deda visas pastangas, kad būtų pripažintas bendros ir vienodos abiejų tėvų atsakomybės už vaiko auklėjimą ir vystymąsi principas. Tėvams arba, atitinkamais atvejais, teisėtiems globėjams tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi. Pagrindinis tėvų rūpestis turi būti vaiko interesai. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (2014) 38 str. pažymi, kad tėvų teisė ir pareiga yra auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2019) taip pat apibrėžia tėvų teises ir pareigas. 3.155 str. teigia, kad 1. Vaikai iki pilnametystės ar emancipacijos yra tėvų prižiūrimi. 2. Tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai

ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje. 3.159 str. pažymi, kad 1. Tėvo ar motinos atsisakymas nuo teisių ir pareigų savo nepilnamečiams vaikams negalioja; 2. Už vaiko priežiūrą ir auklėjimą tėvai atsako bendrai ir vienodai; 3. Tėvų valdžia negali būti naudojama priešingai vaiko interesams; 4. Už tėvų valdžios nepanaudojimą taikoma teisinė atsakomybė, numatyta įstatymuose, o 3.165 str. minima, jog 1. Tėvai turi teisę ir pareigą auklėti savo vaikus ir yra atsakingi už savo vaikų auklėjimą ir vystymą, privalo rūpintis savo vaikų sveikata, jų dvasiniu ir moraliniu ugdymu. Tėvai atlikdami šias pareigas turi pirmumo teisę prieš kitus asmenis; 2. Tėvai privalo sudaryti sąlygas savo vaikams mokytis iki įstatymuose nustatyto amžiaus.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (2018) yra nemažai straipsnių, kurie kalba tėvų teises ir pareigas. Štai 3 str. 1 dalyje rašoma, jog tėvai turi privalo užtikrinti tinkamas gyvenimo sąlygas, būtinas jo fiziniam, emociniam, protiniam, dvasiniam bei doroviniam vystymuisi. 8 str. 5 dalyje rašoma, kad tėvai atsižvelgdami į vaiko amžių ir jo išsilavinimo lygį turi teisę parinkti švietimo įstaigą ir (ar) mokymosi formą. 31 str. 2 dalis teigia, kad vaiko tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą privalo rūpintis vaiko auklėjimu, tinkamai jį prižiūrėti, materialiai išlaikyti ir sudaryti sąlygas vaikui augti, vystytis, tobulėti. To paties straipsnio 4 dalis teigia, jog vaiko tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą turi teisę ir pareigą atstovauti savo vaikui be atskiro įgaliojimo ir gauti informaciją, susijusią su juo vaiku. Štai 31 str. 9 dalyje kalbama apie tėvų atsakomybę: vaiko tėvams ar kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą už pareigų nevykdymą ar netinkamą jų vykdymą, vaiko teisių pažeidimą ar kitokį piktnaudžiavimą savo teisėmis ir pareigomis taikoma įstatymų nustatyta civilinė, administracinė arba baudžiamoji atsakomybė. Apie piktnaudžiavimą tėvų teisėmis kalba ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (2019) 163 str.: tas, kas piktnaudžiavo tėvo, motinos, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis fiziškai ar psichiškai gniuždydamas vaiką, palikdamas jį ilgą laiką be priežiūros ar panašiai žiauriai elgdamasis su vaiku, baudžiamas bausme arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki penkerių metų.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatyme (2015) 47 str. taip pat apibrėžiamos tėvų teisės ir pareigos:

Tėvai (globėjai, rūpintojai) turi teisę:

1) nemokamai gauti informaciją apie veikiančias mokyklas, švietimo programas, mokymo formas; 2) dalyvauti parenkant (prireikus parinkti) vaikui ugdymo programą, formą, mokyklą ar kitą švietimo teikėją; 3) gauti informaciją apie vaiko būklę, ugdymo ir ugdymosi poreikius, pažangą, mokyklos lankymą ir elgesį; 4) dalyvauti mokyklos savivaldoje; 5) dalyvauti įvertinant vaiko specialiuosius ugdymosi poreikius ir gauti išsamią informaciją apie

įvertinimo rezultatus; 6) 6 metų sulaukusį vaiką, jei jis yra pakankamai subrendęs, leisti mokytis pagal pradinio ugdymo programą; 7) reikalauti, kad vaikui būtų teikiamas geros kokybės ugdymas; 8) naudotis kitų įstatymų nustatytais teisėmis.

Tėvai (globėjai, rūpintojai) privalo:

1) vaiką, kuriam tais kalendoriniais metais sueina 7 metai, leisti mokytis pagal pradinio ugdymo programą, išskyrus šio įstatymo 9 straipsnio 3 dalyje numatytus atvejus;

2) sudaryti vaikui sveikas ir saugias gyvenimo sąlygas, gerbti vaiko asmenybę, apsaugoti jį nuo smurto, prievartos ir išnaudojimo, užtikrinti, kad vaikas laiku pasitikrintų sveikatą;

3) bendradarbiauti su mokyklos vadovu, kitu švietimo teikėju, mokytojais, kitais specialistais, teikiančiais specialiąją, psichologinę, socialinę pedagoginę, specialiąją pedagoginę pagalbą, sveikatos priežiūrą, sprendžiant vaiko ugdymosi klausimus ir vykdyti jų rekomendacijas;

4) parinkti savo vaikams iki 14 metų dorinio ugdymo (tikybos arba etikos) programą;

5) ugdyti vaiko vertybines orientacijas, kontroliuoti ir koreguoti jo elgesį;

6) užtikrinti vaiko parengimą mokyklai, jo mokymąsi pagal pradinio ir pagrindinio ugdymo programas iki 16 metų;

7) užtikrinti vaiko punctualų ir reguliarų mokyklos lankymą; jeigu vaikas negali atvykti į mokyklą, nedelsdami informuoti mokyklą;

8) dalyvauti parenkant vaikui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo programą ir mokyklą.

Kaip teigia autorės Burvytė ir Ilgūnienė (2012), jog tėvų pareiga vaikų atžvilgiu yra ne tik juos pradėti, pagimdyti ir užauginti, tačiau išauklėti dorais ir sąžiningais žmonėmis, kurie gyvenime siektų sėkmės ir laimės. Tėvų pavyzdys kaip suvaldyti neigiamas emocijas, priimti teisingus sprendimus – vaikų auklėjimo esmė.

Taigi, atsižvelgiant į tėvų teises ir pareigas, galime daryti išvadą, kad tėvai tai pagrindiniai asmenys, kuriems tenka atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi. Tėvai turi teisę ir pareigą doriai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui. Pagrindinis tėvų rūpestis turi būti vaiko interesai. Išanalizavus Lietuvos įstatyminę bazę, kuri numato tėvų (globėjų, rūpintojų) teises ir pareigas, bei atsakomybę, jeigu jos nėra tinkamai vykdomos, galime daryti išvadą, kad įstatyminė bazė yra pakankamai stipri, tad tik nuo tėvų ir visos visuomenės priklauso kaip vaiko teisės bus užtikrinamos ir įgyvendinamos.

2. PAGRINDINĖS VAIKO TEISĖS-PRINCIPAI

2.1. Vaiko teisė būti nediskriminuojamu

Remiantis Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymu (2017) diskriminacija yra skirstoma į tiesioginę ir netiesioginę. Tiesioginė diskriminacija – „elgesys su asmeniu, kai dėl jo amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų taikomos prastesnės sąlygos, negu panašiomis aplinkybėmis yra, buvo ar būtų taikomos kitam asmeniui...“(2str, 3 dalis). Netiesioginė diskriminacija – „veikimas ar neveikimas, teisės norma ar vertinimo kriterijus, akivaizdžiai neutrali sąlyga ar praktika, kurie formaliai yra vienodi, bet juos įgyvendinant ar pritaikant gali atsirasti, atsiranda ar galėtų atsirasti faktinis naudojimosi teisėmis apribojimas arba privilegijų, pirmenybės ar pranašumo teikimas tam tikro amžiaus, tam tikros lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų asmenims“ (2str., 4 dalis).

Diskriminacijos draudimas yra išreikštas Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje (1995) 2 straipsnyje, kuriame rašoma, kad yra numatytos lygios teisės visiems vaikams be jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos ar kitų aplinkybių. Taip pat valstybės privalo imtis visų reikiamų priemonių, kad apsaugotų vaiką nuo bet kokios galimos diskriminacijos. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (2019) 3.161 str., pabrėžia, kad vaikų, kurie gimė susituokusiems tėvams, ir vaikų, kurie gimė nesusituokusiems tėvams, teisės yra lygios. Apie neįgalių vaikų lygias teises su sveikais vaikais apibrėžia Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (2018).

Tad kyla klausimas su kokia diskriminacija šeimoje, ir ne tik, gali susidurti vaikas? Buvusi Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto pirmininkė Yanghee Lee savo interviu 2008 metais teigė, kad daugumoje visuomenių vaikai yra laikomi kaip neturinčiais galimybių pasinaudoti savo teisėmis, nes neturi gyvenimo patirties ir kompetencijų priimti pagrįstus ir racionalius sprendimus. Tai rodo vaikų diskriminaciją dėl amžiaus, kitaip tariant, vaikai dalinai susiduria su tam tikra atskirtimi. Taip pat minima, kad vaikai negali patys pateikti skundų teismui, jeigu jie mano, kad jų teisės yra pažeidžiamos. Dėl amžiaus diskriminacijos vaikams neleidžiama dalyvauti sprendimų priėmimuose, kurie daro didelę įtaką jų gyvenimui. Neretai vaikai tarsi būna pašalinami iš visuomenės, nes ne visada jie gali lankytis tam tikrose vietose, kaip pavyzdžiui: bibliotekos, bankai ir pan. Dėl amžiaus diskriminacijos dažnai vaikai susiduria ir dirbdami įvairius darbus, jiems mokama mažesnė alga, yra labiau išnaudojami darbdavių. Taip pat interviu yra akcentuojama, kad dažnai vyresni vaikai turi prisiimti išskirtines pareigas šeimoje ir rūpintis jaunesniais broliais/seserimis ar sergančiais

tėvais, o dėl šių priežasčių nukenčia vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį. Yanghee Lee antrina ir Kairienės bei Žiemenės (2007) atliktas tyrimas, kuriame teigiama, kad vyresni vaikai šeimoje gali būti diskriminuojami, dėl tėvų požiūrio į šių vaikų pareigas. Dažniausiai tėvai mano, kad vyresni vaikai turi prižiūrėti jaunesnį brolių/seserį ir jiems yra primetama ši pareiga. Toks tėvų požiūris leidžia daryti išvadą, kad šeimoje yra ignoruojamas vyriausių vaikų nediskriminavimo principas. Pasak Berns (2009) diskriminacija taip pat vyksta ne tik dėl amžiaus, bet ir dėl vaikų lyties. Vaikų skirstymas ir diskriminacija pagal lytį prasideda jau nuo pat vaikystės. Dažnai tėvai tik gimusius berniukus įvardija kaip stipresnius, judresnius, mergaitės apibūdinamos kaip: trapios, švelnios, smulkios. Skiriasi ir vaikams perkami žaislai: berniukams perkami tokie žaislai kaip mašinėlės, sunkvežimiai, ginklai, sporto daiktai, o mergaitėms – knygos, lėlės, gyvūnėliai, nameliai. Tėvų bendravimas su berniukais ir mergaitėmis taip pat skiriasi. Mergaitėms yra duodama daugiau įvairių nurodymų, liepiama padėti namų ruošoje, jos labiau palaikomos, atleidžiamos nuo bausmių, priešingai negu berniukai. Vaikystėje mergaitės yra skatinamos žaisti ramius, pasyvius žaidimus, o berniukai atvirkščiai – jie skatinami žaisti aktyvius, judrius, veiksmo reikalaujančius žaidimus. Šiems autoriaus Berns teiginiams pritaria Durrant ir Ensomn (2012), jie teigia, kad tėvai griežtesnę drausmę ir discipliną taiko berniukams.

Labiausiai diskriminaciją palaiko tėvų stereotipinis mąstymas, nusistatymas, etnocentrizmas. Visi šie motyvai ir nuostatos gali nulemti tai, kokie užaugs vaikai šeimoje. Vis dar vyrauja mąstymas ir tradicijos, kad vienas vaikas iš šeimos lieka namie „prie ūkio“ ir jam nereikia siekti mokslo, karjeros, jis turi padėti tėvams. Taip pat gajus stereotipinis požiūris į darbų pasiskirstymą namie, kokius darbus turi atlikti berniukas ir mergaitė. Toks mąstymas lemia ir bendravimą su vaikais, jiems dovanojamas dovanas. Dažnai tėvai išsireiškia apie savo vaikus taip: „vyrai neverkia“ arba „visos mergaitės nori būti princesėmis“. Toks vaikų skirstymas pagal lytį vaikams diktuoja gyvenimo taisykles, pavyzdžiui, kad berniukai negali rodyti savo jausmų ir negali verksti (Slušnys ir Šukytė, 2014).

Kitas svarbus aspektas, kurį būtina paminėti kalbant apie vaikų diskriminaciją, tai skirtingas tėvų bendravimas su vaikais. Antai Strazdienės ir Vaškienės (2016) atliktas tyrimas atskleidė, kad tėvų domėjimasis apie vaikų savijautą ir poreikius yra nepakankamas. Daugelis paauglių su savo tėvais kalbėjosi nuo 15 min. iki 30 min., darbo dienomis ir savaitgaliais nuo 15 min. iki 1 val., abejuose situacijose mergaičių bendravimas su tėvais buvo ilgesnis nei berniukų. Taip pat berniukai dažniau pykstasi su savo tėvais dėl neatliktų namų darbų, nenusineštų priemonių į mokyklą, netinkamo elgesio, nesilaiko higienos ar dienos režimo. Andriuškevičiūtei (2010) atlikus tyrimą apie vaikų socializacijos ypatumus egalitarinėje

šeimoje paaiškėjo koks yra tėvų požiūris į mergaičių ir berniukų auklėjimą šeimoje. Iš visų respondentų pusę tėvų (50 %) mano, kad mergaites ir berniukus vaikystėje reikia auklėti vienodai. Tačiau vaikams sulaukus paauglystės, tėvų nuomonė apie auklėjimą išsiskiria, 21% tėvų mano, kad berniukus ir mergaites paauglystės laikotarpiu reikia auklėti skirtingai, o 14% mano, kad abiejų lyčių vaikus būtina auklėti vienodai, 15% tėvų neturėjo aiškios nuomonės šiuo klausimu. Prieinama išvada, kad dažnai vaikai patiria diskriminaciją šeimoje dėl savo lyties ir amžiaus.

Nagrinėdami mokslinę literatūrą galime įžvelgti ir atsirandančių diskriminacijos apraiškų šeimoje dėl gimusio neįgalaus vaiko. Štai Viliušienei ir Vyšniauskytei-Rimkienei (2012) atlikus tyrimą apie negalios poveikį šeimai paaiškėjo, kad didžioji dali šeimoje augusių sveikų vaikų jautė tėvų dėmesio stoką, nes visas tėvų dėmesys buvo nukreiptas į neįgalų vaiką. Tokie vaikai jautėsi nusivylę, nuskriausti ir nesuprasti. Pabrėžiama, kad tėvai demonstravo skirtingą savo elgesį ir bendravimą su sveikais vaikais šeimoje, ir su neįgaliais vaikais. Tačiau diskriminaciją vaikai patiria ne tik šeimoje, ją galima patirti bet kurioje bendruomenėje. Jonynienės (2009) atliktu tyrimu mokykloje, taip pat dažnai pastebima mokinių diskriminacija, ji vyksta dėl to, jeigu vaikai išsiskiria iš kitų. Tyrimo metu 12-14 metų moksleiviai įvardijo, kad diskriminuojami yra tie, kurie ginčijasi su mokytojais, rengiasi negražiais ir nemadingais rūbais, yra apkūnūs, gyvena kaime ar yra neįgalūs. 16-18 metų jaunuoliai įvardijo tokias diskriminavimo priežastis: neteisingai elgiamasi su tais, kurie yra kitokių pažiūrų, kitaip besirengiančiais; su ligotais; emo, punk, gotais, forsais, moksluokais, kitaip mąstančiais ir kitais ryškiai iš aplinkos besiskiriančiais.

Apibendrinant galime teigti, kad diskriminacija prieš vaikus teisiniuose dokumentuose yra aiškiai išreikšta ir uždrausta, tačiau išnagrinėjus mokslinę literatūrą ir atliktus įvairius tyrimus pastebima, jog vaikų diskriminacijos apraiškos labai dažnos. Tik tėvų požiūris į vaiką, tėvų pozicija, jų pačių pareigų vykdymas gali užtikrinti, kad vaikas šeimoje nebus diskriminuojamas dėl lyties, amžiaus ar kitų aspektų. Svarbu, kad vaikas būtų suvokiamas kaip teisinį statusą šeimoje turintis asmuo.

2.2. Svarbiausia vaiko interesai

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (1995) 3 str. teigia, kad imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai. Svarbiausių vaiko interesų nuostatos minimos kituose Konvencijos straipsniuose: kalbant apie vaiko išskyrimą su tėvais (9 str.), tėvų atsakomybę už vaiko auklėjimą ir vystymąsi (18 str.), vaiko, kuris neteko šeimos, specialią apsaugą ir paramą (20 str.), įvaikinimą (21 str.), neįgalių vaikų globą (23 str.), vaiko laisvės apribojimą (40 str.). Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl vaiko gerovės 2016-2018 metų veiksmų plano patvirtinimo“ (2018) taip pat pabrėžia, kad svarbiausia yra vaiko interesų užtikrinimas, 14 str., teigia, kad šio veiksmų plano tikslas – atsižvelgiant į vaiko interesus ir poreikius, sudaryti prielaidas vaikui augti biologinėje šeimoje, plėtojant prevencinių ir kompleksinių paslaugų prieinamumą vaikui bei jo biologinei šeimai krizinėse situacijose ar nukentėjus nuo smurto, o netekusiam tėvų globos vaikui – sudarant tinkamas globos (rūpybos) ar įvaikinimo sąlygas, kurios atitiktų geriausius vaiko interesus bei poreikį augti šeimos aplinkoje arba aplinkoje, artimoje šeimai, tinkamai pasirengti savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje.

Pasak Crowe ir Toohey (2009) vyrauja du požiūriai į svarbiausius vaiko interesus: siauras ir platus. Siaurasis požiūris pasižymi labai ribotu spektru priežasčių, kurios turi tiesioginės įtakos vaiko gerovei, o platusis požiūris teigia priešingai – pripažįstama, kad tėvų gerovė ir kitos priežastys gali turėti įtakos vaikui. Naudojant šį požiūrį yra atsižvelgiama į tėvų interesus, tiek kiek jie turi įtakos vaiko interesams. Taip pat šie autoriai išskiria dvi vaiko interesų pirmenybės įgyvendinimo strategijas, tai kietoji ir švelnioji strategija. Kietoji strategija teigia, kad vienintelis veiksnys į kurį reikia atsižvelgti priimant sprendimus yra tik vaiko interesai ir jo nuomonė. Vadovaujantis šia strategija kitų šeimos narių interesai tampa visiškai nesvarbūs ir iš dalies sumenkinami. Toks požiūris vaiko interesus iškelia aukščiausiai ir padaro pačiais svarbiausiais prieš kitų asmenų interesus, tokiu atveju gali likti ignoruojami kiti šeimos vaikai, pažeidžiamos jų teisės. Vadovaujantis švelniąja strategija vaiko interesams nėra suteikiama absoliuti pirmenybė. Šiuo atveju, jeigu nėra ypatingų aplinkybių, vaiko interesai tampa lygūs su kitų asmenų interesais. Pasak autorių, teismuose, kuomet yra sprendžiami klausimai susiję su vaikais, būtina atsižvelgti ne tik į vaiko interesus, tačiau reikia apsvarstyti ir išnagrinėti kitų susijusių asmenų interesus.

Kalbant apie požiūrius ir strategijas svarbu paminėti ir du vaiko rūpinimosi modelius,

kuriuos išskyrė Daraškevičienė (2017) remdamasi Buskens (2001): tai romantinis ir racionalus. Atlikto tyrimo metu paaiškėjo, kad romantinio rūpinimosi šalininkai labai akcentuoja vaiko poreikius, jie pabrėžia, kad vaiko interesai negali būti nustumti į šoną nuo tėvų ir visuomenės interesų. Šiame modelyje svarbiausia, kad vaikui ir visuomenėje būtų skiriama labai svarbi vieta. Na, o racionalaus modelio šalininkai teigia priešingai, pasak jų, vaiku reikia rūpintis taip kaip tėvams atrodo tinkamiausia ir į tėvų interesus reikia atsižvelgti labiau negu į vaiko. Pagrindinė šio modelio mintis yra ta, kad vaikas negali būti nei šeimos, nei visuomenės centre. Šiems racionalaus modelio šalininkams prieštarauja Manful ir McCrystal (2010), kurie teigia, pagarba vaiko pažiūroms yra privaloma ir tai yra vienas iš svarbiausių vaiko interesų įgyvendinimo principų. Pagarba vaiko pažiūroms suteikia vaikui aktyvaus teisės subjekto statusą, reikia leisti pačiam vaikui aktyviai dalyvauti priimant sprendimus, kurie susiję su juo, taip pat vaikas turi teisę ginti savo teises. Remiantis šia nuostata vaikas yra pripažįstamas kaip lygiavertis sąveikos dalyvis, kuris turi teisę išreikšti savo nuomonę ir pažiūras. Taip pat autorius pabrėžia, kad nors vaikai ir turi teisę reikšti savo nuomonę, tačiau jie yra priklausomi nuo kitų žmonių, kurie turi galių, t. y., suaugusiųjų, todėl vaikai neretai tampa bejėgiais. Tad galime teigti, jog dažnai tėvai mano, kad jie žino kas geriausia jų vaikams, tai patvirtina ir Jonynienės (2009) atliktas tyrimas, kuris atskleidė, kad suaugusieji dažnai neatsižvelgdami į vaiko poreikius ir nuomonę stengiasi savavališkai įgyvendinti geriausius vaiko interesus. Tai leidžia daryti prielaidą, kad tėvai ignoruodami vaiko svarbiausius interesus ir bandydami įteigti savo nuomonę, ne visada gali patenkinti vaiko poreikius ir interesus. Kitas tyrimas, kurį atliko Palubaitytė ir Juodaitytė (2007) atskleidė, kad tėvai yra linkę patys organizuoti vaikų laisvalaikį, nes tai yra suvokiama kaip suaugusiųjų reguliuojama ir valdoma veikla. Šioje situacijoje mažai dėmesio yra skiriama vaikų poreikiams ir galimybėms patiems organizuoti savo laisvalaikį. Vaikai yra suvokiami kaip kompetencijų stokojantys asmenys, nesuteikiama teisė patiems pasirinkti laisvalaikio formos ir turinio. Apibendrinus šiuos abu tyrimus, galime daryti išvadą, kad tėvai nesuvokia vaiko kaip subjekto, kuris turi pasirinkimo laisvę.

Kairienė ir Jakaitytė (2010) savo straipsnyje apie tėvų santuokos nutraukimą, pagrindinį aspektą įvardija taip pat vaiko interesus. Autorės teigia, kad vykstant santuokos nutraukimo procesui teismai, kurie priima sprendimus ir vaiko teisių apsaugos institucijos, kurios atstovauja vaikui bei teikia išvadą teismui, pirmiausia turi atsižvelgti į vaiko interesus ir užtikrinti vaiko teises. Vykstant tėvų skyryboms svarbu nustatyti koks sprendimas vaikui yra geriausias ir naudingiausias, taip pat įvertinti kokį poveikį priimtas vienoks arba kitoks sprendimas turės vaikui ne tik šiuo metu, tačiau ir ateityje. Remiantis Europos Tarybos

Ministrų komiteto gairėmis dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo monografija (2013) teismo proceso metu vertinant su vaiku susijusius klausimus visos atitinkamos institucijos privalo apsvarstyti visus galimus veiksnius, kurie liečia vaiką, įskaitant psichologinę ir fizinę gerovę, teisinius, socialinius ir ekonominius vaiko interesus. Taip pat teismo proceso metu vaikams informacija ir konsultacija turi būti teikiama jiems suprantamu būdu, atsižvelgiant į jų amžių ir brandumą. Rekomenduojama vaikams parengti jiems pritaikytą medžiagą, kurioje būtų sudėta atitinkama teisinė informacija ir įsteigtos specialios informavimo tarnybos vaikams, kaip pavyzdžiui: pagalbos linijos, specializuotos interneto svetainės. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2016 m. veiklos ataskaitoje nurodyta, kad Vaiko teisių apsaugos tarnyba per 2016 metus civilinėse bylose atstovavo daugiau nei 15 tūkst. vaikų, dėl kurių teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo šeimoje teikė teismams išvadas ir kitus reikiamus dokumentus, taip pat daugiau nei 12 tūkst. kartų dalyvavo posėdžiuose/apklausoje.

Gumuliauskienė ir kt., (2008) kalba apie tėvų emigraciją patyrusius vaikų geriausius interesus. Pasak autorių, vienas iš galimų vaiko teisių pažeidimų kai emigruoja tėvai, yra tai, jog gali būti pažeisti svarbiausi ir teisėti vaiko interesai, jeigu šalia vaiko nėra asmens, kuris išklausytų vaiko nuomonę ir skirtų dėmesio jo interesams. Prie to paties galime paminėti ir Čerkauskienę (2016), kuri rašo apie nelydimus vaikus, kurie taip pat likę be šeimos. Autorė mini nelydimus vaikus, kurie atvyko į Lietuvą be savo tėvų, rūpintojų ar globėjų. Pasak autorės yra pažeidžiami šitų vaikų geriausi interesai, jie likę be šeimos taip pat nejaučia saugumo ir iš mūsų valstybės. Tokiems vaikams yra suteikiama tik laikina apgyvendinimo paslauga, dažniausiai 1-2 savaitės, neretai Pabėgėlių priėmimo centre. Nelydimi vaikai turi patys pasirūpinti savimi, su socialinio darbuotojo pagalba perka maistą, patys jį gaminasi. Kadangi atsakingų specialistų darbo laikas yra nuo 8 valandos iki 17 valandos, o po to Pabėgėlių priėmimo centre lieka tik budintys darbuotojai, tad neretai vaikai pabėga iš šios įstaigos. Kadangi nei vienas specialistas nėra atsakingas už dingusį vaiką, tuomet atsiranda pozicija: „Nėra vaiko – nėra problemos.“ Ir tuomet kyla klausimas ar tikrai valstybė užtikrina geriausius vaiko interesus?

Bučinskas ir Sakalauskaitė (2016) taip pat pabrėžia, jog vaiko interesai turi būti patys svarbiausi valstybės ir privačių institucijų veiksmuose, visuose sprendimuose, kurie susiję su vaikais. Deja, mūsų visuomenėje ir gerovės valstybės tapimo procese suaugusieji mano, jog jie žino, kas vaikams yra geriausia. Jie mano, kad jų saugumas yra ir jų vaikų socialinio saugumo garantija, todėl imasi visų priemonių užtikrinti savo socialiniam saugumui. Tačiau Lietuva neatitinka gerovės valstybės koncepcijos, nes nemaža dalis Lietuvos vaikų jaučiasi

niekam nereikalingi, nesuprasti ir nesaugūs. Remiantis Higienos instituto Sveikatos informacijos centro 2017 ir 2018 parengtomis mirties priežasčių statistikomis, tai 2017 metais nusižudė 25 asmenys nuo 12-19 metų amžiaus, o 2016 metais – 18 asmenų.

Pasak Kairienės (2012) svarbu, kad vaikas būtų vertinamas, kaip lygiavertis šeimos dalyvis, kad tėvai turėtų teisingą požiūrį į vaiko teisinį statusą. Dažnai tėvai išlaiko savininkišką požiūrį į vaiką, jo interesai nėra vertinami, vaikas ignoruojamas priimant įvairius sprendimus, kurie susiję su juo. Nuo tėvų teisių ir pareigų vaikui, nuo pačių tėvų interesų įgyvendinimo priklauso ir vaiko teisių bei interesų įgyvendinimas. Pasitaiko atvejų, kad įgyvendinant vienų šeimos narių teises ir interesus, kaip pavyzdžiui: brolių, seserų, tėvų, gali būti pažeidžiamos arba nepakankamai įgyvendinamos kitų šeimos narių teisės ir interesai, dėl to gali sutrikti ir šeimos funkcionavimas. Tėvų savininkišką požiūrį patvirtina ir Vietienės (2015) atliktas tyrimas apie tėvų išgyvenimus vaikui pradėjus lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą. Tyrimo metu paaiškėjo, kad tėvai auginantys ikimokyklinio ugdymo amžiaus vaikus ne visada atsižvelgia, o dažnai ir nesugeba atsižvelgti į savo vaikų gebėjimus ir poreikius. Neretai tėvai pradeda pavydėti vaiko auklėtojai, nes mano, kad vaikas priklauso tik jiems ir didelis dėmesys iš kitų asmenų jų vaikui tėvams būna nepriimtinas.

Vadinasi, kad priimant bet kokius sprendimus, kurie susiję su vaiku, kurie įtakoja jo gyvenimo kokybę, būtina atsižvelgti į svarbiausius vaiko interesus. Nors visur pabrėžiama, kad vaikas turi būti suvokiamas, kaip aktyvus teisės subjektas, tačiau analizuojant mokslinę literatūrą, paaiškėjo, kad tėvai vis dar turi savininkišką požiūrį į vaikus ir mano žinantys kas vaikams yra geriausia.

2.3. Vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis

Kiekvienas žmogus atėjęs į šį pasaulį turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę. Tai visuotinai pripažintas žmogaus teisių principas, kuris galioja ir kiekvienam vaikui. Šita nuostata pabrėžiama ir Jungtinių tautų vaiko teisių konvencijos 6 str., kuris nustato vaiko teisę į gyvybę ir galimybę sveikai vystytis. Šio straipsnio nuostatos įpareigoja visus suaugusiuosius, institucijas bei valstybes užtikrinti vaiko teisę į gyvybę ir vystymąsi: apsaugoti jį nuo žeminimų, prievartos, visų rūšių smurto formų, išnaudojimo ir kitokių veiksmų, kurie pakenktų jo gyvybei ar sveikatai. Griežtai draudžiama vaiką įžeidinėti, iš jo tyčiotis, ignoruoti, grubiai elgtis, taikyti fizinės bausmės, išnaudoti (įskaitant ir seksualinį išnaudojimą), apleisti ir kt. Jis turi teisę būti apgintas nuo bet kokio išnaudojimo ar smurto (Paulauskienė, 2016)

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (1995) 6 str. pateiktos tokios dvi formuluotės apie vaikų teisę gyventi ir sveikai vystytis:

„1. Valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaikų neatimamą teisę gyventi.

2. Valstybės dalyvės užtikrina didžiausią galimybę vaikui gyventi ir sveikai vystytis.“

Vaiko teisė sveikai gyventi ir vystytis pabrėžiama, ir kituose Konvencijos straipsniuose: reikalavimas tėvams gerbti besivystančius vaiko gebėjimus (5 str.), vaiko apsauga nuo įvairaus pobūdžio smurto formų (19 str.), vaiko teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jam fiziškai, protiška, dvasiškai, doroviškai ir socialiai vystytis (27 str.), vaiko teisė į visapusišką ugdymą, jo gebėjimų vystymą (29 str.), apsauga nuo išnaudojimo ir bet kokio sunkaus darbo, kuris būtų pavojingas vaiko sveikatai ir fiziniui, protiniui, dvasiniui, doroviniui bei socialiniam vystymuisi (32 str.), apsauga nuo seksualinio išnaudojimo ar seksualinio suvedžiojimo formų (34 str.), vaiko apsauga nuo kankinimo, žiauraus, nežmoniško, žeminančio elgesio, bausmių, neteisėto laisvės atėmimo (37 str.). Lietuvos Respublikos Konstitucijos (2014) 19 straipsnis teigia, kad: „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“. „Žmogaus gyvybė ir jo orumas sudaro asmenybės vientisumą, reiškia žmogaus esmę. Konstitucijos paskirtis yra užtikrinti šių vertybių gynimą ir gerbimą“. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2019) taip pat skelbia, kad „Kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę gyventi bei sveikai vystytis....“ (3.161 str.).

Vaiko socialinė aplinka turi didžiulę įtaką jo raidai, besivystantiems gebėjimams, savarankiško gyvenimo įgūdžių formavimui. Tinkamiausia aplinka vaikui gyventi ir vystytis yra šeima, tačiau svarbu paminėti, kad šeimoje turi būti sudarytos tinkamos sąlygos vaikams augti, turi būti propaguojama sveika vaiko gyvensena, ugdomos vertybės bei nuostatos prieš

rūkytą, alkoholinių gėrimų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimą. Vaikas turi būti apsaugotas nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos – jokio smurto, išnaudojimo, konfliktinių situacijų, rūkymo, alkoholio vartojimo (LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus metinė ataskaita, 2017).

Užsienio psichologai Bradshaw ir Richardson 2009 metais atlikdami tyrimą apie vaikų gerovės indeksą Europoje, išskyrė šiuos pagrindinius septynis rodiklius apibūdinančius vaiko gerovę:

1. Sveikata – vaikas bus sveikas, jeigu bus paskiepytas, kasdien valysis dantis, valgys vaisius, pusryčius, aktyviai judės ir neturės antsvorio;
2. Pasitenkinimas savo gyvenimu – toks vaikas nori eiti į mokyklą, gerai vertina savo sveikatą;
3. Santykiai su kitais žmonėmis – geri santykiai įvardijami kai vaikai gali artimai pasikalbėti su tėvais, taip pat gerai sutaria su klasės draugais;
4. Materialiniai ištekliai – materialinė padėtis yra bloga jeigu vaiko tėvai yra bedarbiai, trūksta pinigų maistui, būsto išlaikymui, vaikas nėra aprūpintas visomis reikiamomis priemonėmis;
5. Saugumas – vaikas nesijaučia saugus jeigu patiria įvairaus pobūdžio smurtą, patyčias, tėvai vartoja alkoholį;
6. Švietimas – vaikas turi gerai skaičiuoti, skaityti bei suprasti kitus mokslus;
7. Būstas ir namų aplinka – vaikas turi turėti savo kambarį, namai turi būti tvarkingi ir su visais patogumais.

Taip pat šis tyrimas parodė, kad jeigu tėvams išsiskyrus nepablogėjo vaiko materialinė ir namų aplinka, ir toliau palaiko santykius su abiem tėvais, tai pats skyrybų faktorius vaikui neturi ilgalaikės neigiamos įtakos. Kito mokslininko Eekelaar (2007) teigimu vaikas šeimoje turi tokias trijų rūšių teises: 1) pagrindinės; 2) vystymosi; 3) savarankiškumo. Pirmosios dvi teisės: pagrindinės ir vystymosi - tai apima sąlygų, tinkamai vaikui gyventi ir vystytis sudarymą, teisę į bendravimą, sveiką gyvenimą ir kitas pagrindines vaiko teises. Trečioji teisių rūšis – savarankiškumo teisė. Ši teisė susijusi su tėvų pareiga vaikui sukurti palankias sąlygas jo vystymuisi, jog užaugęs sugebėtų tinkamai ir savarankiškai priimti sprendimus. Svarbu paminėti, kad tėvai turi sudaryti galimybę vaikui pačiam priimti sprendimus iš kelių galimų variantų. Tik tokiu būdu bus ugdomas vaiko savarankiškumas, o priėmęs neteisingus sprendimus supras pasirinkimo pasekmes.

Jog vaikas galėtų tinkamai gyventi ir sveikai vystytis būtina šeimoje užtikrinti tam palankias sąlygas. Lietuvos Statistikos departamento (2018) atlikti skaičiavimai rodo, kad Lietuvoje didesnę skurdą patiria du suaugę asmenys su trimis ir daugiau vaikų, negu du suaugę asmenys su vienu vaiku. Štai 2016 metais šeimos, kuri augina tris ir daugiau vaikų absoliutus skurdo lygis buvo 22,9%, o 2017 metais – 19,2%. Na, o šeimos, kuri augina vieną vaiką, 2016 metais absoliutus skurdo lygis buvo – 9,7%, 2017 metais – 6,3%. Matomas didelis absoliutus skurdo skirtumas tarp gausios šeimos, bei šeimos, kuri augina vieną vaiką. Anot Jančaitytės (2011) skurdas neretai tampa smurto prieš vaikus, vaikų delinkventinio elgesio priežastimi. Skurdas turi įtakos vaikų nepriežiūros ir smurto rizikos prieš vaikus atsiradimui, tačiau negalima teigti, jog visos skurdžios šeimos smurtauja prieš vaikus ir jų neprižiūri. Pagal Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą (2018) išskiriamos tokios smurto rūšys prieš vaiką: fizinis, psichologinis ir seksualinis smurtas bei nepriežiūra. Visais šiais atvejais kyla pavojus vaiko sveikatai ir gyvybei. Kaip teigia Durrant ir Ensom (2012) tėvai, kurie prieš vaikus naudojo fizinį smurtą sukeldavo tokius jausmus: depresiją, nerimą, beviltiškumo jausmą, saugumo jausmo praradimą, narkotikų ir kitų psichotropinių medžiagų, alkoholio vartojimą bei bendrą psichologinį netinkamą elgesį.

Remiantis Gelbėkit vaikus (2012) parengtu „Stiprių santykių tarp tėvų ir vaiko kūrimo vadovu: teigiamas, vaiko teisių nuostatomis pagrįstas požiūris“ išryškėja, kad naudojant fizinę jėgą ar kitokias žeminančias bausmes siekiant išauklėti vaiką nėra jokios teigiamos įtakos vaikų raidai ir tolimesniam gyvenimui. Priešingai, tai gali sukelti vien tik neigiamas pasekmes. Fizinės ir kitos žeminančios bausmės **silpnina vaiko ir tėvų ryšį**. Vaikai tėvus mato, kaip apsaugotojais nuo bet kokios žalos, tačiau tėvai naudodami smurtą prieš vaikus parodo, kad jais, kaip tėvais, negalima pasitikėti. Susilpnėjęs vaiko ir tėvų ryšys gali sukelti vaikui emocinių ir elgesio problemų. Fizinės ir kitos žeminančios bausmės **kenkia vaikų emociniam vystymuisi**. Vaikai, kuriems taikomos fizinės bausmės, yra labiau linkę į depresiją ir nerimą, alkoholio ir kitų narkotinių medžiagų vartojimą, jiems dažniau pasireiškia psichinės ir protinės problemos. Tokiems vaikams būdinga žema savigarba, nepasitiki aplinka, sunku užmegzti santykius su kitais, būna drovūs, paklusnūs, nebeturi savo nuomonės. Fizinės ir kitos žeminančios bausmės gali sukelti **apmaudo ir priešiško tėvams jausmus**. Vaikai pradeda bijoti savo tėvų, tampa nenuoširdūs su jais bendraujant. Didesnė tikimybė, kad tokie vaikai smurtaus prieš brolius/seseris, tyčiosis iš draugų, užaugę naudos prievartą prieš savo partnerius. Tokie vaikai pasižymi melavimu, vagiliavimu, prievarta bei žemesniu gebėjimu užjausti kitus. Fizinių bausmių taikymas didina vaiko **sužalojimų** tikimybę, kadangi naudojamas smurtas labai lengvai gali peraugti į nekontroliuojamą prievartą. Kai vaikai

pradedama tėvams priešintis, tėvai yra priversti naudoti dar stipresnę fizinę jėgą prieš vaikus. Tokiais atvejais vaikai labai lengvai gali susižaloti, kaip pavyzdžiui: krentant susitrenkti galvą, nukristi nuo laiptų ir pan. Tėvai tokiu būdu siekia kontroliuoti arba koreguoti tam tikrą vaiko elgesį.

Remiantis Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2017 ir 2018 metų ataskaitomis, tai 2016 metais atliktuose tyrimuose 24 smurto atvejai nustatyti šeimose, iš jų: 7- fizinio smurto, 15 – psichologinio smurto, 2 – seksualinio smurto atvejai. Šeimose vaikų atžvilgiu smurtavo pilnamečiai asmenys (21), iš jų: 6 atvejais naudojo fizinį smurtą, 14 – psichologinį ir 1 - seksualinį ir nepilnamečiai asmenys (3), iš jų: 1 atveju naudojo fizinį smurtą, 1 – psichologinį ir 1 – seksualinį. Taip pat pasitaikė tokie vaiko teisių pažeidimai: teisės į tinkamas ir sveikas gyvenimo sąlygas neužtikrinimas – 18 atvejų, teisės į tinkamą vaiko priežiūrą pažeidimas – 26 atvejai, smurto vaiko atžvilgiu panaudojimas – 41 atvejis, teisės į apsaugą nuo alkoholinių gėrimų, rūkymo ir kitų psichotropinių medžiagų vartojimo neužtikrinimas – 18 atvejų, teisės į sveikatą pažeidimas – 12 atvejų ir teisės į švietimą pažeidimas – 24 atvejai. Na, o 2017 metais atliktuose tyrimuose nustatyta 20 prieš vaiką smurto atvejų, iš jų 5 atvejai, kai šeimose smurtavo pilnamečiai asmenys.

Taip pat yra pastebimas ir didesnis dėmesys vaikų sveikatai, remiantis Lietuvos Respublikos pranešimu Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybai (2016) nuo 2015 m. lapkričio 1 d. įsigaliojo nauja vaikų sveikatos tikrinimo tvarka, kurioje nustatyti privalomi profilaktinių vaikų sveikatos tikrinimo reikalavimai ir ankstyvojo amžiaus vaikų (iki 4 m.) psichomotorinės raidos tikrinimo reikalavimai ir tvarka. 2014 m. padidintas vaikų raidos sutrikimų ankstyvosios reabilitacijos dienos stacionaro sąlygomis teikiamų paslaugų finansavimas.

Apibendrinant šį poskyrį, iš gautų rezultatų matyti, kad vystymasis yra nenutrūkstantis vaiko socializacijos procesas. Tik aplinka, kurioje vaikas auga lemia jo sugebėjimus ir brandą, todėl labai svarbu, kad tėvai užtikrintų tinkamas sąlygas vaikams augti ir vystytis. Taigi pagrindinis veiksnys, kuris lemia kokioje aplinkoje augs vaikai yra tėvų suvokimas, tačiau svarbu paminėti, kad didelę reikšmę užtikrinant tinkamas sąlygas vaikams augti ir vystytis taip pat turi ir mūsų visuomenė bei valdžios institucijos.

2.4. Vaiko teisė būti išklausytam

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (1995) 12 str., teigia, 1. Valstybės dalyvės garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais; be to, vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio; 2. Todėl vaikui būtina suteikiama galimybė būti išklausytam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka. Šio principo nuostatos atsispindi ir kituose konvencijos straipsniuose: reikalavimas gerbti tėvams besivystančius vaiko gebėjimus ir pakreipti jį tinkama linkme (5 str.), vaiko teisė būti išklausytam jo atskyrimo nuo tėvų procese (9 str.), vaiko teisė laisvai reikšti savo nuomonę (13 str.), vaiko pilietinės teisės – minties, sąžinės, tikėjimo (14 str.), asociacijų laisvė (15 str.). Minėtos nuostatos suponuoja, jog vaikui teikiama informacija turi būti jam suprantama, t. y. informacija vaikui turi būti teikiama taip, jog jis, atsižvelgiant į jo amžių ir brandą, galėtų ją suprasti.

Analizuojant Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto 12 komentarą (2009) „Dėl vaiko teisės būti išklausytam“, kuris kalba apie aukščiau paminėtą Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (1995) 12 str., išsiskiriamos tokios pagrindinės sąvokos: „garantuoja“ reiškia, kad valstybėms nėra paliekama diskrecijos teisė, jos turi imti visų priemonių, kad ši teisė būtų visapusiškai įgyvendinta. „Sugebančiam suformuluoti savo pažiūras“ - turi būti preziumuojama, kad vaikas gali pats suformuluoti savo pažiūras ir jas reikšti, nepriklausomai nuo amžiaus, sąvoka „teisė laisvai jas reikšti“ - vaikas turi pats rinktis ar nori pasinaudoti šia teise ir išreikšti savo nuomonę, negalima vaiku manipuliuoti ar daryti spaudimą, turi būti sudaromos saugios sąlygos vaikui kalbėti. „Atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio“ - nepakanka tik išklausyti vaiką, jo pasakyta nuomonė ir mintys turi būti rimtai svarstomos ir vertinamos. Biologinis amžius nėra pagrindinis kriterijus vertinant gebėjimą reikšti mintis. Daug įtakos turi vaiko patirtis, gyvenamoji aplinka, kurioje jis auga. „Galimybė būti išklausytam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu“ - vaikas turi teisę būti išklausytas bet kokio teismo nagrinėjimo metu (tėvų skyrybos, globos, įvaikinimo, švietimo ir kitais klausimais). Paskutinė svarbi sąvoka „tiesiogiai arba per atstovą“ reiškia, kad vaiko atstovai gali būti tėvai (globėjai), advokatas ar kitas asmuo. Tačiau Komitetas pabrėžia, kad visada geriausiai kai nuomonę išsako pats vaikas, nes išklausant vaiką per jo atstovus ne visada gali būti tinkamai apginti jo interesai ir teisės.

Tačiau Lietuvos Respublikos įstatymai atsižvelgimą į vaiko nuomonę numato tik teismo proceso metu, niekur nėra akcentuojamas vaiko nuomonės išklausymas

kasdieniniame gyvenime. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (2019) 503 str., 1 dalis pabrėžia, kad vaikas, kuris sugeba išreikšti savo nuomonę ir suformuluoti savo pažiūras, dėl nuolatinės globos ar rūpybos nustatymo ir (ar) globėjo ar rūpintojo skyrimo turi būti išklaustas teismo posėdyje. Nustatyti ar vaikas sugeba išreikšti savo nuomonę, bei pareikštai vaiko nuomonei išaiškinti gali būti kviečiamas ekspertas psichologas. Vaiko nuomonė gali būti išreikšta žodžiu, raštu ar kitais jo pasirinktais būdais. Įdomumo dėlei galime palyginti Norvegijos teisės aktą (The children act, 1981) su Lietuvos įstatymais. Štai Norvegijos teisės akto 31 str., ir 32 str., teigia, kad vaikui, kuriam yra 7 metai arba jis yra jaunesnis, tačiau sugeba suformuluoti savo nuomonę turėtų būti suteikta informacija ir galimybės ją išreikšti prieš priimant sprendimus susijusius su vaiku. Teisės norma įtvirtina, kad vaikui, kuriam yra suėję 12 metų, jo nuomonė turi didžiulę reikšmę ir jai turi būti teikiama pirmenybė. Taip pat Norvegijoje vaikams, kuriems yra 15 metų, suteikiama teisė spręsti savo išsilavinimo ir stojimo į įvairias asociacijas klausimus. Taigi, Norvegijoje įstatymas netgi konkrečiai nustato nuo kokio amžiaus vaikų nuomonei turi būti teikiama pirmenybė sprendžiant klausimus susijusius su jų gyvenimu. Lyginant su Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu (2018), tai šiame įstatyme nėra akcentuojamas vaiko nuomonės išklauskymas, tėvai pasilieka sau teisę spręsti ar atsižvelgti į vaiko nuomonę, kai sprendžiami klausimai susiję su vaiku. Taip pat mūsų įstatymas konkrečiai nenurodo amžiaus nuo kurio rekomenduojama teikti vaiko nuomonei pirmenybę.

Antai Johnny (2006) pabrėžia, jog vaikų išklauskymas, galimybės suteikimas išsakyti savo nuomonę ir leisti pasijausti svarbiu priimant sprendimus, leidžia vaikams tobulėti, jie jaučia pagarbą iš suaugusiųjų ir tampa labiau pasitikintys savimi. Tačiau suaugusieji dažnai veikia vaikų sprendimus ir nepaiso jų nuomonės, todėl, kad jie jaučiasi protingesni už vaikus. Pavyzdžiui, švietimo programos sudaromos remiantis vien suaugusių žmonių sprendimu ir manymu, kad jie žino, kas vaikams yra geriausia, o vaikų nuomonė nėra išklauskoma. Jeigu vaikams būtų sudaryta daugiau galimybių išreikšti savo nuomonę dėl švietimo, tuomet pedagogai galėtų kurti programas, kurios labiau vaikus sudomintų ir motyvuotų, įtrauktų į mokymosi procesą. Šiai nuomonei pritaria ir kiti autoriai: Smith (2007) bei Žiobienė (2013). Smith (2007) teigimu, kai yra išklauskoma vaikų nuomonė, tuomet jie jaučiasi kaip pilnavertė visuomenės dalis, Žiobienė (2013), pabrėžia, kad priimant sprendimus susijusius su vaiku, labai svarbu išklauskyti jo nuomonę ir būtinai paaiškinti koks sprendimas yra priimtas, vaiko nuomonės išklauskymas yra susijęs su jo garbe ir orumu.

Tačiau įdomu koks tėvų požiūris į vaikų nuomonės išklauskymą, jos atsižvelgimą? Štai Cashmore ir Parkinson (2009) atliktas tyrimas parodė, kad tėvų teigimu jie stengiasi išklauskyti

savo vaikus, tartis su jais prieš priimant sprendimus. Tėvai įvardijo teigiamus aspektus, kuomet yra išklausiama vaiko nuomonė, kaip pavyzdžiui: vaikas jaučiasi reikalingas, jaučiasi prisidedantis prie geresnių sprendimų priėmimo ir rezultatų, bet pabrėžė, kad vaikų nuomonė neturi būti galutinė ar lemiamą. Tačiau tame pačiame tyrime vaikų nuomonė diktuoja priešingą informaciją negu tėvų. Antai 91% vaikų teigė, jog jie nori, kad tėvai juos labiau įtrauktų į įvairių sprendimų priėmimą. Vaikai teigė, kad jų nuomonė tėvams dažniausiai nesvarbi, tėvai patys viską nusprendžia ir priima galutinius sprendimus. Lietuvoje Andriuškevičiūtės (2010) atliktame tyrime paaiškėjo, kad tėvai stengiasi išklausti vaiko nuomonę. Egalitarinėse šeimose tėvai siekia skatinti vaiko savarankiškumą, nes mano, kad tai lemia sėkmingą vaiko asmenybės vystymąsi. Tyrimo metu 48% tėvų teigė, kad vaikų savarankiškumą skatina leisdami vaikams priimti nesvarbius „vaikiškus“ sprendimus, 31% teigė, kad atsižvelgia į vaikų nuomonę pirkdami jiems daiktus, 14% tėvų vaikų savarankiškumą skatina nesikišdami į vaiko sprendimus ir patarimus teikia tik tada, kad pats vaikas to prašo. Maža dalis tėvų (5%) teigė, kad vaikų savarankiškumą skatina įvairiais būdais, pavyzdžiui: sudaro sąlygas ir skatina taupyti pinigus, leidžia nueiti į parduotuvę, skatina savarankiškai susitvarkyti savo kambarį, pasišildyti maistą, ir tik 2% tėvų vaikų savarankiškumo niekaip neskatina.

Taigi, būtina išklausti vaiką, sudaryti sąlygas jam kalbėti, užtikrinti vaiko dalyvavimą ne tik šeimos, bet ir visuomenės gyvenime priimamuose sprendimuose. Dažnai tėvai mano, kad tik jie žino, kas vaikui geriausia, net nebandydami išklausti jo. Kaip ir pabrėžia mokslinė literatūra, vaiko nuomonės išklausymas, dėmesys jo pažiūroms skatina vaiko, kaip asmenybės augimą. Tad tik suaugusiųjų suvokimas, vaiko nuomonės priėmimas gali lemti tolesnes vaiko vidines savybes ir asmeninius jo bruožus.

3. VAIKŲ GIMIMO EILIŠKUMO REIŠKĖ TĖVŲ SANTYKIUI SU VAIKU, TĖVŲ BEI APLINKINIŲ POŽIŪRIUI IR ELGESIUI SU VAIKU GAUSIOJE ŠEIMOJE

Vienas garsiausių XX a., psichiatrų, psichoanalizės pradininkas Freud yra pasakęs: „Be galo svarbus žmogaus gyvenimo veiksnys yra tai, kelintas vaikas jis yra šeimoje“ (Freud, 2004, p. 303)

Adleris (2003) išskyrė pagrindines problemas, su kuriomis dažniausiai gali susidurti vaikas, priklausomai nuo jo gimimo eiliškumo šeimoje:

1. vyriausiasis vaikas – lyderis, atsakantis už brolius ir seseris, jaunesnių vaikų prižiūrėtojas;
2. vidurinis vaikas – tarpinė padėtis, lenktyniauja su pirmagimiu,
3. jauniausiasis vaikas – priklausomas, lyg žaisliukas kitų rankose, visą gyvenimą lyg laukęs iš kitų pagalbos, dažnai elgiasi taip, tarsi būtų nuskriaustas. Nori įrodyti savo jėgas ir pasiekimais pralenkti vyresnius brolius ar seseris;
4. vienturtis vaikas – ilgą laiką apsuptas suaugusiųjų, lyginant su vaikais, kurie turi brolių seserų, vienturtis vaikas tampa tarsi privilegijuotu asmeniu, nes visas dėmesys skiriamas tik jam, tampa maksimaliai nesavarankišku, nes tik ir laukia kol tėvai parodys jo kelią.

Remiantis Sullovey (2007) išryškėja, kad daugiavaikėje šeimoje skirtingi vaikai pagal gimimo seką užima skirtingas pozicijas šeimos ekosistemoje. Užimdami skirtingas pozicijas vaikai pradeda tarpusavyje konkuruoti dėl išteklių, kuriuos jiems skiria tėvai. Kiekvienas vaikas nori dominuoti, kažkuo skirtis nuo kitų brolių/seserų. Taigi, toks vaikų elgesys rodo vaiko reakciją į šeimos aplinką, tačiau tai nėra vaiko vidinės savybės. Taip pat autorius teigia, kad vyresnių vaikų intelektiniai gabumai būna aukštesni, negu jaunesnių vaikų. Šis faktas aiškinamas tuo, kad vyresni vaikai dažniausiai moko jaunesnius savo brolius ar seseris, o toks mokymas ir minčių reiškinys yra naudingesnis „mokytojui“, negu „besimokančiam“. Šiam autoriui pritaria Volkom ir kt. (2017), kurių teigimu, vyresni vaikai pasižymi didesniais intelektualiais pasiekimais, nei jų jaunesni broliai/seserys. Taip pat nustatyta, kad jaunesni vaikai dažniausiai seka vyresnių vaikų pavyzdžiu, jų „pėdsakais“. Atlikto tyrimo metu, nustatyta, kad pirmieji gimę vaikai savo santykius šeimoje vertino kaip labiau pozityvius ir prioritetinius, negu vėliau gimę vaikai.

Remiantis Ehrensaft ir kt. (2007) atliktu tyrimu, tai mamos labiau skundėsi pirmagimių vaikų priešišku elgesiu, bet tai nepriklausė nuo vaiko rasės, lyties ar šeimos socialinės ir ekonominės padėties. Taip pat mamos teigė, kad vaikų elgesys pagerėjo, kai jie

pradėjo lankyti mokyklą. O štai tyrimas, kurį atliko Yousef, ir kt., (2014) teigia, kad vaikai, kurie yra jaunesni ir gimę šeimoje vėliau, ir kurie daugiau nei dvi valandas per dieną žiūri TV arba žaidžia kompiuterinius žaidimus, tai tokie vaikai pasižymi didesniais emocijų ir elgesio sutrikimais. Vienas iš įdomesnių faktų, kuris paaiškėjo Cardwell ir kt., (2011) atlikus tyrimą apie gimimo eiliškumą ir jo įtaką cukrinio diabeto susirgimui. Tyrimo metu nustatyta, kad vyriausi vaikai turi mažesnę riziką susisirgti cukriniu diabetu, nes mama juos gimdė būdama jaunesnio amžiaus. Taip pat pabrėžiama, kad jaunesni vaikai turi daugiau galimybių susirgti infekcinėmis ligomis, nes vėliau gimę vaikai dalijasi namų ūkiu su vyresniais vaikais, kurie jau lanko mokyklą ir ten yra veikiami įvairių infekcinių agentų.

Jusienė ir Kuzminskaitė (2017), kurios nagrinėjo gimimo eiliškumą bei ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocijų sunkumus atlikusios tyrimą priėjo tokias dvi skirtingas išvadas iš šeimos ir ugdymo įstaigos vertinimo: mamos teigė, kad keturmečiai vaikai, kurie yra vyriausi šeimoje patiria daugiau emocijų ir elgesio problemų, negu jaunesni vaikai šeimoje, na o auklėtojos teigė priešingai, jog skirtingos gimimo sekos keturmečiai vaikai nesiskiria emocijų ir elgesio sunkumais. Balundė ir Karkockienė-Grakauskaitė (2014) atlikusios tyrimą nustatė, jog pirmagimių, paskutinių vaikų ir vienturčių vaikų šeimose kūrybiškos asmens savybės, t. y. polinkis rizikuoti, smalsumas, vaizduotė nesiskiria. Šioms autorėms antrina ir Raižienė su Jarašiūnaite (2008), kurios atlikusios tyrimą nustatė, kad gimimo eiliškumas nesusijęs su vaiko realybės ir fantazijos supratimu.

Labai svarbu paminėti ir šeimoje vyraujančius brolių/seserų tarpusavio santykius. 2014 metais atliktame Momkutės vaikų piešinių tyrime pastebima, kad nemažai vaikų konfliktuoja su seserimis ar broliais. Išaiškėjo, kad gimus broliui/sesei pablogėjo vaikų savijauta, pasidarė pikti, pavydūs tėvų dėmesio mažesniems. Taip pat išsiskyrė toks faktas, kad mergaitės geriau sutaria su jaunesnėmis seserimis, o su broliais dažniau konfliktuoja ir atvirksčiai. Tyrimo metu daugelyje vaikų piešinių pastebimas aplaidus brolių/seserų piešimas, toks piešimo būdas rodo konfliktiškus emocinius santykius. Broliai/seserys piešiami nedailios formos, nekreopščiai, piešimo judesiai greiti, netikslūs. Tai įtakoti galėjo pavydas mažiesiems broliams ar seserims, kurie gauna daugiau tėvų dėmesio. Na, o štai Button ir Gealt (2010) savo straipsnyje kalba apie tarpusavio brolio ir seserų patiriamą ir vienas kitam taikomą smurtą. Autoriai nustatė, kad mergaitės dažniau patiria smurtą iš savo brolių, taip pat jaunesni broliai/seserys dažniau patiria smurtą iš vyresnių brolių/seserų, nes jie turi mažesnes galimybes „pabėgti“ nuo vyresniųjų. Broliai/seserys dažniausiai naudojami įvairiais daiktais smurtą sukelti: pakabos, šepėčiai, durų rankenos. Fizinis smurtas tarp brolių ir seserų yra dažnesnis, negu kitos murto formos tarp vaikų.

Pivorienė ir Jurkonytė (2008) rašė apie brolių ir seserų tarpusavio konkurenciją. Autorės teigia, kad jeigu paauglys turi brolių ar seserį ir jie kovoja dėl tėvų bei aplinkinių dėmesio, jeigu tėvai daugiau domisi kito brolio/sesers pasiekimais, sieja su juo daugiau vilčių tai tuomet paauglys atsiduria savo brolio/sesers šešėlyje. Tada paauglys jaučia, kad jis nesugebės su broliu/seserimi varžytis ir bando atkreipti į save dėmesį savo probleminiu elgesiu, pavyzdžiui: psichologinio ir fizinio smurto naudojimas prieš brolius/seseris ar netgi tėvus. Averett (2011) teigia, kad pirmagimiai yra labiau prižiūrimi tėvų, negu vėliau gimę kiti vaikai. Šiam autoriui antrina ir Lehman ir kt., (2018), jie teigia, kad skiriasi mamos elgesys pirmojo nėštumo metu ir sekančiais nėštumais, taip pat pirmiesiems vaikams mamos skyrė daugiau dėmesio, negu vėliau gimusiems. Su vėliau gimusiais vaikais tėvai jau turi patirties, žino, kaip elgtis tam tikrose situacijose. Autorių teigimu tėvams didžiulė pagalba prižiūrint mažesnius vaikus yra vyresni jų vaikai. Todėl prieinama išvada, kad neretai tėvai vyresniems vaikams priskiria pareigą prižiūrėti jaunesnį brolių ar sesę.

Apibendrinant galime teigti, kad ne tik santykis su tėvais ir kitais asmenimis, bet ir vaiko gimimo eiliškumas šeimoje lemia jo elgesį, charakterį ir asmenines savybes. Dažnai tėvai daugiau dėmesio skiria jauniausiems vaikams šeimoje, taip pamiršdami vyresnius vaikus, dėl to atsiranda vyresnių vaikų maištavimas, dažnai net dalinis tėvų pareigų prisiėmimas prižiūrint jaunesnius brolius ar seseris. Taigi, galime daryti išvadą, kad šeimoje gimus naujam vaikui šeima pasikeičia, pasikeičia jos funkcionavimas.

4. VYRESNIŲ VAIKŲ TEISIŲ ĮGYVENDINIMO GAUSIOJE ŠEIMOJE YPATUMŲ TYRIMAS

4.1 Tyrimo metodologija

Tyrimo tipas: rašant šį darbą pasirinktas kokybinis tyrimas. Magistro baigiamajame darbe siekiant kuo tiksliau atsakyti į išsikeltus uždavinius bei įgyvendinti darbo tikslą buvo pasirinktas kokybinis tyrimas, kuris yra grindžiamas griežtomis metodologinėmis tradicijomis (Luobikienė, 2010). Šis tyrimo metodas leidžia nuolatos plėsti žinias apie esamą situaciją, taip padeda atskleisti socialinę realybę. Kokybinio tyrimo pagalba galima gauti gilesnę ir platesnę informaciją (Tidikis, 2003).

Tyrimo metodai:

1. Duomenų rinkimo metodas – buvo pasirinktas pusiau struktūruotas (neformalizuotas) interviu, kuriuo siekiama atskleisti gausioje šeimoje augančių vyresnių vaikų teisių įgyvendinimą. Interviu - individualus pokalbis, garantuojantis informacijos išsamumą negu anketinis metodas ar kiti apklausos būdai (pvz.: apklausa raštu ir kt.) (Tidikis, 2003). Interviu suteikia platesnes galimybes pažinti asmenį, tiriamąjį objektą, tuo tarpu anketinėje apklausoje tokios galimybės yra ribotos (Kardelis, 2005). Neformalizuotas interviu yra sudėtingesnis dėl jo struktūros. Buvo iš anksto sugalvoti klausimai, tačiau pokalbio eigoje kai kurie papildomi klausimai, pagal esamas situacijas buvo formuojami spontaniškai. Šio metodo privalumas yra tas, kad nereikia prisirišti prie klausimų tvarkos ar numatytų pasakyti žodžių, vyksta pokalbio forma. Interviu, atliekant kokybinį tyrimą, kartu yra ir stebėjimas: yra ne tik girdima ką informantas sako, bet ir matoma, kaip jis kalba, kaip tuo metu elgiasi, kokia jo kūno kalba, veido išraiška ir kt. (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Neformalizuotas interviu pasirinktas, nes jis leidžia šiame tyrime sužinoti informantų požiūrius, vertinimus bei patirtį, atskleisti netikėtus ir iš anksto nenumatytus tiriamos problemos aspektus.

2. Duomenų analizės metodas – darbe pasirinkta kokybinio turinio analizė. Šis metodas pasirinktas dėl to, kad jis padeda atskleisti, susisteminti, apibendrinti tyrimo metu gautą medžiagą. Taip pat šis metodas turi aiškius veiksmus, kurie padeda iš gautos informacijos išskirti konkrečias temas susijusias su tyrimo problema, jas analizuoti ir interpretuoti, išskirti tiriamųjų vertybes, interesus, lūkesčius, išryškėjančius jų apmąstymuose apie turimą patirtį. Remiantis pagrindiniais žodžiais informacija suskirstoma į kategorijas ir subkategorijas (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, (2008) išskiria keturis kokybinio turinio analizės atlikimo žingsnius:

1 žingsnis. Informantų aprašų skaitymas ir išskyrimas esminių aspektų, kuriuos atspindi frazės, sakiniai, žodžiai, tiesiogiai susiję su tiriamu fenomenu, bei kategorijų išskyrimas remiantis pagrindiniais žodžiais;

2 žingsnis. Prasminių elementų nustatymas: kategorijų turinio skaidymas į elementus;

3 žingsnis. Prasminių elementų suskirstymas į subkategorijas: elementų persidengimas tarp skirtingų kategorijų subkategorijose;

4 žingsnis. Kategorijų įtraukimas į tiriamo reiškinių kontekstą: turinio duomenų interpretavimas;

Tyrimo dalyvių imtis ir atranka: kokybinio tyrimo imtis sudaryta remiantis kriterine atranka, kuri taikoma, kai imties vienetai iš populiacijos atrenkami laikantis tyrėjo nustatytų kriterijų (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Kriterinės atrankos būdas yra labai veiksmingas, taip surenkami kokybiški duomenys. Tyrimo imties dydis buvo nustatytas vadovaujantis „prisotinamumo principu“. Pasak Rupšienės (2007) reikia į tyrimą įtraukti naujus imties vienetus tol, kol akivaizdžiai sumažėja gaunamų duomenų informatyvumas ir jie pradeda kartotis. Tyrimo informantai buvo parinkti pagal šiuos kriterijus:

- vaikai, kurie gyvena šeimose, kuriose auga 3 ir daugiau vaikų;
- vyresni šeimos vaikai nuo 12 m. iki 18 m.;

Toks amžiaus tarpsnis nuo 12 iki 18 metų pasirinktas atsižvelgiant į vaikų kognityvinę bei socialinę raidą. Tai paauglystės laikotarpis. Nuo 12 metų pradeda vystytis abstraktus mąstymas, vaikai naudoja įvairias problemų sprendimo strategijas, pradeda logiškai mąstyti, moka pažvelgti į situaciją iš įvairių perspektyvų. Atskiria kas tikra, o kas neįmanoma, supranta metaforas. Šiuo laikotarpiu vaikai išgyvena konfliktą su tėvais, mėgsta daug socialinių veiklų (Žukauskienė, 2007).

Tyrimo instrumentas: neformalizuoto interviu klausimai buvo parengti naudojant „piltuvėlio“ techniką. Pirmiausia buvo klausiama apie bendrus dalykus ir tik vėliau pereinama prie konkrečių (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Interviu metu buvo pateikta 10 klausimų vyresniems vaikams, kurie gyvena gausiose šeimose, kuriose auga 3 ir daugiau vaikų. Pradėjus rengti interviu klausimus buvo orientuojamasi į baigiamojo magistrinio darbo uždavinius, kurie analizuojami teorinėje darbo dalyje ir orientuojami į tyrimo tikslą – nustatyti kaip įgyvendinamos vyresnių vaikų teisės gausioje šeimoje. Siekiant atsakyti į tyrimo klausimą buvo sudaryti trys klausimų blokai, kurie atskleidžia kokios yra vyresnių vaikų teisės ir kaip jos yra įgyvendinamos gausioje šeimoje:

1. Vyresnių vaikų santykiai su jaunesniais broliais/seserimis.
2. Vyresnių vaikų pareigos ir darbai šeimoje.

3. Vyresnių vaikų teisių įgyvendinimas gausioje šeimoje.

Pirmuoju klausimų bloku, kuriuo siekiama išsiaiškinti kokie yra vyresnių vaikų santykiai su jaunesniais broliais/seserimis, buvo užduodami trys klausimai: 1. Kaip apibūdintum savo santykius su jaunesniais broliais/seserimis? 2. Jei atsimeni papasakok, kaip pasikeitė tavo gyvenimas po jaunesnio brolio/sesers gimimo? 3. Papasakok kaip šeimoje tėvai bendrauja su tavimi ir kaip su jaunesniais broliais/seserimis?

Antruoju klausimų bloku buvo siekiama nustatyti kokios yra vyresnių vaikų pareigos ir darbai šeimoje, šiam tikslui buvo užduodami trys klausimai: 1. Papasakok kokios tavo pareigos ir darbai šeimoje? 2. Kokias užduotis tau paveda tėvai, kai jie būna užsiėmę? 3. Ar pasitaiko, kad atsisakai atlikti tėvų pavestas užduotis?

Nagrinėjant vyresnių vaikų teisių įgyvendinimą gausioje šeimoje tiriamiesiems buvo užduodami keturi klausimai: 1. Kaip manai kokias tu teises turi šeimoje? Plačiau kiekvieną jų pakomentuok. 2. Kaip tu dalyvauji šeimoje sprendžiant problemas? 3. Kokias atvejais tėvai išklauso ir atsižvelgia į tavo nuomonę? 4. Kaip tėvai elgiasi kaip tavo nuomonė su jų nuomone nesutampa?

Šalia pagrindinių klausimų visuose klausimų blokuose interviu metu spontaniškai buvo užduodama papildomų klausimų, kurie dar labiau padėtų atskleisti rašomo magistrinio darbo temą.

Tyrimo etika: organizuojant tyrimą buvo apmąstomi tyrimo etikos klausimai. Vykdam tyrimą buvo laikytasi šių etikos principų (Tidikis, 2003; Kardelis 2005; Bitinas ir kt., 2008):

- Laisvanoriškumo - informantai tyrime sutiko dalyvauti laisva valia. Tyrimo pradžioje buvo supažindinti su tyrimo tikslais ir uždaviniais, taip pat informuoti apie galimybę pradedus tyrimui jį sustabdyti ir iš jo pasitraukti. Iš informantų tėvų buvo gauti raštiški sutikimai leidimo dalyvauti tyrime;
- Konfidencialumo ir anonimiškumo - informantams buvo paaiškinta, kad informacija ir garso įrašai bus panaudoti tik mokymo tikslams, todėl niekas, išskyrus tyrėją, negalės naudotis pateikta informacija. Siekiant išlaikyti konfidencialumą ir anonimiškumą tyrime neatkleidžiami tiriamųjų duomenys, todėl informantų vardai pakeisti;
- Privatumo ir pagarbos - tyrimo metu buvo stengiamasi bendrauti dalykiškai, pagarbiai. Tyrimo metu buvo išlaikytas nešališkumas, stengiamasi kalbėti taip, kad informantas jaustųsi patogiai, ramiai.

Tyrimo ribotumai: siekiant plačiau įsigilinti į nagrinėjamą temą svarbu tolesni tyrimai apimantys skirtingos socialinės padėties visuomenėje šeimas. Siekiant surinkti kuo

daugiau informacijos apie vyresnių vaikų teisių įgyvendinimą gausioje šeimoje galima taikyti kiekybinį tyrimą, kurio metu būtų apklausiama didesnė populiacija vaikų. Taip pat svarbu paminėti, jog atsakymų rezultatams įtakos galimai turėjo tuo laikotarpiu vykęs vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimas, vaiko teisių apsaugos temos reklamavimas spaudoje iš neigiamos pusės, nes dalis tėvų nesutiko vaikus leisti duoti interviu.

Tyrimo eiga: tyrimas buvo atliktas 2018 metų gruodžio - 2019 metų sausio mėnesiais. Tyrime dalyvavo 6 vyresni vaikai iš gausių šeimų. Atliekant tyrimą buvo kreipiamasi į ugdymo įstaigas siekiant sužinoti galimus tiriamųjų duomenis. Ugdymo įstaigai buvo pateikta informacija apie tyrimo temą, tikslą, uždavinius, taip pat suteikta informacija, kad interviu su tiriamaisiais bus įrašomas į diktofoną, o po to duomenys bus transkribuojami bei bus panaudoti magistro baigiamajame darbe. Surinkus duomenis apie tiriamuosius buvo parengtas sutikimas tėvams, kuriame buvo pabrėžiama, jog vaiko dalyvavimas tyrime grindžiamas anonimiškumo, konfidencialumo, laisvumo principais ir bet kurio interviu metu vaikas gali nutraukti tyrimą. Gavus sutikimus iš tėvų, atskirai su kiekvienu tiriamuoju buvo suderinamas jam patogus laikas, vieta. Susitikus su tiriamaisiais jie buvo supažindinti su tyrimo eiga, etikos principais. Tyrimas buvo atliekamas mokykloje, socialinės pedagogės kabinete. Vidutinė interviu trukmė: 35 – 40 minučių. Ieškant tiriamųjų, kurie atitiktų rašomo magistrinio baigiamojo darbo temą iškilo sunkumų, nes dalis tėvų bijojo leisti savo vaikus kalbėti šia tema. Buvo situacijų, kai tėvai atsisakė leisti vaikus dalyvauti tyrime.

Tiriamųjų charakteristika:

1. Andrius – 15 metų. Jaunesni broliai ir seserys:

- 1) brolis - 12 metų;
- 2) brolis – 11 metų;
- 3) sesuo – 9 metai;
- 4) brolis – 7 metai.

2. Lukas – 17 metų. Jaunesnės seserys:

- 1) sesuo – 15 metų;
- 2) sesuo – 13 metų;

3. Eglė – 13 metų. Jaunesni broliai ir seserys:

- 1) sesuo – 10 metų;
- 2) brolis – 7 metai.

4. Gabija – 13 metų. Jaunesni broliai ir seserys:

- 1) sesuo – 11 metų;
- 2) brolis – 3 metai.

5. Sandra – 17 metų. Jaunesnės seserys:

- 1) sesuo – 13 metų;
- 2) sesuo – 10 metų.

6. Rasa – 16 metų. Jaunesnės seserys:

- 1) sesuo – 13 metų;
- 2) sesuo – 11 metų.

4.2. Tyrimo duomenų analizė

Pradedant nagrinėti rašomo magistrinio darbo temą “Vyresnių vaikų teisių įgyvendinimas gausioje šeimoje“ pirmiausia išsiaiškinsime kokie yra vyresnių vaikų santykiai su jaunesniais broliais/seserimis (žr. 1 lentelė).

Santykiai tarp brolių ir seserų

1 lentelė. Santykiai tarp brolių ir seserų

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Emocinis ryšys	Emocinio ryšio charakteristikos	„Gerai sutariam <...> vieni kitiems padedam“ (Andrius). „Sutariu su jaunesnėm sesėm gerai, nesipykstam“ (Lukas). „Mes labai dažnai bendraujam ir gerbiam vienas kitą...“ (Eglė). „...jeigu būčiau vienturtė <...> neturėčiau su kuo pabendrauti šeimoje...“ (Eglė). „Kartais padarau aš jai pusryčius, jinai man arba pietus, arba vakarienę“ (Gabija). „...labai norėjau brolio <...>...nes vis tiek brolis, reikia mylėti“ (Gabija). „...mūsų santykiai yra puikūs... <...> esam kaip trys geriausios draugės...“ (Sandra). „...nu kaip čia pasakius, pagal situaciją <...> sutariu gerai...“ (Rasa).
	Užsiėmimai	„...radau su tai trijais tada ką paveikti, žaidėm“ (Andrius). „...piešiam, <...>, dėliojam dėliones visokias...“ (Eglė). „...žaidžiam kartu tokius bendrus žaidimus <...> šaškės mum labai patinka“ (Eglė). „...einam pažaišti tenais stalo teniso žaidimus arba mokyklom“. (Gabija). „...kokį nors filmą ar tai stalo žaidimus pažaidžiam“ (Sandra).
	Emocinis nutolimas	„...pykstamės dažnai“ (Andrius). „...pas visus visą laiką pasipyksti, bet vis tiek ilgai nepyksti...“ (Lukas). „...kartais būna, kad ir biški pasimušam...“ (Gabija). „Kartais būna konfliktiški...“ (Eglė). „...kartais pasipykstame...“ (Sandra). „Pradedu kartais kai kurios jų savybės nervoti...“ (Rasa).

Nagrinėjant tiriamųjų atsakymus, galime pastebėti, jog jų šeimose santykis su jaunesniais broliais/seserimis yra įvairiapusis. Visų pirmiausia aptarkime emocinio ryšio charakteristikas (žr. 1 lentelės subkategoriją „Emocinio ryšio charakteristikos“). Štai tiriamieji Andrius ir Lukas pabrėžia, kad su jaunesniais broliais/seserimis sutaria gerai. Andriaus šeimoje galime pastebėti, kad broliai ir sesuo tarpusavyje yra paslaugūs ir vieni kitiems padeda. Tai rodo, kad Andriaus šeimoje vyrauja artimas ryšys, ištikus bėdai broliai/seserys gali kreiptis pagalbos į vieni kitus. Štai Eglės šeimoje galime taip galime išvelgti artimą tarpusavio ryšį. Gabijos šeimoje dėmesį seserys viena kitai parodo ir veiksmais, t. y. maisto paruošimu viena kitai. Toks veiksmas diktuoja, kad abi seserys viena dėl kitos stengiasi, nori

padaryti kažką gero ir malonaus, kad pradžiugintų savo artimą. Pastarosios tiriamosios šeimoje naujo nario atsiradimas nesukėlė įtampos ar pykčio šeimoje, priešingai, brolis buvo labai laukiamas. Tai rodo, kad Gabijos tėvai ruošė mergaitę naujo nario šeimoje atsiradimui. Sandros ir seserų tarpusavio santykiai yra puikūs, nors amžiaus skirtumas tarp vyriausios ir jaunosios sesers yra septyni metai, tačiau tai netrukdo užsimegzti artimam ryšiui. „Geriausių draugių“ apibūdinimas rodo, kad seserys yra viena kitos guodėjos, bendražygės, bendramintės, sąjungininkės ir tos kurios dalinasi visomis paslaptimis. Kitai tiriamajai Rasai uždavus klausimą apie santykius su jaunesnėmis seserimis buvo jaučiamas tiriamosios abejingumas, konkretus ir trumpas atsakymas. Palyginus su kitais tiriamaisiais Rasos atsakymas buvo išskirtinis, tuo tarpu kai penki tiriamieji iš kart į šį klausimą atsakė teigiamais apibūdinimais „sutariam gerai“, „santykiai puikūs“ ir pan., o tiriamoji Rasa teigė, kad viskas priklauso nuo situacijų. Tai rodo, kad Rasos šeimoje nėra labai artimi ir glaudūs ryšiai su sesėmis.

Tiriamųjų šeimose broliai ir seserys noriai palaiko artimus ryšius, užsiima bendromis veiklomis (žr. 1 lentelės subkategoriją „Užsiėmimai“). Andrius labiausiai akcentuoja savo jaunesnius brolius, sesers į savo žaidimus šis tiriamasis neįtraukia. Galime daryti prielaidą, kad sesuo brolių santykiuose būna labiau atstumta, berniukai yra linkę tarpusavyje užsiimti žaidimais į tai neįtraukdami sesers. Laisvalaikiu Eglė su jaunesniu broliu ir seserimi užsiima kūrybine veikla, taip pat lavina mąstymą dėliodami dėliones bei žaisdami šaškėmis. Gabija ir Sandra su jaunesniais žaidžia stalo žaidimus, Sandra dar pamini ir filmų žiūrėjimą, kuomet susirenka visa šeima. Stalo žaidimų procesas suartina šeimos narius, o juos žaidžia Eglė, Gabija ir Sandra, kurios anksčiau minėjo apie savo puikius santykius su broliais/seserimis. Galime daryti prielaidą, jog kuo daugiau bendromis veiklomis užsiima broliai ir seserys, tuo stipresnis ir artimesnis jų ryšys. Iš šešių tiriamųjų keturi teigė, kad užsiima bendromis veiklomis su jaunesniais broliais/seserimis, tačiau du iš jų Lukas ir Rasa apie bendras veiklas neminėjo. Lukas turi dvi jaunesnes seseris, šiuo atveju galima daryti prielaidą, kad bendros veiklos nebuvimui turi įtakos lyties aspektas, kai brolis su seserimis neturi bendrų interesų, poreikio kažką veikti kartu. Na, o štai Sandra turi taip pat dvi jaunesnes seseris ir iš jos aukščiau pateiktų teiginių matome, kad santykiai yra puikūs. Mano atliktas tyrimas patvirtina ir anksčiau atlikto Momkutės (2014) vaikų piešinių tyrimą, kuriame išsiskyrė toks faktas, kad mergaitės geriau sutaria su jaunesnėmis seserimis, o su broliais dažniau konfliktuoja ir atvirkščiai.

Tačiau, kad ir kokie šilti bei artimi brolių ir seserų santykiai būtų, taip pat tiriamųjų šeimose pastebimas ir emocinis nutolimas (žr. 1 lentelės subkategoriją „Emocinis nutolimas“).

Andriaus šeimoje dažnai kyla konfliktų, pykčių su broliais ir seserimi, tiriamasis pabrėžia, kad pykstasi dažnai. Dažnumo pabrėžimas gali rodyti tai, kad kuo daugiau vaikų šeimoje, tuo dažniau ir kyla konfliktų įvairiose situacijose, kai broliai ir seserys tarpusavyje nesutaria. Gabijos šeimoje pastebime, kad kyla ne vien tik žodinių konfliktų, tačiau pasitaiko ir fizinio smurto vienas kito atžvilgiu. Autoriai Button ir Gealt (2010) pabrėžia, kad fizinis smurtas tarp brolių ir seserų yra dažnesnis, negu kitos smurto formos. Lukas, Eglė ir Sandra teigia, kad santykiai kartais būna konfliktiški, tačiau jie ilgai netrunka, greitai susitaiko su vieni su kitais. Pastarųjų tiriamųjų santykių negalime laikyti labai konfliktiškais, jie kyla natūraliai. Rasos teigimu jos dviejų jaunesnių seserų savybės ją kartais pradeda nervinti, tai galime sieti su tuo, kad jos abiejų seserų amžius yra panašus, jos galimai tarpusavyje sutaria geriau, o Rasa jau paauglė ir ne visada randa su jomis bendrą kalbą.

Sunku vienareikšmiškai įvardinti kokie santykiai tarp brolių ir seserų vyrauja tiriamųjų šeimose. Visi tiriamieji įvardijo, kad su jaunesniais broliais ar seserimis sutaria gerai, ryšys yra artimas, myli vienas kitą. Dažniausiai tarpusavyje jie užsiima bendromis veiklomis – žaidžia stalo žaidimus, piešia, užsiima kita veikla. Tačiau šalia teigiamų santykių atsiranda ir nesutarimų, konfliktiškų situacijų. Tik vienos tiriamosios Rasos šeimoje galime pastebėti šaltesnį ir ne tokį artimą ryšį su seserimis.

Konfliktai tarp brolių ir seserų

2 lentelė. Konfliktai tarp brolių ir seserų

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Konfliktų priežastys	Pareigų nepasidalinimas	„...ateina ta diena <...> brolis nenori tvarkytis to kambario, tada susipyksta“ (Andrius). „Nesutariam, pavyzdžiui, kam ką daryti...“ (Lukas). „...pasiskirstom kas kelintadieniais plauna indus <...> bet sako šiandien nenoriu...“ (Eglė). „...būna paprašai <...> kad už tave padarytų <...> prasideda pykčiai...“ (Rasa).
	Daiktų nepasidalinimas	„...kad nepasidalinam koku ar dar kažko...“ (Andrius). „...nu nelabai noriu kažko duoti, nes toks mano manymas, kad jie sulaužys...“ (Eglė). „...nepasidalinam daiktais...“ (Gabija). „...dėl nepasidalintų daiktų...“ (Sandra).
	Interesų išsiskyrimas	„Nes išsiskiria norai, pavyzdžiui, kaip leisti savaitgalį...“ (Sandra). „...daugžodžiavimas arba lindimas ne į savo reikalus...“ (Rasa).

Siekiant išsiaiškinti dėl kokių priežasčių tarp brolių ir seserų atsiranda emocinis nutolimas buvo sudaryta antra lentelė, kuri nagrinėja konflikto priežastis tarp brolių ir seserų.

Tyrimu nustatyta, kad daugiausia konfliktų kyla dėl darbų šeimoje atlikimo (žr. 2 lentelės subkategoriją „Pareigų nepasidalinimas“). Visi tiriamieji teigia, kad su broliais/seserimis konfliktuoja kai negali nuspręsti kas kokį darbą turi atlikti. Jie stengiasi darbus pavesti vienas kitam, dėl to ir susipyksta. Kaip matome, pas Andrių, Eglę ir Rasą pareigos ir darbai yra paskirstyti tam tikromis dienomis, tačiau ir tikslus dienų nusistatymas nepadeda išvengti konfliktų. Taip pat pastebima, kad konfliktus iššaukia ir daiktų trūkumas gausiose šeimose (žr. 2 lentelės subkategoriją „Daiktų nepasidalinimas“). Štai Andrius, Eglė ir Gabija teigia, kad susipyksta dėl nepasidalintų daiktų. Eglė dar pabrėžia, kad jaučia baimę kažką duodama jaunesniam broliui ir jaunesnei sesei, nes bijo, kad jie sulaužys jos daiktą. Daiktų nepasidalinimą gausiose šeimose galime sieti su daiktų trūkumu, kuomet kiekvienas vaikas neturi savo atskiro daikto. Tai galime sieti su Lietuvos Statistikos departamento (2018) skaičiavimais, kurie rodo, kad 2017 metais šeimos, kuri augina tris ir daugiau vaikų absoliutus skurdo lygis buvo 19,2%, o lyginant su šeima, kuri augina vieną vaiką, 2017 metais absoliutus skurdo lygis buvo – 6,3%.

Kita priežastis, dėl kurios konfliktuoja broliai ir seserys yra interesų išsiskyrimas (žr. 2 lentelės subkategoriją „Interesų išsiskyrimas“). Tyrimo metu Sandra teigė, kad su sesėmis dažniausiai sukonfliktuoja dėl nesutarimo kaip leisti laisvalaikį, ką veikti, kur vykti su šeima, kokia bendra veikla užsiimti. Sandros šeimoje tai galime sieti su amžiaus skirtumu, nes Sandrai, kuriai yra 17 metų, atsiranda kiti veiklos poreikiai negu jos jaunesnių sesių. Kitos tiriamosios Rasos teigimu, ją labai erzina seserų daugžodžiavimas ir lindimas ne į savo reikalus. Rasos šeimoje vėl galime pastebėti ne itin artimą ryšį su sesėmis. Merginą nervina paprastas seserų noras bendrauti įvairiomis temomis ir Rasa tam procesui įvardinti pasirenka žodį „daugžodžiavimas“ kuriuo nori pasakyti, kad seserys tauškia ir kalba niekus.

Apibendrinant konfliktų priežastis tarp brolių ir seserų dominuoja konfliktai kylantys dėl pareigų ir darbų šeimoje nepasidalinimo, dažniausiai vieni su kitais nesutaria kas ką turi atlikti, taip pat kyla konfliktų dėl nenorėjimo atlikti pareigų. Taip pat gausiose šeimose svarbus kitas aspektas kuris iššaukia konfliktus – daiktų nepasidalinimas. Tai galime sieti su sunkesne finansine gausių šeimų padėtimi kai trūksta visiems vaikams atskirų, asmeninių daiktų.

Situacijos šeimoje pasikeitimas gimus jaunesniam vaikui

3 lentelė. Situacijos šeimoje pasikeitimas gimus jaunesniam vaikui

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Vyresnių vaikų poreikiai gimus jaunesniam vaikui	Dėmesio poreikis	„Galbūt buvau šiek tiek nuošaliau...“ (Andrius). „...kol buvo mažesnės sesės, tai gal biški sumažėjo...“ (Lukas). „...mama šiek tiek daugiau skirdavo nu mažesniam...“ (Eglė). „Manau, kad mama daugiau dėmesio skyrė broliui...“ (Gabija). „...nebebuvau centras tėvų gyvenime...“ (Sandra).
	Meilės poreikis	„Labiau tokios meilės <...> kai brolis atsirado tai jau taip nebedaug...“ (Gabija).
Tėvų bendravimo su vaikais skirtumų aspektai	Lyties skirtumas	„...mama tai vis tiek su mergaitėm kalba kitokiom temom negu su manim“ (Lukas). „Sesės tai visą laiką <...> namus tvarko, aš tai šunį dažniausiai vedžioju, šiukšles išnešu“ (Lukas).
	Amžiaus skirtumas	„...mažesni nelabai klauso tėvų <...> labiau pakelia balsą, kad apsiramintų. Mes tiesiog sutariam dabar su tėvais“ (Andrius). „Man sunkesnius darbus labiau duoda...“ (Eglė). „...brolių biški šilčiau <...> mus tai biški nu duoda per subinę <...> broliui iš viso net neduoda per subinę...“ (Gabija). „...dažniau būti mieste, ilgiau užsibūti <...> miegojimo laikas tas irgi skirias...“ (Rasa). „...su manim gal biški rimčiau kalba negu su sesėm“ (Lukas). „...dauguma saldumynų visas broliui atitenka kol mažas“ (Gabija). „...sūrelių nuperka <...> liepia pasirinkti, tai nuo mažiausio, nes mes vyresni turim šiek tiek palaukti“ (Eglė).

Kalbant apie gausias šeimas svarbu analizuoti kaip keičiasi vyresniojo vaiko padėtis šeimoje, su kokiais sunkumais jam tenka susidurti, ką išgyvena vaikas kai jo šeimoje atsiranda kitas - jaunesnis vaikas (žr. 3 lentelės subkategoriją „Dėmesio poreikis“). Penki tiriamieji įvardino, kad atsiradus jaunesniam broliui ar jaunesnei sesei jiems trūko dėmesio iš tėvų ir tik viena tiriamoji Rasa teigė, kad iš tėvų dėmesio gavo vienodai ir nejautė jokie skirtumo atsiradus jaunesniam vaikui šeimoje. Andrius teigia, kad gimus kitiems vaikams jis tapo nuošaliau, negavo tiek tėvų dėmesio kiek buvo įpratęs gauti anksčiau, Lukas taip pat teigia, kad sumažėjo dėmesio skyrimas jam, kol sesės buvo mažesnės. Eglė ir Gabija pasakoja, kad jų šeimoje gimus mažesniam broliui mama joms dėmesio skyrė mažiau.

Vienintelis vaikas šeimoje yra įpratęs būti dėmesio centre, tėvų apsuptyje ir, kad viskas sukasi tik apie jį, ir štai viena tiriamoji Sandra teigia, kad nustojus būti vienturte ji pajautė, kad nebėra tėvų dėmesio centre ir tuo dėmesiu reikia dalintis su kitu vaiku. Iš gautų atsakymų galime daryti prielaidą, kad tėvai, gimus jaunesniam vaikui, nesugeba tinkamai paskirstyti dėmesio visiems vaikams. Gimęs naujas šeimos narys tampa visų dėmesio centre ir vyresnieji neretai būna pamiršti, likę vieniši, nes viskas sukasi tik apie kūdikį. Galimai tėvai būna pavargę nuo rūpinimosi kūdikiu, nes tai reikalauja daug energijos, laiko, todėl laisvą akimirką nori pailsėti, o ne bendrauti ar kitaip užsiimti su vyresniu vaiku. Tiriamoji Gabija pabrėžia, kad šeimoje gimus jos jaunesniam broliui jai trūko meilės (žr. 3 lentelės subkategoriją „Meilės poreikis“). Tiriamoji teigia, kad mama iki brolio gimimo meilės skyrė daugiau, tačiau atsiradus kitam vaikui šeimoje tos meilės tiek nebeskyrė kitiems vaikams ir tai tiriamoji pajuto. Čia taip pat galime sieti ir su dėmesio trūkumu, kai tėvai nerodo vaikams dėmesio, automatiškai vaikai ir nejaučia iš tėvų meilės, nes dažniausiai meilė parodoma įvairaus dėmesio vaikams apraiškomis.

Tiriamųjų tėvai su vyresniais ir jaunesniais vaikais bendrauja skirtingai. Štai Lukas pabrėžia (žr. 3 lentelės subkategoriją „Lyties skirtumas“), kad mama su mergaitėmis kalba kitokiomis temomis negu su juo. Taip pat labai svarbu paminėti, kad Luko šeimoje jo sesės visada tvarko namus, atlieka buitinius darbus, o jis prisiima labiau „vyriškus“ darbus – vedžioja šunį, išneša šiukšles. Autorius Berns (2009) teigia, kad mergaitėms yra liepiama dažniau padėti namų ruošoje, negu berniukams. Tad galima daryti prielaidą, kad Luko šeimoje vyrauja vaikų diskriminacija dėl lyties, mergaitės yra priverstos prisidėti prie namų ruošos, o berniukams to daryti nebūtina.

Kitas svarbus aspektas, kuris turi įtakos tėvų bendravimo skirtumams su vaikais yra amžius (žr. 3 lentelės subkategoriją „Amžiaus skirtumas“). Analizuojant amžiaus skirtumo bendravimo aspektą galime išskirti į teigiamą pusę ir neigiamą. Štai prie teigiamos pusės galime priskirti Andriaus situaciją šeimoje, kuris teigia, kad tėvai ant jo nerėkia, nekelia balso, priešingai negu ant jo jaunesnių brolių/seserų. Andrius teigia, kad su tėvais gali ramiai pasikalbėti, kad jie sutaria. Kitas tiriamasis Lukas teigia, kad tėvai su juo kalbasi rimčiau negu su sesėmis, tai ir vėl įtakoja amžiaus skirtumas. Rasa įvardija, kad jos šeimoje jai tėvai leidžia daugiau, kadangi ji vyresnė. Tiriamoji pasakoja, kad ji gali ilgiau ir dažniau užsibūti mieste, kad skiriasi jos ir seserų miegojimo laikas, ji gali miegoti nueiti dešimtą valandą vakaro, o jaunesnės sesės aštuntą valandą vakaro. Toks galių suteikimas vyresniems vaikams galimai rodo jog tėvai jais jau pasitiki, laiko pusiau suaugusiais. Tačiau tokio elgesio galime išvelgti ir kitą pusę, tėvai vyresniems vaikams leidžia daugiau, nes vyresni vaikai tampa nebe tokie

svarbūs šeimoje ir jais yra mažiau rūpinamasi, ir nesvarbu kada vaikas grįš iš miesto, ir pan.

Prie neigiamos pusės galime priskirti Eglės ir Gabijos situacijas šeimoje. Štai Eglė teigia, kad jai yra duodami sunkesni darbai, taip pat jai visada tenka palaukti ir paskutinei iš vaikų rinktis sūrelius, kai tėvai nuperka. Toks Eglės tėvų elgesys rodo, kad jaunesnis vaikas šeimoje yra svarbesnis už kitus, nes jam suteikiama pirmumo teisė renkantis norimą sūrėlį. Gabija akcentavo, kad mažesnis brolis nepatiria fizinio smurto iš tėvų, su juo tėvai elgiasi šilčiau, o ji ir jos sesė kartais gauna „per subinę“. Galime daryti prielaidą, kad Gabijos šeimoje yra autoritarinio auklėjimo stiliaus apraiškų, kuomet šeimoje yra taikomos bausmės (Burvytė ir Ilgūnienė, 2012 remdamiesi Baumrind 1971). Taip pat pastaroji tiriamoji pabrėžia, kad dauguma saldumynų atitenka broliui, nes jis dar mažas. Tai ir vėl rodo tėvų diskriminaciją dėl vaikų amžiaus, mažesniui broliui suteikiama pirmumo teisė renkantis kaip ir Eglės šeimoje. Galime daryti prielaidą, kad šioje situacijoje tėvai būna jaunesnio vaiko pusėje, sakydami, kad mažesniui vaikui pirmumas ir jis negali palaukti. To neturėtų būti, tėvai turėtų paaiškinti situaciją, tačiau nebūti vieno vaiko pusėje. Abi tiriamosios šį faktą įvardija kaip natūralų ir privalomą, nes kitaip būti ir negali.

Galime teigti, kad tiriamųjų šeimose atsiradus kitam vaikui beveik visi tiriamieji pajautė dėmesio stoką iš tėvų, jie nebebuvo tėvų dėmesio centre, teko dėmesį dalintis su jaunesniu jų šeimą papildžiusiu vaiku. Tačiau tik viena tiriamoji pabrėžė, kad atsiradus mažesniui broliui jai trūko meilės iš tėvų, tad galime daryti prielaidą, kad tėvai meilės vaikams skiria vienodai, nors ir šeimoje atsiranda mažesnis, jautresnis ir daugiau dėmesio bei priežiūros reikalaujantis narys. Svarbu pabrėžti, kad tėvai su vyresniais vaikais bendrauja skirtingai, neretai kalbasi rimtesnėmis temomis, nekelia balso ant jų, suteikia daugiau laisvės.

Vyresnių vaikų pareigos šeimoje

4 lentelė. Vyresnių vaikų pareigos šeimoje

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Vyresnių vaikų pareigos šeimoje	Buitinės pareigos	„...išplauti grindis, tada iššluoti, nuvalyti dulkes nuo stalo ir spintelių...“ (Andrius). „...malkas supjauti...“ (Andrius). „...išvesti šunį, išnešti šiukšles...“ (Lukas). „Išnešti šiukšles, tvarkyti kambarius, išplauti indus...“ (Eglė). „Šluoti grindis, tvarkyti spintą <...> išplauti indus ir dulkes nuvalyti“ (Gabija). „Indus išplauti <...> daiktą padėti į vietą...“ (Rasa).
	Jaunesnių brolių/seserų priežiūra	„...turiu prižiūrėti mažesnius brolius...“ (Andrius). „...padaryti grįžus broliams valgyti...“ (Andrius). „Saugiau galbūt parvesti juos namo“ (Andrius). „...neapsipiltų karštu vandeniu ar dar kažko...“ (Andrius). „...sako prižiūrėk jas, kad nepridarytų nesąmonių...“ (Lukas). „...prižiūrėti jaunesniuosis brolių ir sesė...“ (Eglė). „...neleisti prie viryklės...“ (Eglė). „Tai pažiūrėti ar jis nepadarė kaku arba nepilnas pampersas ir tada pakeisti ir žiūrėti, kad jis neužsigautų arba nepaimtų kokio peilio“ (Gabija). „...kitoj pusėj laikau, kad ne prie gatvės...“ (Gabija). „Prižiūrėti seseris <...> kažko nesudaužytų, nepadarytų, netriukšmautų...“ (Rasa). „Užtikrinti saugumą“ (Rasa). „...tenka kartais jas pastebėti, pažiūrėti, prižiūrėti...“ (Sandra).
	Netinkamo elgesio pasekmių taikymas jaunesniems broliams/seserims	„...jeigu pradeda kažką daryt, tai pasakai iš pradžių <...> telefoną kokį atimi“ (Lukas). „...pastatau į kampa...“ (Eglė)
	Jaunesnių brolių/seserų mokymas	„...padėti jeigu reikės su namų darbais“ (Andrius). „...sakau eini skaityti knygą arba rašyti...“ (Eglė). „...broliui padedu padaryti namų darbus...“ (Eglė). „...pažiūrėti, kad mažesnioji sesė pasidarytų namų darbus, nes jinai tokia nelabai mėgstanti tai daryti“ (Sandra).

Nagrinėjant mano rašomo darbo temą svarbu išsiaiškinti ne tik kokias teises, prie kurių prieisime vėliau, vaikai turi šeimoje, tačiau ir kokias pareigas jie šeimoje atlieka. Pirmoji pareigų rūšis, kurią aptarsiu yra buitinės pareigos (žr. 4 lentelės subkategoriją „Buitinės pareigos“). Tiriamasis Andrius teigia, kad jis namie turi išplauti grindis, jas iššluoti, nuvalyti dulkes nuo baldų, taip pat jis pasakoja, kad turi dirbti ir ūkiškus darbus, kaip pavyzdžiui - padėti tėčiui supjauti malkas, po to jas parnešti į kambarį. Lukas pagrindines savo pareigas namuose įvardija tai šuns išvedimą ir šiukšlių išnešimą. Mergaičių Eglės, Gabijos ir Rasos

pareigos yra beveik vienodos, visos nurodo, kad turi tvarkyti namus. Išnagrinėjus šią subkategoriją pasitvirtina anksčiau minėto autoriaus Berns (2009) teiginiai, kad mergaitės tėvams labiau padeda prie namų ruošos darbų nei berniukai. Tačiau Andriaus atveju yra priešingai, jis ne tik padeda tėvams prie ūkiškų darbų, bet ir atlieka buitines pareigas. Tai galimai gali sietis su tuo, kad Andrius yra pats vyriausias iš visų vaikų šeimoje, kurioje auga keturi berniukai ir viena mergaitė, kuri yra dar maža, todėl Andrius turi atlikti įvairius darbus, pradedant nuo buitinių ir baigiant ūkiškais darbais. Norėčiau pabrėžti, kad tiriamajai Sandrai interviu metu uždavus klausimą, apie tai kokias ji pareigas turi šeimoje, mergina sutriko, įsivyravo ilga pauzė ir jo atsakymas buvo, kad jų šeimoje suskirstytų pareigų nėra. Vienintelė pareiga, kurią paminėjo tiriamoji Sandra – tai jaunesnių seserų priežiūra, kai tėvai būna užsiėmę (žr. 4 lentelės subkategoriją „Jaunesnių brolių/seserų priežiūra“). Kaip teigia Yanghee Lee (20018) jog vaikai šeimose dažnai priima išskirtines pareigas ir rūpinasi savo jaunesniais broliais/seserimis. Jaunesnių brolių/seserų priežiūrą, kaip pareigą įvardijo visi tiriamieji. Andrius teigia, kad turi prižiūrėti mažesnius brolius, padaryti jiems valgyti, taip pat turi užtikrinti brolių ir seserų saugumą jiems kartu grįžtant iš mokyklos, jam antrina ir kiti tiriamieji – Lukas, Eglė, Rasa. Štai tiriamoji Gabija akcentuoja, kad turi ne tik prižiūrėti brolių, tačiau ir keisti jo sauskelnes. Galime daryti prielaidą, kad dukra atlieka tėvų funkciją keisdama broliui sauskelnes. Taip pat pastaroji tiriamoji akcentuoja, kad turi saugiai su broliu grįžti iš mokyklos. Gabijos įvardintas saugumo užtikrinimo būdas yra toks, jog mergaitė brolių laiko kitoje šaligatvio pusėje, kuri yra ne prie gatvės. Galime daryti prielaidą, kad tėvai yra įsisamoningę, jog vaikų pareiga yra prižiūrėti jaunesnius brolius/seseris, tačiau vyriausias vaikas neturi tokios pareigos, tai gali būti tik tėvų prašymas, tačiau ne vyriausio vaiko rolė. Gauti duomenys rodo, kad vyresni vaikai tampa labai atsakingi už jaunesniuosius, ant šių vaikų pečių yra numetama didelė atsakomybė. Įsivaizduokime situaciją: vyresnėlis būna namie su jaunesniu broliu ar seserimi ir staiga nutinka nelaimingas atsitikimas. Kas tuomet būtų kaltas? Greičiausiai vyresnėlis vaikas, nes jo pareiga buvo rūpintis jaunesniu už save.

Burvytė ir Ilgūnienė (2012) remdamiesi Baumrind (1971) apraše tris auklėjimo stilius, vienas iš jų yra autoritarinis, kai naudojant šį stilių vaikas šeimoje supranta, ką jam galima daryti, o ko ne. Yra taikomos bausmės ir paskatinimai, vaiko nusižengimai visada būna pastebėti. Tačiau atliktas tyrimas parodo, kad ne vien tėvai taiko vaikams bausmes (žr. 4 lentelės subkategoriją „Netinkamo elgesio pasekmių taikymas jaunesniems broliams/seserims“). Štai tiriamasis Lukas savo jaunesnėms seserims, kai jas prižiūri, taiko jų netinkamo elgesio pasekmes, jeigu jo neklauso atima iš seserų telefoną. Tiriamoji Eglė nurodo, kad už netinkamą elgesį pastato savo brolių į kampą. Iš šių atsakymų galime daryti

prielaidą, kad vaikai taiko autoritarinį auklėjimo stilių savo jaunesniems broliams/seserims. Tai vėl rodo vaikų pareigą rūpintis savo jaunesniais broliais/seserimis, nors tai yra tėvų pareiga, kaip numato Lietuvos Respublikos Konstitucijos (2014) 38 str., kuriame rašoma jog tėvų teisė ir pareiga yra auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti, tačiau iš gautų atsakymų matome, kad ir vaikai vaikus auklėja ir taiko tam tikrą auklėjimo stilių. Visi tyrimo tiriamieji lanko mokyklas, todėl išryškėjo dar viena jų pareiga padėti jaunesniems šeimos nariams mokytis (žr. subkategoriją „Jaunesnių brolių/seserų mokymas“). Andrius, Eglė ir Sandra teigia, kad jie turi padėti jaunesniems padaryti namų darbus, o Eglė dar pabrėžia, kad liepia jaunesniam broliui skaityti knygą arba rašyti. Noriu akcentuoti, kad tiriamoji Sandra pabrėžė, kad mažesnioji sesė nemėgsta daryti namų darbų, tai galime sieti su autoriaus Sulloway (2007) mintimis, kuris teigia, kad vyresnių vaikų intelektiniai gabumai būna aukštesni, negu jaunesnių vaikų. Šis faktas aiškinamas tuo, kad vyresni vaikai dažniausiai moko jaunesnius savo brolius ar seseris, o toks mokymas ir minčių reiškimas yra naudingesnis „mokytojui“, negu „besimokančiam“.

Kairienė bei Žiemienė (2007) teigia, kad vyresni vaikai šeimoje gali būti diskriminuojami, dėl tėvų požiūrio į šių vaikų pareigas. Dažniausiai tėvai mano, kad vyresni vaikai turi prižiūrėti jaunesnį brolių/seserį ir jiems yra primetama ši pareiga. Išanalizavus ketvirtą lentelę matome, jog toks tėvų požiūris leidžia daryti išvadą, kad šeimoje yra ignoruojamas vyriausių vaikų nediskriminavimo principas. Visi tiriamieji pabrėžia, kad turi prižiūrėti savo jaunesnius brolius/seseris. Priežiūros nesudaro vien tik trumpalaikis vaikų pažiūrėjimas, tačiau įeina ir kiti aspektai: užtikrinti jų saugumą, padėti ruošti namų darbus, keisti sauskelnes ir kt., visa tai yra primetama vaikams kaip natūralus ir visiems priimtinas reiškinys. Šalia brolių ir seserų priežiūros vyresni vaikai dar atlieka ir buitines pareigas.

Pareigų atlikimo charakteristikos

5 lentelė. Pareigų atlikimo charakteristikos

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Aukojimasis	Laiko aukojimas	„Galbūt laiko, nu nes tada būna žymiai mažiau ir turiu daugiau padaryti...“ (Andrius). „...labai susiplanavęs buvai ir vis tiek tu negali išeiti“ (Lukas). „Laiko, nes man visada laiko stoka yra...“ (Sandra). „Gal laisvo laiko...“ (Rasa). „...Būna nori eiti į lauką ir tu negali, nes turi brolių prižiūrėti“ (Gabija).
	Susitikimas su draugais	„...turbūt su draugais išėjimas į lauką“ (Lukas).
Teigiama reakcija į tėvų pavestas užduotis	Supratimas	„...pagražėja ir kambariai <...> pačiam jaučiau tada būna“ (Andrius). „...dabar liepia prižiūrėti seses ir mokais, vis tiek gyvenime prireiks to...“ (Lukas). „...man iš tikrųjų reikia padėti tėvams, jie uždirba, jie moka už maistą, už rūbus...“ (Eglė). „Mes labiau turim suvokimą, kad kažkam reikia padėti arba kažką padaryti“ (Sandra).
	Atsakingumo jausmas	„...man yra atsakomybė <...> naudinga tiek jiems, tiek man“ (Andrius). „Jaučiuosi tai atsakingai žymiai už jas ir šiaip toks kaip pusiau suaugęs“ (Lukas). „Būti pavyzdžiu sesėm“ (Rasa).
Neigiama reakcija į tėvų pavestas užduotis	Vaikų jausmai	„...irgi pyktis...“ (Andrius). „Nu iš pradžių tai pyksti ant tėvų, kad atima iš tavęs laiką...“ (Lukas). „...sėdi, papurkštaiji sau panosei ir viskas“ (Rasa). „...kartais nervuoja šiek tiek...“ (Eglė). „Būnu viduj supykusi, kartais verkiu...“ (Gabija).
	Savitvarda	„Anksčiau būdavo labai sunku save kontroliuoti <...> puodelį sudaužius...“ (Rasa). „...nueinu į savo kambarį ir suplėšau popierių ir nervas pračina“ (Gabija).
Tėvų užduočių primetimo būdai	Ramus tonas	„Normaliai pasako, ramiai taip...“ (Eglė). „Tiesiog pasako arba jau pati prisimeni kuri tavo diena...“ (Rasa). „...Tai paprastas pasakymas: Sandra padaryk tą ir tą“ (Sandra).
	Prašymas	Jie iš tikrųjų paklausia ar gali sutvarkyti kambarį <...> išplauti grindis <...> arba paprašo“ (Gabija).

Tęsiant vaikų pareigų atlikimo temą noriu paanalizuoti ir aspektus ko vaikai turi

atsisakyti vardan pareigų atlikimo ir kokios būna jų reakcijos į tėvų pavestas užduotis. Tyrimu nustatyta, kad vaikai vardan pareigų ir jiems pavestų užduočių atlikimo turi atsisakyti laiko (žr. 5 lentelės subkategoriją „Laiko aukojimas“). Interviu metu tiriamoji Gabija su apmaudu teigė, kad ji negali eiti į lauką, nes turi prižiūrėti brolių. Taip pat ir kiti tiriamieji Andrius, Lukas, Rasa, Sandra pabrėžė, kad jie turi aukoti laiką, tam, kad atliktų savo pareigas ir tik viena tiriamoji Rasa teigė, kad jai nereikia nieko atsisakyti. Galime daryti prielaidą, kad yra pažeidžiama vaiko teisė į laisvalaikį ar poilsį. Taip pat laiko aukojimas gali iššaukti ir konfliktus tarp vaikų, nes kaip matome, vyresnieji aukoja laiką, kad atliktų pareigas, o anksčiau aptartoje lentelėje yra nemažai pareigų, kurios susiję su jaunesnių vaikų priežiūra. Tai gali sukelti vyresnių vaikų pyktį ant jaunesniųjų. Kitas aspektas kurį paminėjo tiriamasis Lukas, tai vardan pareigų atlikimo kartais jis turi atsisakyti laiko, kurį skirtų bendravimui ir susitikimams su draugais (žr. 5 lentelės subkategoriją „Bendravimas su draugais“). Interviu metu vaikinai minėjo, kad pyksta ant savo seserų, kad jos negali pabūti vienos ir dėl to jis negali susitikti su draugais.

Iš atlikto tyrimo matyti, kad vyrauja teigiama ir neigiama reakcijos į tėvų pavestas užduotis, tad nėra vieno atsakymo, kokia reakcija tarp tiriamųjų vyrauja, atsakymai pasiskirstę beveik vienodai. Kai tėvai paveda atlikti vyresniems vaikams užduotis dalis vaikų pasižymi supratimo jausmu (žr. lentelės subkategoriją „Supratimas“). Štai Andrius pabrėžia, kad sutvarkyti kambariai jam pačiam teikia malonumą ir sukuria jaukumo jausmą. Tiriamasis Lukas pasižymi mąstymu apie ateitį, nes vaikinio teiginyje atsispindi požiūris į naudą jam suaugus, vaikinai teigia, jog prižiūrint seses jis mokosi ir jam to prireiks gyvenime. Eglės atsakyme galime išvelgti jos jaučiamą prievolę padėti tėvams, nes mergaitė sako, kad jai reikia padėti tėvams, nes - tėvai moka už maistą, rūbus, uždirba pinigų. Galime daryti prielaidą, kad patys tėvai tai sako mergaitei ir jai aiškina, dėl kokių priežasčių ji turi padėti tėvams. Nors Lietuvos Respublikos Konstitucijos (2014) 38 str., minima, kad tėvai turi vaikus išlaikyti iki pilnametystės Toks tėvų aiškinimas gali sukelti tiriamajai skolos jausmą, kad tėvai ją išlaiko, o ji turi tarsi jiems atsidėkodama atlikti nemažai darbų ir pareigų, kurios jai net nepriklauso (pvz. jaunesnių brolių/seserų priežiūra). Taip pat du tiriamieji jaučiasi atsakingesni ir tai apibūdina kaip teigiamą pusę (žr. lentelės subkategoriją „Atsakingumo jausmas“). Analizuodami tiriamųjų teiginius, matome, kad vaikai jaučiasi atsakingi už savo jaunesnius brolius/seseris. Lukas įvardija, kad jaučiasi kaip pusiau suaugęs, Rasa pabrėžia, kad turi būti pavyzdžiu sesėm, elgtis gerai. Toks vaikų požiūris rodo, kad jie negali nusižengti taisyklėms, turi visada elgtis tinkamai, nes juos stebi jaunesnės seserys. O kaip žinome vaikai dažnai atkartoja tėvų ar kitų aplinkinių veiksmus, todėl toks požiūris verčia vyresnius vaikus

rodyti teigiamą pavyzdį jaunesniems. Apie elgesio atkartojimą rašo ir Burvytė (2012), kuri teigia, vaikui augant ir vystantis šeimoje yra ypač svarbus tėvų ir šeimos narių – brolių, seserų, senelių ir kitų asmenų vaidmuo, vaikų auklėjimas ir jų tarpusavio santykiai. Visi šie žmonės vaikui rodo įvairius elgesio pavyzdžius, manieras, gestus, mimikas ir pan. Artimos aplinkos veikiamas vaikas yra nejučia įtraukiamas į socialinius santykius, kurie ateityje sudarys jos asmenybės esmę.

Šalia teigiamos reakcijos į tėvų pavestas užduotis yra ir neigiama reakcija. Tarp tiriamųjų galime išvelgti ir jaučiamus neigiamus jausmus tėvams, kai jie paveda jiems atlikti užduotis (žr. 5 lentelės subkategoriją „Vaikų jausmai“). Vienas iš vyraujančių neigiamų jausmų tėvams – pyktis. Štai Gabija dar mini ir pykčio išreiškimo veiksmą – verkimą. Rasa nurodo, kad gavus iš tėvų jai nepatinkančias užduotis savo pyktį parodo sėdėdama ir purkštaudama sau panosėje. Tai galime vėl gi sieti su tuo, kad vaikai dėl užduočių atlikimo turi atsisakyti savo asmeninio laiko, tad galime daryti prielaidą, kad šis faktorius ir supykdo vaikus. Tai pat galime išvelgti ir tėvų nepasikalbėjimą su vaikais apie jiems pavestas užduotis, apie tas užduotis kurios vaikams nepatinka ir sukelia jiems neigiamus jausmus. Visi tiriamieji interviu metu teigė, kad ir kaip nenorėtų kažko daryti, dažniausiai vis tiek tai atlieka. Analizuojant toliau neigiamas vaikų reakcijas į tėvų pavestas užduotis svarbu paminėti, kad dvi tiriamosios Rasa ir Gabija išgyvena stiprius jausmus, kuriuos turi tvardyti (žr. 5 lentelės subkategoriją „Savitvarda“). Rasa teigia, kad anksčiau jai būdavo sunku sutvardyti savo pyktį, pasitaikydavo atvejų, kai mergina sudaužydavo puodelį. Galime daryti prielaidą, kad Rasos šeimoje anksčiau buvo netinkamas tėvų pavyzdys vaikams, kurie vietoje to, kad kalbėti ramiai, nelieti savo pykčio, nerodyti stiprių emocijų elgėsi priešingai ir kaip matome iš Rasos pasakytų žodžių, jog mergina perėmė iš tėvų tokį pavyzdį. Na, o štai Gabija turi kitokių nusiramino būdų, mergaitė teigė, kad tuo metu kai jai užėina pyktis ji nueina į savo kambarį ir suplėšo popieriaus lapą. Galime daryti prielaidą, kad mergaitė buvo mokoma kaip tinkamai suvaldyti savo pyktį nesukeliant aplinkiniams neigiamų emocijų, priešingai negu Rasos šeimoje. Tiriamoji Sandra labai išsiskyrė šiame kontekste, nes mergina nejaučia jokios neigiamos reakcijos tėvams dėl jų pavedamų užduočių. Demokratinio auklėjimo stiliaus tėvai neverčia vaikų per prievartą atlikti jų pavestas užduotis, vaikas žino savo pareigas, tačiau jos jam nėra primestos prievarta (Burvytė ir Ilgūnienė, 2012 remdamiesi Baumrind, 1971). Tiriamųjų tėvai taip pat primesdami užduotis vaikams elgiasi demokratiškai, nerėkia ant vaikų (žr. 5 lentelės subkategoriją „Ramus tonas“). Tiriamosios Eglė, Rasa ir Sandra teigia, kad tėvai pasako paprastai, ramiu tonu. Kitas būdas, kuriuo tėvai naudojami prašydami vaikų atlikti tam tikras užduotis yra paprastas prašymas, klausimas (žr. 5 lentelės subkategoriją

„Prašymas“). Tiriamoji Gabija nurodo, kad visų pirmiausia tėvai jos paklausia ar ji gali sutvarkyti kambarius arba paprašo.

Apibendrinant galime teigti, kad nors ir tiriamieji pasižymi supratimo jausmu tėvų pavestoms pareigoms, supranta, kodėl tai turi atlikti, tačiau vis tiek jaučia pyktį tėvams, dalis tiriamųjų turi save sukontroliuoti ir užsiimti savitvarda. Tam, kad atliktų pareigas, beveik visi tiriamieji turi paaukoti savo laiką. Svarbu pabrėžti ir smagu pasidžiaugti, jog tėvai primesdami pareigas su vaikais kalbasi ramiu tonu, neretai paprašo padaryti tam tikras užduotis.

Tėvų reakcija į užduočių neatlikimą

6 lentelė. Tėvų reakcija į užduočių neatlikimą

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Tėvų reakcija į užduočių neatlikimą	Pozityvus tėvų požiūris	„...aukoja savo laiką arba pasako kaimynams, kad ateitų...“ (Lukas). „...nėra žiūrima kaip į blogą dalyką <...> jie supranta...“ (Sandra).
	Destruktyvus tėvų požiūris	„...labiau supyksta ant manęs, kad nepadarau to ką jie prašė“ (Andrius). „Tai pyksta...“ (Lukas). „Labai supyko... Sako negausi telefono, nes jeigu nu kažko nepadarau...“ (Eglė). „Būna supykus...“ (Gabija). „...sako: nu nereikia, ačiū, išsišluosiu pati“ (Gabija). „...jie sako: tas tuoj tuoj bus rytoj“ (Gabija). „...žodis panaudojamas – ot kokia tinginė...“ (Sandra). „Dažniausiai kyla konfliktas, dažniausiai“ (Rasa). „...jeigu užsimiršti kuri tavo diena <...> bandai paaiškinti, kad esi užimtas, bet nu nesupranta tokių dalykų“ (Rasa).

Interviu metu kalbant su tiriamaisiais paaiškėjo, kad pasitaiko atvejų kai vaikai atsisako atlikti tėvų pavestas užduotis. Išryškėjo dvi tėvų reakcijos į vaikų atsisakymą atlikti tam tikras užduotis – pozityvus ir destruktivus tėvų požiūris. Kalbant apie pozityvų tėvų požiūrį (žr. 6 lentelės subkategoriją „Pozityvus tėvų požiūris“) galime pastebėti, kad tiriamojo Luko šeimoje tėvai kartais patys aukoja savo suplanuotą laiką, kad sūnus galėtų daryti tai ką buvo susiplanavęs. Taip pat pastarojo tėvai pasitelkia kaimynus į pagalbą jeigu reikia prižiūrėti jaunesnes seseris, kai tuo metu Lukas negali. Sandros šeimoje vyrauja demokratiškas požiūris ir tėvai atsisakymą atlikti užduotis supranta ir nežiūri kaip į blogą dalyką. Taip pat tiriamųjų šeimose vyrauja ir destruktivus tėvų požiūris į vaikų atsisakymą atlikti užduotis (žr. 6 lentelės subkategoriją „Destruktyvus tėvų požiūris“). Tiriamieji pabrėžia, kad tėvai ant jų supyksta, jeigu jie nevykdo tėvų nurodymų. Andriaus, Luko ir

Gabijos šeimose tėvai vaikams išreiškia savo pyktį dėl užduočių neatlikimo. Tiriamoji Eglė akcentuoja, kad tėvai ne tik supyksta, bet ir taiko autoritarinio stiliaus auklėjimo stiliaus apraiškas, grasina, kad atims iš dukros telefoną, jeigu ši kažko nepadarys. Rasa pasakoja, kad dažniausiai dėl neatliktų užduočių kyla konfliktas, mergina interviu metu akcentuoja žodį „dažniausiai“, tad galime daryti prielaidą, kad Rasos šeimoje dėl užduočių neatlikimo dažnai yra konfliktuojama. Taip pat galime įžvelgti, kad Rasos tėvai yra gana kategoriški ir net neklauso ar nebando suprasti dukros paaiškinimų. Taip pat keletas tiriamųjų pabrėžia, kad tėvai destruktiviam požiūriui išreikšti naudoja ir sarkazmą. Gabijos šeimoje tėvai išreiškia „padėką“ dukrai už tai, kad ji neatliko jų paprašytos užduoties, taip pat išreiškia nepasitikėjimą dukra, teigdami, kad „tas tuoj tuoj bus rytoj“. Sandra teigia, kad kartais jos šeimoje yra pavartojamas žodis, kuris apibūdina užduoties neatlikusį vaiką, kaip pavyzdžiui: „ot kokia tinginė“. Sarkazmo naudojimas įvairiose situacijose rodo tėvų nebrandumą. Tėvai norėdami ir linkėdami savo vaikams gero neretai su sarkazmu juos įskaudina. Dažnas sarkazmo naudojimas įvairiose situacijose gali sumažinti vaiko savivertę, vaikai gali būti linkę nuvertinti savo gebėjimus ir patirti baimės jausmą.

Vadinasi, iš gautų tyrimo rezultatų galime teigti, jog tiriamųjų šeimose dažniau pasitaiko destruktivus tėvų požiūris į vaikų atsisakymą atlikti jų pavestas užduotis. Neretai tėvai savo nepasitenkinimą išreiškia pykčio jausmo rodymu vaikams, nevengia pagrasinti jog atims daiktus, taip pat panaudoja kandžią pajuoką, kuri priverčia vaikus pasijausti blogai. Dviejų tiriamųjų šeimose šalia destruktivaus požiūrio vyrauja ir pozityvus požiūris, kai tėvai savo vaikus supranta, kartais net aukoja savo laiką, tam kad būtų patenkinti vaiko poreikiai.

Vyresnių vaikų teisės šeimoje

7 lentelė. Vyresnių vaikų teisės šeimoje

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisės	Teisė į laisvalaikį	"Galbūt turiu teisę į <...> laisvalaikį.. <...> išeiti su draugais, pabūti kieme...." (Andrius). „...sportuoju <...> su draugais daugiausiai“ (Lukas). „Hmm, teisė į laisvalaikį...<...> praleisti prie telefono arba tiesiog lauke pažaisti...“ (Eglė). „...einu į lauką pasivaikščioti su klasiokėm, su draugėm“ (Gabija). „...susitikti su draugais, užsiimu sau mėgstama veikla...(Rasa). „Teisių būti laisva, nesu varžoma... <...> pomėgi, turiu hobi, mano tėvai jį palaiko...“ (Sandra)
	Teisė į poilsį	"Galbūt turiu teisę į poilsį...“ (Andrius). „...per savaitę porą kartų būna visiškai laisva diena...“ (Lukas). „Hmm, teisė į poilsį...<...> galiu pagulėti“ (Eglė). „Šeimoje turiu ilsėtis...<...>...gulėti lovoj, skaityti knygas...“ (Gabija). „...jeigu aš noriu pailsėti šiandien, tai jie nieko nesakys <...> paliks ramybėje, duos pamiegoti...“ (Sandra).
	Teisė išreikšti savo nuomonę	„...aš duodu patarimą galbūt...“ (Andrius). „...jeigu kažkas netinka man tai aš pasakau ir atsižvelgia...“ (Lukas). „Mano mamai visos nuomonės mūsų šeimoje yra svarbios“ (Eglė). „...paprastai išklausoma esu, nėra taip, kad balso visiškai šeimoj nebūtų...“ (Sandra). „...nedidelė demokratija jinai vyrauja visur...“ (Sandra). „Pasakyt savo nuomonę, savo žodį gal turėt...“ (Rasa)
	Teisė į privatų gyvenimą	“... nu ne viską tėvam sakai“ (Lukas). "...kur nors ten į plačiau žinutes ar dar kažką, ne tikrai nebuvo dar nei tokio karto, kad taip darytų“ (Eglė).“...nežiūri ką susirašinėju <...> nebent kartais patikrina“ (Gabija). “...jie beveik viską žino apie mane ką galima žinoti“ (Sandra).
	Teisė mokytis	„...su pamokom visada ten atsižvelgia į mano mokslus labai“ (Eglė). "Šeimoje turiu <...> mokytis...“ (Gabija).. „...pavalgai ir eini daryti pamokų“ (Gabija). „Jeigu mums reikia atskiro laiko , tai mus palieka atskirai mokytis...“ (Sandra). „Prisimenu savo tėčio žodžius: kaip aš uždirbu pinigus, dabar tu uždirbsi pažymius...“ (Sandra).
	Teisė bendrauti su giminaičiais	"<...> nuvažiuoju pas tetą, nes ten yra maža pussėsėrė ir su ja labai smagu...“ (Gabija)
	Teisė į saviraiškos laisvę	„...tėtis siūlo eiti visada būrelius lankyt...“

		(Andrius),...dabar tai su technologijom tenais piešiu ir tokį būrelį lankau...“ (Eglė). „Mama sako kuo daugiau lankyti būrelių“ (Eglė). „...lankysiu turbūt baseiną“ (Gabija). „...važiuoju į repeticiją, <...>, kuriu, nes groju grupėj,<...> aš ir šoku...“ (Sandra). „...mūsų hobiai, na jie reikalauja šiek tiek finansavimo ir tėvai tai tikrai užtikrina“ (Sandra). „Ilgą laiką svajojau apie pianiną ir jis jau yra nupirktas“ (Sandra). „...aš siūdavau, tai man būdavo superkamos medžiagos...“ (Sandra).
--	--	--

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (2018) yra apibrėžiama nemažai teisių, kurias turi vaikai Lietuvos valstybėje. Tačiau trūksta įvairių tyrimų kokias teises turi vyresni vaikai daugiavaikėse šeimose. Interviu metu uždavus tiriamiesiems klausimą: „Kaip manai kokias tu teises turi šeimoje?“ visi tiriamieji sutrikdavo, atsirasdavo pauzės, kartais net labai ilgos. Neretai tiriamųjų tekdavo po kelis kartus perklausti klausimo apie jų teises šeimoje. Visi tiriamieji kalbėjo nedrąsiai, tekdavo juos paskatinti. Iš tiriamųjų neverbalinės kalbos, gestų, kūno padėties buvo galima matyti, kad jie jaudinasi, sutrinka nežinodami į šį klausimą atsakymo ar bijodami suklysti ir galbūt atsakyti neteisingai. Tiriamieji buvo padrąšinami, buvo leidžiama pagalvoti. Prieinama išvada, kad didelė dalis vaikų nelabai žino kokias jie teises turi šeimoje. Pirmoji teisė, kurią vaikai įvardijo turintys yra laisvalaikis (žr. 7 lentelės subkategoriją „Teisė į laisvalaikį“). Visi tiriamieji akcentuoja, kad savo laisvą laiką leidžia susitinkdami su draugais, eidami su jais pasivaikščioti, žaisdami. Lukas dar pabrėžia, kad laisvu laiku sportuoja, o Rasa gali užsiimti sau mėgstama veikla. Sandra pabrėžia, kad ji turi teisę būti laisva ir nevaržoma, taip pat turi teisę pasirinkti savo mėgstamą veiklą, hobį ir tėvai pritaria jos sprendimui. Laisvalaikio turėjimas leidžia vaikams tobulėti, įsitvirtinti draugų grupėje, atrasti savąjį „aš“, išbandyti daug veiklų. Mano atliktas tyrimas prieštarauja Palubaitytės ir Juodaitytės (2007) atliktam tyrimui, kuris atskleidė, kad tėvai yra linkę patys organizuoti vaikų laisvalaikį, nes tai yra suvokiama kaip suaugusiųjų reguliuojama ir valdoma veikla. Tačiau iš gautų mano tyrimo atsakymų matome, kad vaikai patys sprendžia kaip praleisti savo laisvalaikį. Svarbiausia, kad tėvai palaikytų savo vaikus ir juos skatintų. Iš gautų atsakymų galime daryti prielaidą, kad tėvai sudaro sąlygas vaikų laisvalaikiui, tačiau iš ankstesnių tiriamųjų atsakymų ko jie turi atsakyti vardan pareigų atlikimo galime daryti prielaidą, kad laisvalaikio jiems norėtųsi daugiau.

Tiriamieji įvairiai apibūdina savo poilsį (žr. 7 lentelės subkategoriją „Teisė į poilsį“). Tiriamasis Andrius interviu metu teigė, kad turi teisę į poilsį, tačiau uždavus papildomą klausimą kaip tiriamasis ilsisi buvo sulauktos trys pauzės ir atsakymas buvo, kad leidžia laiką

su draugais, nors laiko leidimą su draugais tiriamasis buvo priskyres laisvalaikiui. Lukas savo poilsį apibūdina laisvų dienų buvimu, kai gali nieko neveikti, ilsėtis. Gabija ir Eglė savo poilsį įsivaizduoja panašiai kaip ir Lukas, gulint lovoje, o Sandros šeimoje matome demokratinio auklėjimo stiliaus apraiškas, nes mergina teigia, kad jeigu ji nori kurią nors dieną pailsėti, jos tėvai ją supras ir paliks ją ramybėje. Tiriamoji Rasa šios teisės į poilsį interviu metu nemini.

Smith (2007) teigimu, kai yra išklausoma vaikų nuomonė, tuomet jie jaučiasi kaip pilnavertė visuomenės dalis, Žiobienė (2013), pabrėžia, kad priimant sprendimus susijusius su vaiku labai svarbu išklausti jo nuomonę ir būtinai paaiškinti koks sprendimas yra priimtas, vaiko nuomonės išklausymas yra susijęs su jo garbe ir orumu. Beveik visi tiriamieji teigė, kad jie turi teisę išreikšti savo nuomonę (žr. 7 lentelės subkategoriją „Teisė išreikšti savo nuomonę“). Tiriamasis Andrius duoda tėvams patarimą, Lukas tėvams pasako jeigu kažkas jam nepatinka ir tėvai atsižvelgia į juo nuomonę. Eglės ir Sandros šeimoje vyrauja demokratija, visų vaikų nuomonės tėvams yra svarbios po lygiai, visi turi teisę pasisakyti. Rasa taip pat akcentuoja, kad turi teisę pasakyti savo nuomonę, tačiau interviu metu mergina nedrąsiai pasakė: „savo žodį gal turėt“, buvo jaučiama abejonė ir pasakytų žodžių netvirtumas. Gauti atsakymai leidžia daryti prielaidą, kad tėvai užtikrina vaikams teisę šeimoje pasisakyti, išsakyti savo nuomonę, įvairius pastebėjimus. Taip pat interviu metu vyresni vaikai teigė, kad tėvai sudaro sąlygas ir jaunesniems vaikams pasisakyti, tačiau jų nuomonė dažnai nebūna priimama rimtai. Toliau kalbant su tiriamaisiais paaiškėjo, kad jie turi teisę į privatumą (žr. 7 lentelės subkategoriją „Teisė į privatų gyvenimą“). Štai tiriamieji Lukas ir Sandra teigia, kad tėvams sako ne viską ir nejaučia spaudimo ar prievartos viską pasakoti kas vyksta jų asmeniniame gyvenime. Štai Eglės tėvai nelenda į jos susirašinėjimus, pasak kitos tiriamosios Gabijos, jos tėvai taip pat palieka laisvę susirašinėti su draugais, tačiau kartais patikrina dukros susirašinėjimus, o tai mergaitei labai nepatinka. Galime daryti prielaidą, kad Gabijos tėvai atlieka savo pareigą domėtis vaiko veikla internete taip siekdami užtikrinti jo saugumą, o tiriamosios Eglės šeimoje tėvai to nedaro. Privatumo teisės turėjimas vaikams rodo, kad tėvai dažniausiai jais pasitiki, palieka vaikams teisę pasirinkti ką jie nori pasakoti tėvams, o ko ne.

Toliau analizuojant lentelę matome, kad tik dvi tiriamosios teigia, jog žino, kad turi teisę mokytis (žr. 7 lentelės subkategoriją „Teisė mokytis“). Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatyme (2015) 47 str. teigiama, kad tėvai (globėjai, rūpintojai) privalo užtikrinti vaiko parengimą mokyklai, jo mokymąsi pagal pradinio ir pagrindinio ugdymo programas iki 16 metų. Iš tiriamosios Gabijos atsakymų matome, kad jai yra sudarytos sąlygos mokytis, namie ruošti namų darbus, nes mergaitė grįžusi iš mokyklos eina daryti

namų darbų. Kitos tiriamosios Sandra ir Eglė pabrėžia, kad mokslas jų šeimoje yra labai svarbus, tėvai netrukdo ir suteikia daugiau laiko vaikams, kad mokymosi rezultatai būtų aukštesni. Galime daryti prielaidą, kad šios trys tiriamosios turi norą mokytis, tai galime sieti su tinkamai atliekamomis tėvų pareigomis. Šiose šeimose yra tinkamas šeimos mikroklimatas, kai vaikams yra skiriama dėmesio ir sudaromos sąlygos mokytis. Taip pat norą mokytis galime sieti ir su pačių tėvų išsilavinimu, kuomet nuo pačių tėvų požiūrio priklauso ir vaikų veiksmi bei noras siekti aukštesnių rezultatų. Tai patvirtina ir anksčiau Gudonio ir Rumšienės (2012) atliktas tyrimas, kuris teigia, kad vaiko pasiekimai priklauso nuo tėvų išsilavinimo ir požiūrio į mokslą. Kiti tiriamieji šios teisės neįvardijo, galime daryti prielaidą, kad šią teisę jie suvokia kaip natūralią prievolę, o ne kaip jų teisę. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (2018) numato teisę vaikams bendrauti ne tik su tėvais, bet ir giminaičiais, kurie nekenkia jo interesams. Viena tyrimo tiriamoji paminėjo, kad bendrauja su pussesere (žr. 7 lentelės subkategoriją „Teisė bendrauti su giminaičiais“). Gabija pasakoja, kad jai yra sudarytos galimybės nuvykti pas tetą, ten bendrauti ir žaisti su mažesne pussesere. Tėvai šią teisę užtikrina patys dukrą nuveždami arba leidžia jai pačiai nuvažiuoti.

Taip pat tiriamieji akcentavo, kad jų šeimose jie yra skatinami užsiimti papildomomis veiklomis, būreliais (žr. 7 lentelės subkategoriją „Teisė į saviraiškos laisvę“). Štai tiriamasis Andrius teigia, kad jo tėtis nuolat siūlo lankyti įvairius būrelius, pasakoja, kad tėtis gali ir parsivežti iš būrelių. Tiriamoji Eglė pasakoja, kad jau lanko būrelį, ją mama taip pat skatina lankyti kuo daugiau būrelių ir užtikrina jų lankymo sąlygas. Gabija pabrėžia, kad turbūt lankys baseino užsiėmimus, galime daryti prielaidą, kad tėvai dukros užsiėmimą remtys finansiškai. Šiame kontekste labiausiai išsiskiria tiriamoji Sandra, nes ji lanko nemažai būrelių, groja grupėje, šoka, kuria. Anksčiau mergina siūdavo, grodavo pianinu, tėvai dukrą aprūpindavo visomis reikiamomis priemonėmis. Mergina teigia, kad tėvai jos užsiėmimus ir hobius labai remia finansiškai, nuveža ir parveža iš užsiėmimų. Galime daryti prielaidą, kad tėvai sudaro sąlygas vystyti vaikų saviraiškai, užsiimti popamokinėmis veiklomis. Kaip matome iš gautų atsakymų, jog būreliams ar kitoms veikloms reikia finansų, tad tėvai taipogi negaili vaikams finansinių išteklių. Galime teigti, kad tėvai sudaro palankias aplinkybes vaiko saviraiškai, o tai lemia geresnę vaiko vystymąsi. Taip pat matome, kad tėvai nedaro vaikams įtakos pasirenkant veiklas ir leidžia jiems patiems rinktis, išbandyti kelias veiklas, taip skatindami jų savarankiškumą ir atsakingumą už sprendimų priėmimą. Kaip ir anksčiau minėta, jog tiriamoji Sandra labai išsiskiria šiame kontekste, nes jos gyvenime yra labai daug užsiėmimų, veiklos ir būdų išreikšti save. Galime teigti, kad tėvai šioje šeimoje sukuria saugią, priimančią ir palaikančią aplinką, todėl vaikai yra linkę save išbandyti keliose srityse,

siekti kūrybiškumo įvairiomis išraiškos formomis.

Taigi, apibendrinus galime teigti, kad tiriamiesiems labai trūksta informacijos ir švietimo šia tema, apie tai, kokias jie teises turi savo šeimoje, nes uždavus šitą klausimą daliai tiriamųjų atsakyti ir įvardinti teises buvo labai sunku. Svarbu pabrėžti, kad nors ir vaikas įvardija, kad turi tam tikrą teisę, tačiau paprašius paaiškinti plačiau šią teisę, atsakymo negaunama (Andriaus atvejis su „Teisė į poilsį“). Tyrimu nustatyta, kad plačiausiai gausiose šeimose dominuoja šios septynios teisės: teisė į laisvalaikį, teisė į poilsį, teisė išreikšti savo nuomonę, teisė į privatų gyvenimą, teisė mokytis, teisė bendrauti su giminaičiais, teisė į saviraiškos laisvę. Tiriamųjų tėvai šias visas teises stengiasi vaikams užtikrinti įvairiais būdais – finansiškai, skatinimu, išklausydami vaikų nuomonę

Sprendimų priėmimas

8 lentelė. Sprendimų priėmimas

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Sprendimų priėmimo būdai	Tarimasis	„...duodu patarimą galbūt...“ (Andrius). „Tai visą laiką tėvai atsižvelgia į kiekvieno nu vaiko pasakymus...“ (Lukas). „...nu pasakau kažką, tada kitas kažką pasako...“ (Eglė). „...jie atsižvelgia į mano nuomonę...“ (Sandra). „Dažniausiai mama su mumis kalbasi...“ (Rasa).
	Tarimosi stoka	„Tiesiog gal nueini į šoną ir viskas“ (Gabija)
	Kolegialus sprendimų priėmimas	"...mes susėdam, pasikalbam...“ (Andrius). „Tai bendras pokalbis būna ir visi išsako nuomonę...“ (Lukas). „Nu mes visi ateiname susėdame ir klausiam kas tai padarė, aiškinamės“ (Eglė). „...tiesiog kalbamės, bandom rasti išeitį“ (Sandra). „...būna pokalbiai kartu, diskusijos...“ (Rasa).
	Fizinis smurtas	„Anksčiau bausmės būdavo... Nu tai pliaukšteli, esu randą turėjus“ (Rasa)
Nuomonių išsiskyrimas	Pozityvus konfliktų sprendimas	„...važiuojam apsipirkti tu nori vieno daikto, o tėvai siūlo kitą <...> ir sutinka su tavo nuomone (Andrius). „...kartais nusileidžia ir labiau daro kaip aš noriu...“ (Lukas). „...jeigu suklysta, ar kažką, tai atsiprašo“ (Lukas). „...dėl mano rūbų pirkimo tai aš jau pati renkuosi...“ (Eglė). „...sako nu pasiimk, tai ir pasiėmiau tą kuprinę, kurios aš norėjau...“ (Gabija). „...jeigu tai yra mano sprendimai, mano problemos, tai jau mano yra paskutinis žodis“ (Sandra).
	Destruktyvus konfliktų sprendimas	„Tai galbūt aš labiau prisitaikau prie tėvų, nenoriu ginčytis“ (Andrius). „...būna, kad daro kaip jiems geriau atrodo, nu kaip jie nori“ (Lukas). „Vis tiek turiu jų klausyti...“ (Eglė). „...stengiuosi argumentuoti <...> kodėl taip manau, jie to nesureikšmina, jeigu jie laikosi savo nuomonės tai jie jos ir laikysis“ (Rasa). „...už tą pliaukštelėjimą arba rėkimą būdavo atsiprašydavo“ (Rasa).

Atlikus tyrimą nustatyta, kad šeimose vyrauja keli sprendimų priėmimo būdai. Keli tiriamieji nurodė, kad jų šeimose tėvai turi didesnę įtaką sprendimų priėmimui, tačiau vis tiek šiose šeimose yra atsižvelgiama į tiriamųjų nuomonę, sudaromos sąlygos jiems pasisakyti (žr.

8 lentelės subkategoriją „Tarimasis“). Andrius teigia, kad jis tėvams duoda patarimą, Lukas nurodo, kad tėvai visą laiką atsižvelgia į kiekvieno vaiko pasakymus. Eglės, Sandros ir Rasos šeimose taip pat jos yra išklausomos ir turi teisę išreikšti savo nuomonę. Galime daryti prielaidą, kad tėvai prieš priimdami sprendimus tariasi su minėtais tiriamaisiais, išklauso ir atsižvelgia į jų nuomones. Toks tėvų elgesys yra labai girtinas, nes Johnny (2006) pabrėžia, jog vaikų išklausymas, galimybės suteikimas išsakyti savo nuomonę ir leisti pasijaušti svarbiu priimant sprendimus, leidžia vaikams tobulėti, jie jaučia pagarbą iš suaugusiųjų ir tampa labiau pasitikintys savimi. Šitame kontekste išsiskyrė tiriamoji Gabija (žr. 8 lentelės subkategoriją „Tarimosi stoka“). Pastaroji teigia, kad prieš priimant šeimoje svarbius sprendimus ji yra linkusi nueiti į šoną, mergaitė jaučia, kad jos nuomonė nėra svarbi. Priinama išvada, kad Gabijos šeimoje vyrauja autoritarinis sprendimų priėmimas. Svarbu paminėti, kad visose tiriamųjų šeimose, išskyrus Gabijos šeimoje, sprendimai yra priimami kolegialiai, kuomet sprendimas yra paremtas grupės asmenų (žr. 8 lentelės subkategoriją „Kolegialus sprendimų priėmimas“). Andrius teigė, kad su tėvais susėda, pasikalba ir taip suranda bendrą sprendimą. Luko, Eglės, Sandros ir Rasos šeimose taip pat būna pokalbiai, kurių metu vaikai turi galimybes išsakyti savo nuomonę ir rasti kompromisą ar bendrą išeitį iš situacijos. Viena tiriamoji Rasa pabrėžė, kad anksčiau jos šeimoje buvo taikomos fizinės bausmės (žr. 8 lentelės subkategoriją „Fizinis smurtas“). Pasak tiriamosios Rasos anksčiau jos šeimoje už tėvams nepriimtina elgesį ji ir jos sesės būdavo mušamos, tačiau jau kuris laikas to nebėra, dabar šeimoje vyksta pokalbiai, sprendimus bando priimti kalbant ir diskutuojant. Kaip ir anksčiau aptarta teorinėje dalyje, jog fizinės ar kitos žeminančios vaiką bausmės sukelia vien tik neigiamas pasekmes (Stiprių santykių tarp tėvų ir vaiko kūrimo vadovas: teigiamas, vaiko teisių nuostatomis pagrįstas požiūris, 2012).

Nuomonių išsiskyrimai ir nesutarimai tiriamųjų šeimose sprendžiami tiek konstruktyviai, tiek destruktiviai. Pozityvus konfliktų sprendimo būdas (žr. 8 lentelės subkategoriją „Pozityvus konfliktų sprendimas“) Andriaus šeimoje pasireiškia tuo, kad jeigu jo ir tėvų nuomonės išsiskiria ties kažkoku klausimu, kuris tiesiogiai jį liečia, tėvai yra linkę jam nusileisti ir leidžia jam pačiam pasirinkti. Šiuo atveju Andrius pasakoja, kad perkant jam asmeninius daiktus tėvai siūlo vieną, tačiau jis nori kito, tai tėvai sutinka su juo nuomone ir leidžia nusipirkti tai ko jis nori. Tiriamasis Lukas taip pat pabrėžia, kad kartais jo tėvai yra linkę jam nusileisti, taip pat pasitaiko atvejų, kai Luko šeimoje tėvai suklydę jo atsiprašo. Atsiprašymas rodo pagarbą vaikui, kurio metu tėvai pripažįsta, kad sūnaus nuomonė buvo teisi. Eglė ir Gabija teigia, kad perkant rūbus jos gali pačios nuspręsti kokio rūbo nori, nors jeigu tai ir nesutampa su tėvų nuomone. Galime daryti prielaidą, kad sprendimai, kurie yra

susiję tik su vaiku, jie yra priimami vienareikšmiškai remiantis vaiko nuomone, tam tėvų nuomonė įtakos neturi. Štai tiriamoji Sandra labai tvirtai pabrėžia, kad visi sprendimai ir dalykai, kurie liečia tik ją, jos gyvenimą, ji juos priima vienareikšmiškai pati, nors ir tėvai tam prieštarautų. Interviu metu su Sandra, mergina labai tvirtai pabrėžė šitą sakinį, kalbėjo savimi pasitikinčia intonacija. Toks tėvų sprendimas - suteikti dukros sprendimams absoliučią laisvę, kai sprendimai liečia tik ją, rodo, kad Sandros šeimoje yra taikomas demokratinis auklėjimo stilius, kuomet yra skatinamas vaiko savarankiškumas. Galime teigti, jog tėvai taiko romantinio rūpinimosi vaiku modelį kuomet akcentuoja vaiko poreikius, jie pabrėžia, kad vaiko interesai negali būti nustumti į šoną nuo tėvų ir visuomenės interesų (Daraškevičienė (2017) remdamasi Buskens (2001)).

Tačiau šalia pozityvaus konfliktų sprendimo tiriamieji mini, kad jų šeimose taip pat pasitaiko ir destruktivaus konflikto sprendimo apraiškų (žr. 8 lentelės subkategoriją „Destruktyvus konfliktų sprendimas“). Andrius teigia, kad būna atvejų, kai tiesiog nenori ginčytis su tėvais ir prisitaiko prie jų nuomonės, Luko šeimoje taip pat būna situacijų kai išsiskyrus jo ir tėvų nuomonėms tėvai vis tiek elgiasi kaip jiems atrodo geriau, ir kaip jie nori. Tokiu atveju tėvai išklauso jo nuomonę, tačiau lieka prie savo pozicijos. Rasos šeimoje pastebimas kategoriškas tėvų sprendimas, nors dukra ir bando argumentuoti savo nuomonę, sudėstyti plusus ir minusus dėl vieno ar kito sprendimo, tėvai jos negirdi ir nesureikšmina. Svarbu pabrėžti, kad destruktivaus konflikto sprendimo būdas dažniausiai yra naudojamas kai problema ar tam tikra situacija dėl kurios kilo konfliktas liečia ne vien tik tiriamuosius, tačiau ir kitus šeimos narius. Destruktyvus konfliktų sprendimo būdas rodo, kad tokiu atveju būna vienas laimėtojas, taip pat gali tarp tėvų ir vaikų atsirasti įtampa ar nepasitikėjimas vienas kitu.

Apibendrinant galime teigti, kad tiriamųjų šeimose vyrauja demokratinis sprendimų priėmimo būdas, kai visa šeima tariasi. Kas liečia pačius tiriamuosius, tai jie turi lygias teises su tėvais ir leidžia patiems vaikams nuspręsti. Kai sprendimai liečia visą šeimą galutis žodis yra tėvų, tačiau pasitarus su visais ir išklausus visų nuomones, išskyrus Gabijos šeimą. Kai išsiskiria tėvų ir vaikų nuomonės nėra vienareikšmio atsakymo koku būdu sprendžiami konfliktai, dažnai priklauso nuo pačios situacijos ir tėvų iš anksčiau turimo kategoriško sprendimo.

IŠVADOS

1. Emocinių ryšių pastovumas tarp tėvų ir vaikų, meilės ir dėmesio skyrimas suformuoja savimi pasitikintį bei turintį gerus socialinius įgūdžius asmenį. Jeigu vaikas šeimoje neturi emocinio ryšio su tėvais, nepatiria meilės, toks vaikas taps uždaras, nepasitikintis savimi, tad šeima yra pagrindinė ir pirmoji vaiko socializacijos vieta, kurioje vaikas auga, mokosi, tobulėja ir įgyja įgūdžių. Tėvų teises ir pareigas apibrėžia nemažai teisinių dokumentų, tačiau jie visi numato vieną ir pagrindinį aspektą – išauklėti vaikus dorais ir sąžiningais žmonėmis.

2. Išanalizavus mokslinę ir teisinę literatūrą matyti, kad:

- diskriminacija prieš vaikus yra draudžiama, yra numatomos lygios teisės visiems vaikams nepriklausomai nuo jų lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos ar kitų aplinkybių. Tačiau diskriminacija visuomenėje ir šeimoje vyksta, vaikai yra diskriminuojami dėl savo lyties, amžiaus, negalios, kitokio aprangos stiliaus ar skirtingų pažiūrų. Tėvai daugiau dėmesio bendravimui per dieną skiria mergaitėms, negu berniukams, taip pat berniukai yra auklėjami griežčiau, jiems taikoma griežtesnė drausmė ir disciplina;

- svarbiausi vaiko interesai minimi daugelyje Jungtinių Tautų vaiko teisių apsaugos konvencijos straipsniuose, kurie numato, kad imantis bet kokių veiksmų kurie liečia vaiką – svarbiausia yra jo interesai. Tačiau tėvai vis dar yra išlaikę savininkišką požiūrį į vaikus, dažnai atvejais neatsižvelgia į vaiko nuomonę, yra linkę suplanuoti vaiko laisvalaikį;

- vaiko gerovė šeimoje apibūdinama tokiais rodikliais: sveikata, pasitenkinimas savo gyvenimu, santykiai su kitais žmonėmis, materialiniai ištekliai, saugumas, švietimas, būstas ir namų aplinka. Tėvai turi sudaryti palankias sąlygas vaikams gyventi ir sveikai vystytis, vaikas turi būti apsaugotas nuo neigiamos socialinės įtakos, šeimoje negali būti taikomas smurtinis auklėjimas;

- vaiko teisė būti išklausytam ir galimybės sudarymas išsakyti vaikui savo nuomonę leidžia jam tobulėti, pasijausti pilnaverčiu visuomenės nariu. Tėvai šeimose į vaiko nuomonę atsižvelgia prieš pirkdami jiems daiktus, leidžiama priimti nesvarbius „vaikiškus“ sprendimus. Lietuvos Respublikos teisiniuose dokumentuose pabrėžiama, kad vaikas turi būti išklausytas visais atvejais, kurie liečia jo gyvenimą.

3. Vyriausi šeimos vaikai gausiose šeimose yra lyderiai, prižiūrintys jaunesnius brolius/seseris. Dažnai šeimose vyrauja brolių ir seserų tarpusavio konkurencija, kovojama dėl tėvų ir aplinkinių dėmesio, išteklių. Vyresni vaikai šeimose pasižymi aukštesniais intelektualiais pasiekimais. Dėmesio trūkumas vyresniems vaikas iššaukia jų delinkventinį

elgesį – vaikai pradeda maištauti, naudoti smurtą brolių/seserų ar net tėvų atžvilgiu.

4. Atlikus tyrimą nustatyta:

- brolių ir seserų santykiai šeimoje yra įvairūs, visi tiriamieji įvardino, kad sutaria vieni su kitais gerai, gerbia vieni kitus, tačiau taip pat neretai pasitaiko ir konfliktinių situacijų, kurias iššaukia: pareigų nepasidalinimas, daiktų nepasidalinimas ir interesų išsiskyrimas;

- atsiradus naujam šeimos nariui šeimose vyresniems vaikams pradėjo trūkti dėmesio iš tėvų, vienai tiriamajai trūko ir meilės. Taip pat nustatyta, kad tėvai diskriminuoja vaikus šeimoje dėl jų amžiaus ir lyties. Mergaitės visada tvarko namus, atlieka namų ruošos darbus, o berniukai dirba labiau ūkiškus darbus. Dėl amžiaus skirtumo vyresni vaikai yra priversti palaukti kol mažesnieji pasirinks pirmi saldinius, vyresniems vaikams duoda sunkesnius darbus, kartais naudoja ir fizinį smurtą vyresnių vaikų atžvilgiu. Tačiau tai pat vyresniems vaikams taikomos ir didesnės išimtys: gali ilgiau užsibūti mieste, vėliau nueiti miegoti;

- vyresnių vaikų pareigos šeimoje – buitinės pareigos, jaunesnių brolių/seserų priežiūra, netinkamo elgesio pasekmių taikymas jaunesniems broliams/seserims, jaunesnių brolių/seserų mokymas. Visi tyrimo tiriamieji įvardino, kad turi pareigą prižiūrėti jaunesnius brolius/seseris, tai reiškia, kad jie perima tėvų pareigas auklėti ir auginti savo vaikus. Dėl pareigų atlikimo vaikai neretai turi atsisakyti savo asmeninio laiko, tai rodo, kad gali būti pažeidžiamos vaikų teisės į laisvalaikį, poilsį ar net saviraišką, nes per tą laiką vaikas galėtų lankyti užsiėmimus. Pavestas tėvų užduotis vaikai priima su supratimo ir atsakingumo jausmu, tačiau labai dažnai jiems kyla neigiamų emocijų dėl nepatinkančių užduočių – pyktis, pradeda nervintis, verkia. Atlikus tyrimą nustatyta, kad tėvai labiau pasižymi destruktiviu požiūriu į vaikų atsisakymą atlikti užduotis, negu konstruktyviu požiūriu;

- gausiose šeimose yra įgyvendinamos šios vyresnių vaikų teisės: teisė į laisvalaikį, teisė į poilsį, teisė išreikšti savo nuomonę, teisė į privatų gyvenimą, teisė mokytis, teisė bendrauti su giminaičiais ir teisė į saviraiškos laisvę. Tėvai prie šių teisių įgyvendinimo prisideda finansiniais ištekliais, sudaro galimybes vaikams šeimoje išsakyti savo nuomonę, skatina lankyti būrelius, suteikia vaikams laisvę susirašinėti su draugais;

- sprendimų priėmimas šeimose vyksta tarimosi ir kolegialiais sprendimų priėmimų būdais. Vaikams yra sudaromos sąlygos išsakyti savo nuomonę, priimant sprendimus kalbasi visa šeima. Vienos tiriamosios šeimoje nustatyta tarimosi stoka, kitos – naudojamas fizinis smurtas vaikų atžvilgiu. Nuomonių išsiskyrimo atveju būna pozityvūs ir destruktivūs konflikto sprendimo būdai. Tėvai yra linkę vaikams nusileisti ir leisti priimti sprendimus, kurie liečia tik juos pačius asmeniškai, tačiau sprendimuose, kurie liečia visą šeimą vaikų

nuomonė nėra galutinė, tačiau ji būna išklausoma.

REKOMENDACIJOS

Švietimo įstaigoms:

1. Plėsti vaikų žinias apie jų teises ir pareigas šeimose. Sudaryti sąlygas naujos disciplinos mokykloje atsiradimui, kuri mokytų vaikus Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos. Suteikti vaikams reikiamą literatūrą, kuri plėstų jų žinias apie jų turimas teises, galimus teisių pažeidimus bei kur kreiptis, jeigu jie įtaria, kad yra pažeidžiamos jų teisės. Tyrimo metu vaikams uždavus klausimą apie jų turimas teises visi vaikai sutriko, įsivyravo pauzės, atsakinėjo nedrąsiai. Vaikai įvardino tik keletą teisių, tai rodo, kad jiems trūksta žinių apie jų turimas teises. Taip pat svarbu vaikus šviesti apie jų pareigas, nes visi tiriamieji įvardijo savo pareigą „prižiūrėti jaunesnį brolių/sesę“, nors ši rolė nėra jų pareiga.

Socialinę pagalbą teikiantiems specialistams (vaiko teisių atstovams, socialiniams darbuotojams, atvejo vadybininkams ir kt.):

1. Rengti tėvams seminarus, mokymus vaiko teisių ir pareigų temomis, suteikti reikiamos literatūros. Iš gautų tyrimo rezultatų matome, kad tėvai vaikams numeta pareigą - prižiūrėti jaunesnius savo vaikus. Todėl tėvus reiktų šviesti kokias pareigas vaikai turi šeimoje, o kas gali būti tik vaikų pagalba paprašant tėvams;

2. Organizuoti informacinio pobūdžio renginius švietimo įstaigose vaiko teisių temomis. Kaip ir anksčiau minėta, kad vaikus reikia šviesti jų turimomis teisėmis šeimoje, nes vaikams trūksta žinių šia tema.

Socialinių mokslų atstovams:

1. Tirti skirtingas socialinę padėtį visuomenėje užimančias gausias šeimas (šeimos žemiau skurdo ribos, vidutines pajamas gaunančios šeimos, aukštas pajamas gaunančios šeimos, išsiskyrusios šeimos ir kt.). Šiais tyrimais būtų galima nustatyti ir palyginti vyresnių vaikų teisių įgyvendinimą skirtingose socialinės padėties šeimose;

2. Tirti gausių šeimų tėvų požiūrį apie tai, kokias teises ir pareigas turi jų vyresni vaikai šeimoje ir kaip tėvai prisideda prie teisių įgyvendinimo. Iš gautų tyrimo rezultatų matyti, kad tėvų požiūris į vaikų pareigas skiriasi nuo mokslinės literatūros, kuri teigia, kad „prižiūrėti jaunesnius brolius/seseris“ nėra vyresnio vaiko pareiga.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Adler, A. (2003). *Žmogaus pažinimas*. Vilnius, Vaga.
2. Alifanovienė, D., Striškienė, O., ir Kepalaitė A. (2012). Daugiavaikių šeimų socialinių problemų analizė bendruomenės narių požiūriu. *Specialusis ugdymas*, 1(26), 63-71.
3. Andriuškevičiūtė, R. (2010). Vaiko socializacijos ypatumai egalitarinėje šeimoje (magistro baigiamasis darbas). Prieiga per internetą: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1780486/datastreams/MAIN/content>
4. Averett, S. L. (2011). Older siblings and adolescent risky behavior: does parently play a role? *Journal of populations economy*, 24 (3), 957-978.
5. Balundė, A., ir Karkockienė-Grakauskaitė, D. (2014). Meninio profilio studentų kūrybiškumo ir gimimo eilės sąsajos. *Ugdymo psichologija*, 25, 62-73.
6. Bandzienė, V. (2008). Socialinio darbuotojo veiklos ypatumai teikiant pagalbą vaikui iš skurstančios šeimos. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, 1(1), 105-115.
7. Berns, R. M. (2009). *Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
8. Bitinas, B., ir kt. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.
9. Bradshaw, J., ir Richardson, D. (2009). An index of child well-being in Europe. *Child indicators research*, 2(3), 319-351. doi: 10.1007/s12187-009-9037-7
10. Bučinskas, A., ir Sakalauskaitė, A. (2016). Vaikystės socialinio saugumo iššūkiai gerovės valstybės projekte. *Regional formation and development studies*, 1 (18), 23-42.
11. Burvytė, S. (2012). Šeimos svarba ugdant asmenybę, Iš Burvytė, S. ir kt., *Ugdymo šiuolaikinėje šeimoje konceptas: mokslo studija* (p. 85-107). Vilnius: Lietuvos Edukologijos universitetas.
12. Burvytė, S., ir Ilgūnienė, R. (2012). Tėvai – auklėjimo veikėjai iš prigimties, Iš Burvytė, S. ir kt., *Ugdymo šiuolaikinėje šeimoje konceptas: mokslo studija* (p. 108-114). Vilnius: Lietuvos Edukologijos universitetas.
13. Button, M. D., ir Gealt, R. (2010). High risk behaviors among victims of sibling violence. *Journal of family violence*, 25(2), 131-140.
14. Campbell, L., ir kt. (1991). The Relationship of Psychological Birth Order to Actual Birth Order. *Individual Psychology*, 47 (3), 380-391.
15. Cardwell, C.R., ir kt. (2011). Birth order and childhood type 1 diabetes risk: a pooled

- analysis of 31 observational studies. *International journal of vEpidemiology*, 40 (2), 363-374. Prieiga per internetą: <https://academic.oup.com/ije/article/40/2/363/732168>
16. Cashmore, J., ir Parkinson, P. (2009). Children's participation in family law disputes The views of children, parents, lawyers and counsellors, The views of childrens, parents, lawyers and counsellors. *Familly Matters*, 82, 15-21. Prieiga per internetą: <https://aifs.gov.au/sites/default/files/jc.pdf>
17. Crowe, J., ir Toohey. L., (2009). From good intentions to ethical outcomes: the paramountcy of children's interests in the family law act. *Melbourne University law rewiw*, 33 (2), 391-414. Prieiga per internetą: https://law.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0004/1705279/33_2_3.pdf
18. Čerkauskienė, R. (2016). Nelydimų nepilnamečių užsieniečių situacijos apžvalga ir teisinis reglamentavimas Lietuvoje. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, 16, 39-50. Prieiga per internetą: [http://www.mruni.eu/kpf_dokumentai/fakultetas/Leidiniai/MRU%20VSVT%20\(16\)%202016-06-22.pdf](http://www.mruni.eu/kpf_dokumentai/fakultetas/Leidiniai/MRU%20VSVT%20(16)%202016-06-22.pdf)
19. Daraškevičienė, A. (2017). Vaiko socializacija ankstyvuojų jo gyvenimo laikotarpiu: kultūriniai rūpinimosi kūdikiu aspektai XXI a. Lietuvoje. *Lituanistica*, 63, (2(108)), 127-145.
20. Dudaitė, J., ir Dukynaitė, R. (2017). Mokinių priklausymo mokyklai jausmas: namų įtaka. *Pedagogika*, 125 (1), 143-157.
21. Durrant, J., ir Ensomn, R. (2012). Physical punishment of children: lessons from 20 years of research. *CMAJ*, 184(12), 1373–1377. doi: [10.1503/cmaj.101314](https://doi.org/10.1503/cmaj.101314)
22. Eekelaar, J. (2007). *Family Law and Personal Life*. Oxford University Press.
23. Ehrensaft, K.M., ir kt. (2007). Developmental Transitions in Youth Behavioral Opposition and Maternal Beliefs in Social Ecological Context. *Journal of Child and Family Studies*, 16, 577-588. doi: 10.1007/s10826-006-9108-z
24. Europos Taryba (2013). *Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*. Monografija. Prieiga per internetą: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5f031e5d-9f09-11e5-8781-01aa75ed71a1/language-lt/format-PDF>
25. Freud, S. (2004). *Psichoanalizės įvadas*. Paskaitos. Vilnius: Vaga.
26. Gelbėkit vaikus (2012). *Stiprių santykių tarp tėvų ir vaiko kūrimo vadovas: teigiamas, vaiko teisių nuostatomis pagrįstas požiūris*. Vilnius: Baltijos kopija.

27. Gudonis, V., ir Rumšienė, J. (2012). Mokinių mokymosi motyvų tyrimas. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, 10, 49-59.
28. Gumuliauskienė, A., ir kt., (2008). Tėvų emigraciją patyrusių vaikų globos ir socialinės gerovės užtikrinimas: ekspertų požiūris. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4(20), 145-150.
29. Higienos instituto Sveikatos informacijos centras. (2017). *Mirties priežastys 2016*. Prieiga per internetą: http://www.hi.lt/uploads/pdf/padaliniai/MPR/Mirties_priežastys_2016.pdf
30. Higienos instituto Sveikatos informacijos centras. (2018). *Mirties priežastys 2017*. Prieiga per internetą: http://hi.lt/uploads/pdf/leidiniai/Statistikos/Mirties_priežastys/Mirties_priežastys_2017.pdf
31. Ilgūnienė, R. (2012). Šeimos vaidmuo ugdant dorovines nuostatas, Iš Burvytė, S. ir kt., *Ugdymo šiuolaikinėje šeimoje konceptas: mokslo studija* (p. 148-166). Vilnius: Lietuvos Edukologijos universitetas.
32. Yousef, S., ir kt., (2014). Behavioral correlation with television watching and videogame playing among children in the United Arab Emirates. *International journal of psychiatry in Clinical Practice*, 18, 203-207.
33. Jančaitytė, R. (2011). *Šeimos politikos formavimas Lietuvoje* (daktaro disertacija). Prieiga per internetą: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110704_125143-91271/DS.005.0.01.ETD
34. Johnny, L. (2006). Reconceptualising childhood: Children's rights and youth participation in schools. *International education journal*, 7(1), 17-25. Prieiga per internetą: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ847201.pdf>
35. Jonynienė, J. (2010). Tėvystės įgūdžių lavinimo programų efektyvumo veiksmų apžvalga. *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*, 5, 119-137.
36. Jonynienė, Ž. (2009). Vaiko teisių įgyvendinimas: mokyklos demokratėjimo rodiklis. *Socialinis darbas*, 8(2), 51-64.
37. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 60(1501).
38. Jusienė, R., ir Kuzminskaitė, M. (2017). Gimimo eiliškumas bei mokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocijų sunkumai. *Psichologija*, 55, 88-97.
39. Kairienė, B. (2012). Tėvų ir vaiko santykių specifiškumas vaiko teisių įgyvendinimo požiūriu. *Socialinis darbas*, 11(2), 391-400.

40. Kairienė, B. (2012). Vaiko teisinis statusas: įgyvendinimo problemos. *Socialinių mokslų studijos*, 4(4), 1443-1455.
41. Kairienė, B., ir Žiemienė, R. (2007). Vaiko teisių įgyvendinimo ypatumai šeimoje. *Socialinis darbas*, 6(2), 43-50.
42. Kardelis, K. (2005). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: vadovėlis*. Šiauliai: Lucijus.
43. Karienė, B., ir Jakaitytė, L. (2010). Vaiko interesų įgyvendinimas santuokos nutraukimo proceso metu. *Socialinis darbas*, 9(1), 99-106.
44. Karkockienė-Grakauskaitė, D. (2013). Studentų kūrybiškumo, asmenybės bruožų ir gimimo eiliškumo sąsajos. *Acta pedagogica vilnensia*, 31, 84-94. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/files/journals/157/articles/2513/public/84-94.pdf>
45. Kepalaitė, A., ir Alifanovienė, D. (2014). Daugiavaikių šeimų socialinio intereso, emocinės atmosferos ir socialinės situacijos šeimoje ypatumai. *Specialusis ugdymas*, 2(31), 201-211.
46. Kerulienė, I. (2008). Vaiko teisės: tėvų požiūris į jas ir elgesys su vaiku. *Pedagogika*, 92, 116-122.
47. Kerulienė, I. (2009). Tėvų požiūris į vaiko teisių apsaugą Lietuvoje. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1(22), 109-113.
48. Kvieskienė, G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Monografija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
49. Lee, Y. (2008). *Discrimination: briefing on age discrimination*. Prieiga per internetą: <https://www.crin.org/en/library/publications/discrimination-briefing-age-discrimination>
50. Lehman J., ir kt. (2018). The early origins of birth order differences in children's outcomes and parental behavior. *Journal of human resources*, 53(1), 125-157. doi: 10.3368/jhr.53.1.0816-8177
51. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas (2019). *Valstybinės žinios*, 89(2741).
52. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas (2019). *Valstybinės žinios*, 74(2262).
53. Lietuvos Respublikos Konstitucija (2014). *Lietuvos aidas*, 220(0).
54. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas (2017). *Valstybės žinios*, 114(5115).
55. Lietuvos Respublikos pranešimas Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos vykdomos visuotinės periodinės peržiūros antrajam ciklui. (2016). Prieiga per internetą: <https://e->

- seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/45a0b5d0312511e6a222b0cd86c2adfc?jfwid=-wd7z71jpf
56. Lietuvos Respublikos Seimo Šeimos kortelės įstatymo projektas (2018). XIIP-4130(2). Prieiga per internetą: <https://seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/bd4a53b07f7b11e89188e16a6495e98c?jfwid=sujo1kc1n>
57. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl vaiko gerovės 2016-2018 metų veiksmų plano patvirtinimo (2018). TAR, 4548.
58. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas (2015). *Valstybės žinios*, 38(1804).
59. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2016 metų veiklos ataskaita. (2017). Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs2/IFFUPZAM.PDF>
60. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2017 metų veiklos ataskaita. (2018). Prieiga per internetą: <http://www.vtaki.lt/lt/vtaki-veiklos-sritys/veiklos-ataskaitos>
61. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas Nr. I-1234 įstatymas (2018). *Valstybės žinios*, 33(807).
62. Lietuvos statistikos departamentas (2018). <https://www.stat.gov.lt/web/guest/naujienos?articleId=5857026>
63. Luobikienė, I. (2010). *Socialinių tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
64. Manful, E., ir McCrystal, P. (2010). Conceptualisation of Children's Rights: What Do Child Care Professionals in Northern Ireland Say? *Child care in practise*, 16(1), 83-97.
65. Matulienė, G. (2012). *Šeimos psichologija*. Vilnius: UAB „Ciklonas“
66. Momkutė, Z. (2014). *Šeimos santykių atspindys vaikų piešiniuose* (magistro baigiamasis darbas).
67. Movsesjan, A., ir kt. (2014). 5–6 metų vaikų empatija ir jos ryšys su dėmesiu bei tėvų taikomai auklėjimo stiliumi. *Ugdymosi psichologija*, 25, 5-17.
68. Palubaitytė, R., ir Juodaitytė, A. (2007). Vaikų vasaros atostogų reikšmingumo socialinis-edukacinis diskursas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 3(7), 65-73.
69. Paulauskienė, N. (2016). *Vaiko teisė į sveikatą mokykloje*. Prieiga per internetą: <http://www.smlpc.lt/media/image/Naujienoms/2017%20metai/Vaiko%20teis%C4%97s-sveikata-.pdf>
70. Pivorienė, J., ir Jurkonytė, R. (2008). Moksleivių smurtas prieš pedagogus mokyklose.

- Socialinis darbas*, 7(2), 76-82.
71. Raižienė, S., ir Jarašiūnaitė, G. (2008). Ikimokyklinio amžiaus vaikų realybės ir fantazijos supratimo sąsajos su šeimos aplinka. *Socialinis darbas*, 7(2), 83-93.
72. Rupšienė, L. (2007) *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija: metodinė knyga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
73. Samašonok, K. (2015). Globos namų auklėtinių teisės gyventi šeimoje įgyvendinimas: globos namų darbuotojų požiūris. *Pedagogika*, 118 (2), 217-238. <http://pedagogika.leu.lt/index.php/Pedagogika/article/view/205/194>
74. Shulman, J. (2014). *The constitutional parent: rights, responsibilities, and the enfranchisement of the child*. New Haven: Yale University press.
75. Slušnys, L., ir Šukytė, D. (2014). *Dėmesio: paauglystė. Tėvų knyga*. Vilnius: Tyto alba.
76. Smith, A.B. (2007). Children as Social Actors: An Introduction. *The international journal of Children's Rights*, 15 (1), 1-4.
77. Strazdienė, N., ir Vaškienė A. (2016). Paauglių sveikatai palankios psichologinės mokymosi aplinkos kūrimas šeimoje: vaikų nuomonė. *Visuomenės sveikata*, 2, 27-33.
78. Sulloway, F.J. (2007). Birth Order and Intelligence. *Science*, 316, 1771-1772. doi: 10.1126/science.1144749
79. Survutaitė, D., ir Žilionis, J. (2003). J. Laužikas apie mokyklos ir šeimos ryšius. *Pedagogika*, 68, 71-75.
80. The Children Act, no. 7 of 8 April 1981 relating to Children and Parents. The Government of Norway. Prieiga per internetą: <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/the-children-act/id448389/>
81. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija: vadovėlis*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
82. UN Committee on the Rights of the Child. (2009). General comment no. 12. The right of the child to be heard. Prieiga per internetą: <https://www.refworld.org/docid/4ae562c52.html>
83. Uzdila, J.V. (2012). Tėvystės fenomenas: metodologija ir praktinis taikymas. *Žmogus ir žodis*, 14 (4), 44-54.
84. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, (2017). *2016 metų veiklos ataskaita*. Prieiga per internetą: http://vaikoteises.lt/media/file/ataskaitos/2016_m.%20ataskaita.pdf
85. Vietienė, I. (2015). Tėvų išgyvenimai vaikui pradėjus lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą. *Mokytojų ugdymas*, 25(2), 97-108.

86. Viliušienė V., ir Vyšniauskytė-Rimkienė, J. (2012). Negalios poveikis šeimai: subjektyvios brolių ir (ar) seserų patirties analizė. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 10(2), 27-40.
87. Volkom, V., ir kt. (2017). Sibling relationships, birth order, and personality among emerging adults. *Journal of psychology and behavior science*, 5(2), 21-28. doi:10.15640/jpbs.v5n2a3
88. Wiejak, A. J. (2014). Family and educational institutions (Kindergarten and school) as the areas of experiencing values. *Pedagogika*, 216 (4), 59-70.
89. Žiobienė, E. (2013). (Ne)tinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas: teisinio vertinimo ypatumai, Iš Tamošiūnienė, E., ir Kudinav *Šeimos bylų nagrinėjimo ir teismo sprendimų vykdymo ypatumai; mokslo studija* (p. 186-212). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
90. Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

SANTRAUKA

VYRESNIŲ VAIKŲ TEISIŲ ĮGYVENDINIMAS GAUSIOJE ŠEIMOJE

Šeima yra pirmoji ir svarbiausia aplinka vaikui, nes gyvenimas šeimoje leidžia žmogui patenkinti svarbiausius poreikius. Vaikai yra pažeidžiamiausia visuomenės dalis, todėl ypatingą dėmesį reikia skirti jų teisių šeimoje įgyvendinimui ir užtikrinimui. Neretai gausiose šeimose yra pažeidžiamos vyresnių vaikų teisės, tėvai yra išlaikę savininkišką požiūrį į vaikus, mano, kad žino kas jų vaikams geriausia. Taip pat vyresni šeimos vaikai turi prisiimti pareigą prižiūrėti savo jaunesnius brolius ar seseris.

Todėl šio baigiamojo magistrinio darbo *objektas* yra gausioje šeimoje augančių vyresnių vaikų teisių įgyvendinimas. Tyrimo *tikslas* - ištirti gausioje šeimoje augančių vyresnių vaikų teisių įgyvendinimą. Darbe išskiriami šie *uždaviniai*: 1. Atskleisti tėvų vaidmenį bei tėvų teisių ir pareigų vykdymą šeimose. 2. Atskleisti vaiko teisių sampratą remiantis Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos principais: nediskriminavimo, svarbiausia vaiko interesai, vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis, teisė būti išklausomam. 3. Išsiaiškinti vaiko gimimo eiliškumo reikšmę tėvų santykiui su vaiku, tėvų bei aplinkinių požiūriui bei elgesiui su vaiku gausioje šeimoje. 4. Nustatyti kaip įgyvendinamos vyresnių vaikų teisės gausioje šeimoje.

Darbe naudojami *tyrimo metodai*: 1. Mokslinės literatūros analizė, dokumentų analizė. 2. Kokybinis tyrimas. Duomenų rinkimo metodas – pusiau struktūruotas (neformalizuotas) interviu. 3. Duomenų analizės metodas – turinio (content) analizė. *Tyrimo tiriamieji*: 1. Vaikai, kurie gyvena šeimose, kuriose auga 3 ir daugiau vaikų. 2. Vyresni šeimos vaikai nuo 12 m. iki 18 m.

Tyrimu nustatyta, kad gausiose šeimose yra įgyvendinamos šios vyresnių vaikų teisės: teisė į laisvalaikį, teisė į poilsį, teisė išreikšti savo nuomonę, teisė į privatų gyvenimą, teisė mokytis, teisė bendrauti su giminaičiais ir teisė į saviraiškos laisvę. Pasikeitus šeimos sudėčiai ir atsiradus naujam šeimos nariui vyresniems vaikams pradėjo trūkti dėmesio ir tėvų meilės, taip pat vaikai šeimoje būna diskriminuojami dėl savo lyties ir amžiaus. Priimant sprendimus vaikai gali savarankiškai nuspręsti tik asmeniškai juos liečiančiais klausimais (rūbų pirkimas, būrelių lankymas ir kt.), tačiau priimant sprendimus bendrus visai šeimai vaikų nuomonė įtakos neturi, bet ji būna išklausoma. Tyrimas atskleidė, kad tėvai yra linkę numesti savo vyresniems vaikams savo pačių pareigą – prižiūrėti jaunesnius vaikus, todėl vaikai yra priversti rūpintis savo jaunesniais broliais/seserimis.

SUMMARY

IMPLEMENTATION OF THE RIGHTS OF OLDER CHILDREN IN LARGE FAMILIES

The family is the first and most important environment for the child, because life in a family allows to sustain the most important needs of a person. Children are the most vulnerable part of the society, so particular attention should be paid to the implementation and assurance of their rights in the family. Frequently the rights of older children are violated in large families, since parents have kept the possessive attitude towards children and think they know what is best for their children. Also, older children of the family have the duty to take care of their younger brothers or sisters.

Therefore, the object of this final master thesis is the implementation of the rights of older children growing up in a large family. The *aim* of the research is to explore the implementation of the rights of older children growing up in a large family. The thesis identifies the following *tasks*: 1. To reveal the role of parents and performance of parental rights and duties in families. 2. To reveal the concept of children's rights following the principles of the United Nations Convention on the Rights of the Child: non-discrimination, the interests of the child as the priority, the right to survive and develop healthily, the right for the freedom of expression of views. 3. To find out the significance of the sequence of birth of the child to the relationship between parents and the child, the approach and behaviour of parents and the people around as to the child in a large family. 4. To determine how the rights of older children are implemented in a large family.

The thesis uses the following *methods*: 1. Analysis of scientific literature and document analysis. 2. Qualitative study. The method of data collection, which constitute a semi-structured (formalised) interview. 3. The method of data analysis, which constitutes content analysis. *Study subjects*: 1. Children who live in families where there 3 or more children. 2. Older children of the family from 12 years to 18 years.

The study has found that the following rights of older children are implemented in large families: the right to leisure, the right to rest, the right to express their views, the right to privacy, the right to education, the right to communicate with relatives and the right to freedom of expression. A change in the composition of the family and the emergence of a new family member older children bring lack of attention and love from parents as well as children in the family are discriminated against on account of their sex and age. When making decisions children can independently decide the issues that are related only to them personally (purchase of clothes, visiting after-class activities, etc.), but when making general decisions

for the whole family, the opinion of the children has no effect, though it is heard. The study has revealed that parents delegate the duty of their own to look after younger children to their older children, in this way children are forced to take care of their younger brothers or sisters.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1 Interviu klausimai

Interviu klausimai

1 blokas. Vyresnių vaikų santykiai su jaunesniais broliais/seserimis

1. Kaip apibūdintum savo santykius su jaunesniais broliais/seserimis?
2. Jei atsimeni papasakok kaip pasikeitė Tavo gyvenimas po jaunesnio brolio/sesers gimimo?
3. Papasakok kaip tėvai šeimoje bendrauja su Tavimi ir kaip su jaunesniais broliais/seserimis?

2 blokas. Vyresnių vaikų pareigos ir darbai šeimoje

4. Papasakok kokios Tavo pareigos šeimoje?
5. Kokias užduotis Tau paveda tėvai kai jie būna užsiėmę?
6. Ar pasitaiko, kad atsisakai atlikti tėvų pavestas užduotis?

3 blokas. Vyresnių vaikų teisių įgyvendinimas gausioje šeimoje

7. Kaip manai kokias Tu teises turi šeimoje? Plačiau kiekvieną jų pakomentuok.
8. Kaip šeimoje sprendžiate visai šeimai svarbius klausimus?
9. Kokiais atvejais tėvai išklauso ir atsižvelgia į tavo nuomonę? Pakomentuok.
10. Kaip tėvai elgiasi kai Tavo nuomonė su jų nuomone nesutampa?

Priedas Nr. 2 Tėvų sutikimo forma

SUTIKIMAS

Aš sutinku, kad mano sūnus/dukra (*pabraukti*) dalyvautų interviu tyrime Mykolo Romerio universiteto vaiko teisių apsaugos iššęstinių studijų studentės Kristinos Urbonaitės rašomo magistrinio darbo tema „Vyresnių vaikų teisių įgyvendinimas daugiavaikėje šeimoje“. Vaiko dalyvavimas tyrime grindžiamas anonimiškumo, konfidencialumo, laisvumo principais. Bet kurio interviu metu vaikas gali nutraukti tyrimą.

.....

(parašas)

.....

(vardas pavardė)